

OSMANLI RUMELİSİ TARİH ve COĞRAFYASI

P. L. İnciciyan - H. D. Andreasyan

Tercümesini sunduğumuz «Osmanlı Rumelisi»nin coğrafya ve tarihine ait olan bu makale, Venedik Mikhitaryan Manastırı rahibi olup tarih ve arkeoloji sahasına ait eserleriyle ilim dünyasında bilinen L. İnciciyan'ın *Dünya Coğrafyası* adlı eserinden çevrilmiştir. Müellif, 1804 senesinde 11 cilt halinde neşredilmiş olan eserinin üç cildini Osmanlı İdare Teşkilâtı ve İstanbul (c. V.), Rumeli (c. VI.) Anadolu (c. X.) olmak üzere, Osmanlı ülkelerinin kendi zamanındaki (XVIII. asır) coğrafi ve idari durumlarının tarihi malûmatla beraber, tarif ve izahına hasretmiştir. Türk tarihinin Osmanlı devrinde, XIV. yüzyıldan başlayarak beş asırdan fazla sürmüş olan türk hakimiyeti devri ve bilâhare aynı ülkelerde meydana gelen çeşitli devletlerin tarihi ile ilgili bir kaynak saydığımız bu eserin tercümesini dergimizde kısım kısım neşretmeyi fâideli buluyoruz.

OSMANLI DEVLETİNİN İDARİ TAKSİMATI

Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarında yayılmış bulunan Osmanlı Devletinin iki büyük kısımlarından Avrupa kıtasındaki RUMELİ, Asya kıtasındaki de ANADOLU adlarını taşır ve herbiri bir Beylerbeyi'nin idaresindedir. Gerek Rumeli ve gerek Anadolu, üçtuğlu paşaların idaresinde olan Eyaletlere ayrılmıştır. Eyaletler de ikituğlu paşaların idaresinde Liva veya Sancak adı altında muhtelif kısımlara bölünmüştür ve paşamakamının bulunduğu sancağa Paşasancağı adı verilir. Livalar da, ulema sırfından kadıların idaresinde bulunan Kadılık veya Kazalara, Kazalar da Nahiyelere ayrılmıştır.

Osmanlı Devletinin yukarıda gösterilen taksimatı içinde, aşağıda görülecek adlarla bazı irsî mülkiyetler de vardır :

H ü k ü m e t .— Bir sülâlenin tasarrufu ve hükmü altında olup, misalleri Almanya ve başka Avrupa memleketlerinde de mevcut irsî temellüklerdir. Anadolu'nun Diyarbakır, Van ve Bağdad paşalıklarında bu şekilde birçok mülkler vardır ve sahipleri devleti temsil eden paşalara karşı sık sık ayaklanıp savaşırlar.

D e r e b e y i l i k .— Herhangi bir kabilenin irsî mülkiyeti sayılan topraklardır ve kabile reisi Derebeyi unvanını taşır. Anadolu'da bulunan birçok derebeyiler devlete karşı isyan halindedirler.

H a s .— Padişah ailesine mensup kadınlara (yani «sultan» denilen padişah karısı, kızı, hemşiresi, halası), valide sultana ve sadrazama ait mülklerdir. Valide sultan öldüğü vakit ona ait mülkler, satılmış olsa da, tahta çıkan padişahın annesi sağ olduğu takdirde bütün bu mülkler sahiplerinden parasız olarak geri alınır ve valide sultana verilir. Diğer sultanlardan biri ölünce onun mülkleri padişah tarafından başka sultanlara bağışlanır. Sadrazama ait haslar ise, şahsî olmayıp makama tahsis edilmiştir. Her bir Has'tan hazineye gelir olarak senevi bir vergi alınır.

H a r e m e y n .— Osmanlı sınırları dahilinde pekçok köylerden ibaret olup, Harem denilen Mekke ve Medine camilerine tahsis edilmiş mülklerdir.

O c a k l ı k .— Sınırboyu şehirlerdeki muhafız ocaklara ücret olarak tahsis edilmiş topraklardır.

F e r m a n l ı .— Eskiden beri para ile padişah fermanı elde etmiş olup her türlü vergiden muaf olan serbest şehir ve köylerdir.

Bunlardan başka, askerî hizmetlere karşılık verilmiş olan **T ı m a r** ve **Z e â m e t** denilen ve vergiden muaf topraklar da vardır.

RUMELİ

Osmanlı Devletinin R u m e l i kısmı, divan kayıtlarında (sicil) Anadolu'dan sonra gelirse de, coğrafi sıralandırmada payitaht şehrinde başlamak yerinde olduğundan ve İstanbul da Avrupa kıtasında olduğu için Rumeli'yi Anadolu'dan evvel koymağı uygun gördük. Umumiyetle Rumeli olarak kullanılan bu adın doğru şekli, «Rum memleketi» anlamında olan Rumili'dir¹. Osmanlılar Avrupa kıtasında bulunan bu ülkelere verdikleri Rumeli adını umumiyetle Avrupa anlamında da kullanırlar.

Rumeli adının menşesine gelince, İstanbul ve dolayları, İstanbul'un fethinden evvel de R o m a n i a adını taşırdı. Nitekim İstanbul'un karşısına düşen topraklara verilmiş olan A n a d o l u adı da Rumlardan daha evvel verilmişti. Romania adının rumlar tarafından ne zamandan beri kullanıldığı mâlûm değilse de, Ordelios'a göre, VI. asırda Jordaneş, VII. asırda da Paul Diacre aynı adı zikretmişlerdir. Keza, Romania adını taşıyan sahanın sınırları da malûm değildir. Ordelios, adı geçen iki müellifin aynı adı taşıyan topraklara Trakya dediklerini, Selden de, Eudikes'in menşesinden bahsederken, eskiden Rum imparatorlarının hakimiyet sahaları olan Avrupa, Asya ve Afrika topraklarının bütününe Romania denildiğini söylerler. Zamanımıza ait coğrafya kitap ve haritaların birçoğunda aynı adla Trakya kastedilir, fakat Martinier, Osmanlı Rumelisi'ni Romania olarak kabul etmiş ve «Umumiyetle Avrupa kıtasında Osmanlılara ait toprakların tümü, hususiyetle de Trakya, Bulgaristan, Makedonya, Tesalya, Yunanistan v.b. yerlerin Romania adını taşıdığını» söylemekle Rumeli beylerbeyliğinin sınırlarını anlatmış oluyor.

Rumeli, doğudan Karadeniz ve Adalardenizi, güneyden Akdeniz, batı-

1 «İli» veya «eli» memleket, «Rum» da Elen manasında olduğu halde, Martinier, kelime benzerliğinden yanılarak aynı adın Rum ve Ellin kelimelerinden ibaret olduğunu söyler. Keza, 1788'de Turin'de basılmış bir coğrafya kitabında Rumelia adının etimolojisi yanlışlıkla Rumellenidika diye gösterilmiştir.

dan da Adriatik denizleriyle çevrili olup Anadolu gibi bir yarımada durumundadır. Kara sınırları, batıda Dobravedik, Dalmaçya ve Hırvatistan; kuzeyde Slavenya, Macaristan, Transilvanya ve Lehistan ile Ruslara geçmiş olan Lehistan kısmı; doğuda ise önce Azakdenizine kadar, III. Mustafa zamanında Dnyeper'e fakat şimdi Dnyester veya Turla nehrine kadar uzanır.

Rumeli'nin yüzölçümü, Kırım da dahil olmak üzere, Bishing'e nazaran 10544 mil karedir. Nüfüsü Türk, Ermeni, Rum Yahudi, Bulgar, Sırb, Bosnalı, Arnavud, Tatar, Ulah v.b. olmak üzere çeşitli milletlerden ibaret olup ülkede türlü diller konuşulur, fakat müşterek dil Türkçedir. Rumeli'de akan iki meşhur nehir olan Turla ve Tuna, birçok çaylarla birleştikten sonra Karadeniz'e dökülürler. Akdeniz'e dökülen nehirler nisbeten ufak sulardır.

Rumeli iklimi umumiyetle sıhîdir ve birçok bölgelerdeki halk zinde ve güçlü insanlardır. Kıyı bölgelerinde ve bilhassa Adalardenizi'ndeki adaların iklimi çok ılımlı, kuzeyde ise bazı yerler, meselâ Buğdan çok soguktur ve buralarda sık sık veba salgınları çıkar. Memleket ziraata çok elverişlidir fakat hükümet adamlarının suiistimalleri ve çapulculuk normal ziraata engel olduğundan bu verimli topraklardan hâsıl olacak bolluktan mahrum kalmıştır. Bunlarla beraber, geniş mera ve ormanlıkları bulunan ülkenin kuzey bölgelerinde pekçok buğday ve diğer hububat ile beygir, davar ve koyun gibi hayvanlar yetiştirilir ve büyük miktarda tereyağ, peynir ve yeğ elde edilir. Güney bölgelerde ise, yerlerinde bahsedileceği gibi, şarab, zeytinyağı ve çeşitli meyvalar çok boldur.

Avrupalı coğrafyacılar Rumeli'nin taksimatını Osmanlılardan çok ayrı bir surette göstermişlerdir. Şöyle ki, Bising Rumeli'yi Osmanlılara tabi ve yalnız vergi ile mükellef yerler olarak iki kısma ayırdıktan sonra, birinci kısmında şu memleketleri gösterir: 1) Hırvatistan'dan ve Dalmaçya'dan birer parça dahil olmak üzere Bosna ve Sırbistan'ı içine alan Osmanlı Lüri-ge'si (illyrie); 2) Bulgarya; 3) Rumanya; 4) Makedonya dahil Arnavutluk; 5) Tesalya veya Yanya; 6) Livadya ve 7) Mora. Aynı müellif, ikinci kısmı da şu suretle taksim eder: 1) Ulah memleketi olan Valakya; 2) Moldavya Yani Buğdan ve 3) Kırım da dahil olmak üzere çeşitli Tatar ülkeleri. Adı geçen müellif, böylece Rumeli'yi karışık bir taksimatla 10 kısma ayırmış oluyor.

Buffier ve Langles, Rumeli'yi kuzey ve güney olarak iki kısma ayırırlar. Buffier, kuzey kısmı: 1) Romania 2) Küçük Tatarlar, 3) Moldavya, 4) Va-

lakya, 5) Bulgarya, 6) Sırbistan, 7) Bosna, 8) Hırvatistan ve 9) Dalmaçya'nın bir parçası; Yunanistan diye adlandırdığı güney kısmı da 1) Makedonya, 2) Albanya, 3) Epirus, 4) Tesalya, 5) Akaya, 6) Diğer adalarla beraber Nekrobonde veya Eğriboz adası ve 7) Mora olarak Rumeli'yi 16 bölgeye ayırmıştır.

Hemen hemen aynı taksimatı gösteren Langles, yalnız sıralanmada değişiklik yapmış olup kuzey kısmı 11 bölgeye ayırmıştır. Martinier, Yunanistan'ı bugünkü yedi bölgeye taksim ederek Romania'yı dahil eder, oysa Buffier ve Langles ile Bişing onu Rumeli'nin kuzey kısmına dahil etmişlerdir. Aynı müellif, Epirus'u Albanya'nın, Tesalya'yı da Moldavya'nın içine alır, Girit'i de altıncı bölge olarak gösterir. Martinier, bundan sonra, Osmanlı taksimatını göstererek Yunanistan'ı Sofya ve Kaptan Paşa'ya tabi Adalar olarak iki pašalığa ayırır.

Yabancı coğrafyacıların, birbirinden az farklı olarak gösterdikleri bu taksimattan, onların daha çok Ortaçağa yani Hıristiyan İmparatorların devrindeki durumları göz önünde bulundurdıkları ve Osmanlı sınırlarından haberleri olmadığı anlaşılır. Oysa, onların söyledikleri taksimât ne daha evvelki ne de sonraki devirlerde hiç olmamıştır. Rumeli, Osmanlı resmî kayıtlarında, Sofya, Bosna, Özü, Kefe Mora, Girit ve Kaptanpaşa'ya tabi deniz muntıkası olmak üzere yedi eyalete taksim edilmiştir. Biz, başka bir devlete geçmiş olan Kefe'yi yani Kırım yarımadasını eserimizden hariç tutarak, kısmen ruslara geçmiş olan Özü'yü ise, parça halinde ele almaktansa onu olduğu gibi dahil etmeyi uygun gördük. Bundan başka, Hıristiyan beyler tarafından idare edilip Osmanlılara sırf vergi vermekle bağlı bulunan Eflak-Buğdan'ı, kayıtlı eyaletlerin sırasında bulunmadığı halde Rumeli'ye dahil etmeyi ve tek başına mühim bir konu saydığımız İstanbul'dan da, Rumeli'ye başlangıç olarak ayrıca bahsetmeyi uygun gördük². Şöyle ki, mümkün olduğu kadar eski adları da zikrederek, yedi eyaletten ibaret Rumeli'yi Li va ve Kadılık taksimatı ile aşağıdaki sırayı takiben tarif ve hikâye etmeye başlıyoruz :

I. SOFYA	V. MORA
II. BOSNA	VI. GİRİD
III. ÖZÜ	VII. DENİZ MINTAKALARI
IV. ULAH (Eflak) - BUĞDAN	

² Eserin İSTANBUL kısmının tarafımdan yapılmış olan tercümesi, lüzumlu notlarla beraber, *XVII asırda İstanbul* adı ile daha evvel (1956) Fatih Derneği yayınları arasında negredilmiştir. (H.D.A.).

BİRİNCİ EYALET

SOFYA

Vali veya Beylerbeyi unvanını taşıyan üçtuğlu büyük paşa, eyaletin merkezi Sofya şehrinde oturur. Paşa, kudeminden dolayı, aynı zamanda Rumeli'nin sınırları içindeki diğer paşaların üzerinde de salâhiyet sahibidir.

Sofya eyaleti, sıraladığımız şu 16 liva veya sancığa ayrılmıştır: I. Sofya, II. Selânik, III. Üsküp, IV. Okhri, V. Köstendil, VI. Tırhala, VII. Delvine, VIII. İskenderiye, IX. Avlunya, X. İlbasan, XI. Prizren, XII. Dukakin, XIII. Alacahisar, XIV. Vulçetrin, XV. Yanya, XVI. Semendre.

I. SOFYA LİVASI

Sofya eyaleti, sıraladığımız şu 16 liva veya sancığa ayrılmıştır. mi da, sonraları Bulgarlar denen Misia adlarını taşırdı. Niyebolu, Kırkkilise, Gelibolu, Selânik, Üsküp, Köstendil, Semendre ve Plevne ile çevrili bulunan eyaletin kuzeyinde Tuna nehri akar. Eyaletin içinden akan ve Akdeniz'e dökülen suların içinde en-meşhuru Meriç nehridir ki Tatarpazarı'ndan ve Filibe'den geçtikten sonra Edrene'nin güneybatısında Arda ve Tunca³ çayları ile birleşerek güneye doğru kıvrılır ve Dimoteka ve Enez'in yakınından geçerek Semendrek adasının karşısında denize dökülür. Meriç'in Filibe taraflarından başlayarak denize kadar olan kısmı nakliyata elverişlidir. Meriç nehri önce Rombos, sonra da Evros (lâtinçe Hebrus) adlarını taşırdı. Nehri aynı adlarla zikr eden Plutarkos, onun Trakya'nın en büyük nehri olduğunu söyler, Virjil ve Ovradius adlı şairler de suyun serinliğini methetmişlerdir. Eski müelliflerden Plinius'da, yenilerden de yazma Cihannüma'da nehrin yukarı kısımlarından kumlara karışmış toz altın çıktığı söylenir. Sofya livasının dağları ve ürünleri ve bilhassa çok miktarda bulunan demir cevheri hakkında daha ileride bahsedilecektir.

³ Tunca adı, Ptolemaeus'un Trakya'da gösterdiği Tonzos şehrinin adından ileri gelmiştir. Leonclavius onu Denaron, Suidas da Daksos olarak zikrederler.

Sofya livasının Kadılık veya kazaları: 1) Sofya, 2) Filibe, 3) Tatarpazarı, 4) Razlık, 5) Filurine veya Florine, 6) Drama, 7) Gümülcine, 8) Yenice-i Karasu, 9) Menelik, 10) Sarışaban'la beraber Çağlayık, 11) Karadağ, 12) Nevrekop, 13) Üstürve, 14) Zikhna, 15) Siroz, 16) Timurhisar, 17) Sarigöl veya Çeharşenbih, 18) Çirpan, 19) Zağra-i atik, 20) Manastır, 21) Hatuneli ile beraber Yenice-i Kızılağaç, 22) Horpişte, 23) Kavlunye, 24) Cumapazarı, 25) Görice, 26) Eğribucak, 27) Kesriye veya Göl-i kesri, 28) Göğercinlik veya Bihişte, 29) İzenbul, 30) Berkofça, 31) Serfiçe, 32) Piriştine, 33) Beresiye, 34) Naslıç, 35) Şehirköyü, 36) Preznik, 37) Pravuşte, 38) İhtiman, 39) Samakov, 40) Köprili, 41) Megri, 42) Dimoteka, 43) Dağardı, 44) Bereketli, 45) Ahi çelesi, 46) Cisri Ergene, 47) Kavala, 48) İpsala, 49) Firecik, 50) Edrene ve nahiyeleri olan 51) Üsküdar, 52) Çüke, 53) Ada.

Sicil'e göre, Sofya, Filibe ve Edrene hariç olmak üzere, gösterilen diğer bütün kazalarda kadılar ve naipler, diğerlerinde mollalar ve timar ve zeamet ve malikâne sahipleri tarafından subaşı ve voyvodalar otururlar. Edrene'de ise üç veya ikituğlu paşa yerine Bostancıbaşı oturur.

SOFYA

Edrene ve Belgrad arasındaki düzlükte kurulmuş ve kadılığın başşehri olan Sofya, Belgrad'ın güneydoğusunda İstanbul-Macaristan ve 13 menzil uzakta bulunan Dobravedik yolu üzerinde, Köstendil ve Samakov'dan gelen İska veya Oskam denilen çayın Tuna'ya karıştığı yerin sol tarafına düşer. Sofya, Rumeli beylerbeyliğinin ve 12 şehir mollalıklarının ikincisinin makamı ise de, bu zamanlarda beylerbeyi çok defa Manastır'da oturmaktadır.

Üç mil büyüklüğünde olan şehir güzel bir mevkide ise de, yakınında bulunan bataklıklardan dolayı havası o kadar sıhhi değildir; güney tarafını kapayan dağlardan dolayı kış uzun sürer ve sık sık devamlı yağışlar olur. Şehrin müstâhkem yüksek bir tepesi kalesini teşkil eder. Şehir halkı Türk, Bulgar ve, sırf İmpertinos unvanını taşıyan ruhanî reisleri bulunan Rumlardan ibarettir. Şehirde bazı Ermeni tacirler ve bir sinagoga mâlik Yahudiler de vardır. Eskiden Dobravedikli tacirler de Sofya'da otururlardı. Evler birbirinden uzak, dağınık bir halde yapılmış ve her evin ağaçlarla dolu bahçesi olduğu için, şehre uzaktan bakılınca ormanlık içinde kurulmuş gibi görünür. Yollar yalnız kaldırım ile döşenmiş olduğundan, yağ-

murlu günlerde sokaklar çok çamurlu olur. Sofya, ticarî bir şehir olduğundan çarşı ve pazarlarından başka, erkek ve kadınlara ayrılmış kârgir ve kubbeli hamam ve ılıcaları d vardır. Câmilerden biri II. Mehmed'in sadrazamı Mahmud Paşa yapısıdır ki aynı paşa medrese, hamam ve kervansaray da yaptırmıştır; Sofya'nın eski binaları içinde en meşhuru Saraçhane'dir.

Şehrin birkaç mil uzağında bulunan Vitoş (grekçesi Vidosa) dağının eteğinde, o taraflarca meşhur dört ılıca vardır. Köy, tarla, otlak, bağlar ve demir madeni de aynı dağın eteklerindedir. Yazma *Cihannüma*'ya göre, orada bulunan harikulade şeyler meyanında su ile dolu sarı taştan dörtköşe bir havuz vardır. Hiçbir sızma yeri veya çatlağı bulunmayan havuzudan ne kadar su çekilirse çekilsin su hiç azalmaz ve havuz dâimâ dolu kalır. Bu havuzun suyu, mesane taşlarına iyi gelir. Aynı yerde, içine taş atılınca sürekli bir ses çıkaran çok derin bir kuyu ve içinde para bastırmağa mahsuz bazı aletler görülen bir mağara vardır. Aynı semtte altın madeni izleri ve çaylar taşıdığı vakit de ötede beride *tıpir* yani altın tozu görüldüğünden, yerli halk burasının eskiden bir darbhane olduğu kanaatindedir.

Şehrin en eski zamanlarına ait yeterli bilgimiz yoktur. Meletios'a nazaran, şehir, kuruluşu İstanbul Ayasofya'sının inşası zamanına rastlandığı için ona Sofya adı verilmiştir. Diğer bazı yazarlar onun imparator Justinianos tarafından yapıldığını, başkaları da II. Justinianos'un ikinci karısının adına izafeten Sofya olarak adlandırıldığını söylerler. Sofya, yanında bulunan Sardiki şehrinin harabeleri üzerinde genişletilmiş olup Bulgarlar ona Dradiça derler. Filvâki, Cedrenus bu adı taşıyan şehre eskiden Sardika denildiğini söyler. Sardiki'ye (lâtincece Sardika), Ammianos, Titonis ve hussuyle Theodosyen denilen Kanunname'ye göre ve sikkelerde görüldüğü gibi, eskiden Sardiki dahi denirdi ve bir vakit Daçya'nın içine alınmış olan Aşağı Misya'nın bir kısmını teşkil eder idi. Bundan dolayıdır ki Theodoridos İllirya şehri Sardik için «Daçya'nın başşehri» demiştir. İmparator Trajanos tarafından büyütülmüş olan bu şehirde 347 senesinde 250-300 piskoposun iştirakiyle Nikya Konsili'nin kararlarını teyid eden bir konsil kurulmuştur. Bulgarlar hıristiyanlığı kabul ettikten sonra aynı şehir bir arşevklik makamı olmuş ve bu, salâhiyet meselesinden dolayı Roma ve İstanbul arasında bozuşmağa sebep olmuştur.

Sultan I. Murat devrinde, Lala Şahin Paşa Sofya'yı muhasara etmiş fakat zapta muvaffak olamamıştı. Nihayet, kıyafet değiştirerek şehrin Tek-

für denilen hakimine iltica edip onun hizmetine girmiş olan bir Türk genci, bir av safası esnasında, tek başına kalmış olan Tekfuru bağlayıp atı ile beraber Filibe beylerbeyi Balaban Paşa'nın yanına götürmüş ve böylece kale teslim alınmıştır.

Sofya şehri, 1595 senesinde Macarlar tarafından geniş bir çapta tahrib edilmiştir.

F İ L İ B E

Şehir, Sofya ve Edrene arasındaki yol üzerinde, bu iki şehirden 70 er mil kadar uzaklıkta olup, kısmen bir yamacın üzerinde, kısmen de düzlükte kuruludur. Dağın tepesinde, kale olarak dörtköşe bir kule vardır. Şehirde Nazır ve 12 mollanın birincisi olan molla oturur. Halk Türk, Bulgar ve çoğunluğu teşkil eden Rumlardan ibarettir. Şehir aynı zamanda *Drogovitya Trakyası İpertinos ve Eksarkos* adı altında bir Metropolitlik makamıdır. Şehirde, Surp Georg adlı ufak bir kiliseye malik 80 hanelik ermeni ve bir miktar da yahudi vardır. Çarşı, han, hamam ve câmilerin mevcut bulunduğu Filibe'de rumlara ait kiliselerin içinde iki aded kârgir eski şapel de vardır ki havari Sen Pol'un bunların birisinde vaaz etmiş olduğu rivâyet olunur. Şehri çevreleyen dış düzlükte eski romalı muhariplere ait mezarlar olduğu söylenen oyuklar vardır.

Yazma *Cihannüma*'ya göre, hazine, Filibe'den senevî 40 yük akçe sağlar. Toprak çok verimlidir ve çeşitli tahıl arasında hususiyile büyük miktarda yetişen piring, Belgrad ve civar bölgelere sevk edilir. Üzerinde ahşab bir köprü bulunan Meriç nehri hemen hemen şehrin içinden geçer. Nehir, buradan başlayarak ufak taşlıların seyrine müsait vaziyettedir.

Plinius'a nazaran, Filibe şehrinin ilk adı olan *Poneropolis*, sonraları, şehri genişletenin adı ile *Filippopolis* olmuş, daha sonra da, üç tepe üzerinde yayılmış olduğundan dolayı *Trimoncium* yani «üçtepe» diye adlandırılmıştır. Ptolemeos da şehri *Trimoncium* olarak zikreder fakat onu başka bir şehirle karıştırarak aynı zamanda *Adrianopolis* diye adlandırır. Rufos ve Ammianos ise, şehrin eski adının *Evmolpias* olduğunu söylerler. *Filippopolis* adının sebebine gelince, Bizanslı Stefanos'a nazaran bu ad, Amintas'ın oğlu ve Büyük İskender'in büyük babası olan Filipos'a izâfeten verilmiştir. Leunklavius, anonim rum müellife istinaden, şehrin adının İskender'in babası Filipos'a izafeten verildiğini söylerse de, bu yanlıştır; zira Filippopolis adını zikreden Plinius ve Livius, imp. Filippus'tan çok evvel bir

zamana aittirler⁴. Bu konuda Potrant ve onu takip eden Melitios da yanılmırlardır. Plinius ve Ptolemeos, Todopi dağının yanında bulunan Filippopolis'in Trakya eyâletinin bir şehri olduğunu söylerler. Bizanslı Stefanos ise, İskender'in babası Filipos'un Trakya'nın bir kısmı da dahil olmak üzere hâkim olduğu toprakların genişliğini gözönüne getirerek aynı şehri Makedonya'nın içinde gösterir.

Sultan I. Murad'ın sadrazamı Lala Şahin Paşa, 1360 senesinde Filibe'yi zaptederek Osmanlı topraklarına dahil etmiştir.

TATAR PAZARI

Filibe'nin bir menzil kuzeybatısında, İstanbul'a 13 menzil mesafede bulunan şehir, Meriç nehrinin yukarı kısmının yanından geçen yolun üzerinde dağın bir yamacında güzel bir mevkidedir. Nehir burada başka sularla birleşerek şehrin etrafında dolaşır. Türk ve rumlarla meskûn bir ticaret şehri olan Tatar-pazarı'nda *Maraş* denilen büyük bir pazarda *aba* üzerinde çok iş yapılır. Yazma *Cihannüma*'da Filibe'nin bir nahiyesi olarak gösterilen şehrin eski adı *Zirma* idi. Samakov yolu buradan ayrılarak Köstence'ye doğru uzanır. Şehirde birkaç ilıca mevcuttur. *Saruhanbey* adlı güzel bir nahiyesi vardır ki burada nâib oturur.

Tatar-pazarı'ndan 8 saat uzakta, Çenge dağının kayalık yamacında *Kapılı Derbend* denilen geçit vardır. Geçidin bu adı, giriş kısmında bulunan iki sütuna oturtulmuş kemerli bir kapı kalıntısından dolayı verilmiştir. Cıvarda, kısmen taş, kısmen de tuğladan yapılmış bir sur harabesi vardır. Bazı avrupalı seyyahlar, adı geçen kapının İmp. Trajanos tarafından yapılmış olduğunu zannederek kapıyı onun adı ile anarlar. Civar dağlarda ılıcalar ve demir madenleri vardır. Aynı taraflarda, *Kızderbend* denilen başka bir geçid de vardır.

DRAMA

Siroz'(Serez)dan pek uzak olmayan Drama'da içinde birçok akar sular, bahçeler, camiler, hamamlar, çarşı-pazarlar ve değirmen işletebilecek kadar bol su ile dolu büyük bir havuzu bulunan güzel bir mesire yeri vardır. Bu-

4 Plinius İmp. Titus, Livius de İmp. Tiberius zamanında ölmüşlerdir.

rada çadır bezi imal edilir, iyi cins pirinç yetiştirilir, hayvanları içinde de katırları meşhurdur.

Filibecik (grekçede *Filippi*), Drama'nın beş saat ötesinde, dağın üzerinde, kale duvarlarının ve bir anfinin kalıntıları bulunan eski şehrin harabelerinin yanında bir rum köyüdür. Paul Lucas, orada 20 kadem yüksekliğinde ve 4 kadem kalınlığında olup bir kaide olduğunu zannettiği muazzam bir taş görmüş, üzerindeki bozulmuş lâtince kitabesinin yalnız ilk iki satırını okuyabilmiştir. Arthemidoros'a nazaran : «Filippi şehri eskiden (çeşmelerinden dolayı) *Krinidis* adını taşırdı», Krinidislileri Trakyalıların gaddarlıklarından kurtarmak için yardıma gelen Makedonyalı Filip ise şehre kendi adını vermiştir. Bizanslı Stefanos, Filippi'yi bir Makedonya şehri olarak gösterirse de, Martinier'nin dediğine göre diğer birçok yazarlar onu Trakya'ya ait gösterirler.

Bu kadim şehrin en eski adlarının *Pankeos* ve *Simpolos* olduğunu, onları tarif etmiş olan Appianus ve Dion (Cassius) söylerler. İmparator Klotius zamanında bu şehrin namına çıkarılan sikkelerden ve bazı kayıtlardan anlaşıldığına göre, önce Julius Sezar, sonra da İmp. Augustus burasını bir Roma kolonisi haline getirmişlerdir. Bundan dolayıdır ki Amel-i Resül'de⁵, Plinius'da ve eski sikkelerde buranın adı *Kolonia*, sâkinleri de *Romalı* diye geçer. Bu şehrin adı, yanındaki *Filippiki* denilen düzlükte yapılan ve Cassius ile Brutus'un Augustus ve Antonius'a yenildikleri muharebe ile tarihte yer almıştır. Havari Sen Pol'un aynı şehirde vaaz ederek birçok adamı hıristiyanlığı kabule ikna ettiği ve kilise teşkilâtı kurduğu malumdur⁶. Bizanslı Stefanos, Aristo'nun şakirdi olan Adrastos'un bu şehirde doğmuş olduğunu söyler.

GÜMÜLCİNE ve YENİCE-İ KARASU

Gümülcine, İstanbul'dan 8 menzil uzak, Selânik yolunun üzerinde bir kasabadır. Birkaç câmii, hamamı, kervansarayı, çarşısı ve, yazma *Cihannüma*'ya göre yahudilerin ikamet ettikleri bir kalesi vardır. Yakınında bulunan şap madenlerinde bir *emin* oturur. Gümülcine'de pek çok badem ağaçları vardır.

5 Amel-i Resül, XVI, 12. (H. D. A.)

6 Bk. Amel-i Resül ve hususiyile havari Sen Pol'un *Risaleleri* (H. D. A.)

Sultan I. Murat zamanında, 774 (= 1372) senesinde Evrenos Bey Gümülcine'yi zapt etmiş ve orada bir imaret ve kervansaray inşa ettirmiştir.

Karasu Yenicesi'ne, aynı adı taşıyan çaydan dolayı bu isim verilmiştir. Eskiden *Nesos* adını taşıyan bu çayın üzerinde Köprülüoğlu Fazıl Ahmed Paşa bir köprü yaptırmıştır. Gümülcine'den 1 menzil uzakta bulunan Karasu Yenicesi'nde birkaç câmi, hamam ve imaret vardır. Buradan kayıkla Karasu üzerinden bir günde Kavala'ya gidilir. Kasabanın batısında, büyük bir kısmı ormanlık olan Cebel-i Karasu dağı uzanır.

MENLİK, ÇAĞLAYIK ve SARIŞABAN

Menlik, Petriç ve Nevrekop arasında bulunan ve *Melenik* (grekçe *Melenikos*) de denilen bir kasabadır. Siroz çayı, yanından geçerek Siroz'a gider. *Epertimos* unvanı ile bir rum metropolitlik makamıdır. Küropalat'ın *Melnikis* diye yad ettiği bu yer için Cedrenos ve Grigoras, Trakya eyaletinde *Zağora kalesi* derler.

Çağlayık, *Cihannüma*'ya göre bir nahiyedir, bazı köyleri vardır, Karasu çayı içinden geçer.

Sarışaban, Yeniköy'e (grekçe *Neohorion*) yakın bir kasabadır, halkın başlıca işi arabalarla yolcu geçirmektir.

NEVREKOP

Nevrekop (grekçe *Neurokopi*), Drama ve Razlık arasında bir kasabadır. Demir madenleri mevcut Püride (yani yarılmış) adlı bir dağı vardır. Eski zamanda, *Nikepolis* adını taşıyan bu şehre, Trakya eyaletinde Emos dağındaki diğer Nikopolis'ten ayırd etmek için *Nesos Nikopolisi* denirdi. Eski sikkelerde *Olpia* veya *Ulpia* adı ile geçen *Nesos Nikopolisi*, İmparator Trajanos tarafından nehrin sol kıyısında yapılmıştır. *Kisterveno* ve *Pirini* köyleri de aynı taraflardadır.

SİROZ (Serez) ve TİMURHİSAR

Siroz, Selânik'in 2 menzil uzağında dağ yamacı üzerinde bir şehirdir. Yüksek bir tepede bulunan ve virane halinde olan kalesinin suru, dağın alt kısımlarına kadar uzanır. Yazma *Cihannüma*'ya göre, şehirde 10 câmi,

8 hamam, çarşı-pazar ve imaret vardır. Halk, hususiyle rum kadınları, nefis havlu, mendil ve muhtelif hamam takımları ile güzel nakışlı keten peştemallar imal ederler. Yeraltından borularla getirilen sudan başka, şehirde dörtköşe bir haznenin içinde fışkıran *Kucensuyu* denilen bir menba vardır. *Hisar ardı* denilen bir mesire yerinde de 5-6 değirmeni işletebilen bol akarsu vardır.

Siroz'un bol meyve yetiştirilen bahçeleri ve nefis üzümü vardır. Halk, sukabağı denilen kabak cinsini yetiştirmekte çok rağbet gösterilir. Şehrin güneyindeki geniş tarla bir *çeltiklik* olup iyi cins pirinç yetiştirilir. Şehrin yakınında, çam ve türkçede *dain* denilen sert ağaçlarla süslü bir ormanlık, sirozluların yazlık mesire yeridir. Havası çok sıhhi olan bu yerde 300 kadar kaynaktan fışkıran bol su, birkaç câmi, hamam ve çarşı mevcuttur. Siroz'un 1 mil kuzeydoğusunda kârgir ve kubbeli bir ılıca vardır.

Siroz kalesi, 787 (= 1385) senesinde Evrenos Bey tarafından zapt edilmiştir.

Timurhisar veya *Demir-hisar*, Siroz'un 1 mil batısında kaleli bir kasabadır. Burada câmi, hamam ve çarşı, birbuçuk mil doğusunda da bir ılıca vardır: Buranın *Demir-hisar* adı, yakınında bulunan demir madenlerinden dolayı verilmiştir.

Terne, *Demir-hisar*'ın 2 fersah mesafesinde, câmi ile şirin bir kasabadır. İçinden *Urfan* çayı akar.

Z A Ğ R A - İ A T İ K

Kadılığın başşehri olan Eski Zağara, Yeni Zağara'nın 4 saatlik mesafesinde Balkan dağının doğu tarafında kurulmuştur. Şehrin yanından geçen Tuuca nehrinden evlere akar su temin edilmiştir. Şehrin birçok bahçe ve bağları mevcuttur. Nikepolis'e ait bahiste anlatılacağı gibi, Bulgarların *Zagora* dedikleri bu şehir, Ptelomeos'a nazaran, Trakya eyaletine ait olup, *Deultum* da denilen *Develton* tepesinin eteğinde idi ve *Develtos* adını taşıyordu. İmparator Vespasianos Flavius burada Veterli muhacirleri yerleştirmiş olduğu için şehir, eski sikkelerde *Flavia* adı ile geçer. Burası eskiden Edrene rum metropolitliğine tâbi bir piskoposluk makamı idi.

Timurtaş, yazma *Cihannüma*'da Zağara'dan sonra gösterilir. Edrene'nin 2 menzil kuzeydoğusunda olan bu şehirde «yanboli kebesi» denilen meşhur kepenek imal edilir.

MANASTIR ve YENİCE-İ KIZILAĞAÇ

Rumcada Monastirion denilen bu şehir Florine'nin yakınındadır. Yazma *Cihannüma*'da Paşa sancağı'na eşit olarak gösterilen şehir, bazan beylerbeyi makamı olmuştur. Türk, Rum ve Bulgarlarla meskûn olan şehirde harabe halinde bir kale, güney tarafında meşe ormanı, önünde de ova vardır. Dağdan inen birçok dere, buranın en önemli mahsulü olan keten tarlalarını sular. Ptolemeos'un Makedonya'nın *Miktonya* bölgesinde gösterdiği bu şehrin eski adı *Derpilos* idi.

Kızılağaç Yenicesi, Edrene'nin 1 menzil kuzeydoğusunda Tunca nehrinin kıyısındaki düzlükte kurulmuş bir kasabadır. Tunca üzerinde kârgir bir köprüsü, camii ve hamamı vardır.

Hatuneli veya daha doğrusu Hatunili, İstanbul'un 7 menzil uzağında bir nahiyedir.

CUMAPAZARI, EĞRİBUCAK ve KESRİYE

Cihannüma'ya nazaran Türklerin çoğunlukta olduğu Cumapazarı Sarıgöl'ün kenarında, Eğribucak da gölün içindedir.

Göli kasri (grekçede *Kastorya*) dahi denilen Kesriye ise, Horpişte (grekçede *Khrupiste*), Bihişte ve Filorine'nin arasında, İstanbul'dan 15 menzil uzakta gölün içinde fakat karaya yakın olduğu için Göl-i Kesri veya Kisri adını taşıyan bir şehirdir. Burada bir köprü, kale, hamam ve kervansaray vardır. Burası, uzak olmayan Akhrita ile beraber, vaktiyle *Ipertimos* ve *Eksarkhos* adı altında birinci derecede bir metropolitlik makamı olmuştur. Kesriye ve Filorine arasındaki yol çetin bir dağlıktır. Yazma *Cihannüma*, Kesriyeyi Paşa sancağına eşit gösterir.

Naslic, Horpişte ve Kerbe'nin arasına düşer. Temmuz ayında burada büyük bir pazar kurulur.

GÖGERCİNLİK ve BERKOFÇE

Bihişte dahi denilen Göğercinlik (grekçe *Kolumbaç* veya *Gilumbaç*), Fethülislam'ın bir menzil yukarısında, Tuna nehri ve Demirkapı denilen geçidin yakınında, yayla üzerindedir ve bir kalesi vardır. Ptolemeos'a nazaran, eskiden *Trikornion* adını taşıyan bu şehir, yukarı Misia'da Tuna'nın yakı-

ında bulunur. Simler'e nazaran da aynı şehir *Durium* veya *Dorium* adını taşırdı.

Adı geçen Demirkapı, Tuna dağlarla çevrili bir düzlükte aktıktan sonra derin bir kayalık içine girdiğinden dolayı, eski coğrafyacılarda «Tuna uçurumu» diye adlandırılmıştır. Filvaki, nehrin burasında, bilhassa yukarıya doğru giden taşıtlar için çok tehlikeli akıntılar meydana gelir. Bundan dolayıdır ki 1737'de, Osmanlılar, buradan geçmek için müsait rüzgâr olmadığundan gemilerini orada batırmışlardır. Burası eskiden zincirle kapatılmış olduğu için Türklerin ona Demirkapı adını verdikleri söyleniyorsa da, onların bütün zor geçitlere umumiyetle aynı adı verdikleri de olagandır. Tuna üzerinde, bu geçidin yakınında, *Cihannüma*'ya göre, 170'er kadem aralıklı 20 kemer üzerinde, 140 kadem yüksekliğinde ve 60 kadem genişliğinde olup bir mil uzunluğunda dörtköşe taşlarla bir köprü yapılmıştır ki bu, eskiden *Trajanos köprüsü* denilen meşhur köprüdür. Adı geçen imparator onu Daçya kralı Deçebalos'a karşı yaptığı muharebe esnasında yaptırmıştır. Aynı köprünün kendi zamanında mevcut kalıntılarını tetkik etmiş olan Kont Marcellus, köprünün tahminen bir mil uzunluğunda olup 22 kemerli olduğunu, taşla yapılmış fakat dıştan tuğla ile kaplanmış olduğunu söyler. İmparator Adrianös, aynı köprüyü yıktırmıştır.

Berkofçe (grekçede *Pirkoviça*) kasabası, Samakova'nın 1 menzili uzağındadır ve birbirine yakın taş havuzlu iki ılıcası vardır.

SERFİÇE, PİRİŞTİNE (KOSOVA)

Serfiçe kasabasının yanından *İnce kara* veya *İnce karasu* çayı akar. Burada Temmuz ayında büyük bir pazar kurulur.

Piriştine (grekçede *Pristine, Pristinon* veya *Pristen*)ye, önce, Ptelemeos'a nazaran, Mısia'nın Dardanyan bölgesinde olup *Ulpianon* denirdi, sonra da, Prokopios'a nazaran, İmp. Justinianös tarafından yıkık surları tamir ve şehri imar edildiğinden dolayı *İkinci Justiniana* olarak adlandırılmıştır. Piriştine ovasına *Kosova*, grekçede *Kusovon*, macarcada *Rigo mezeo* yani «Karatavuk Ovası» denir. Güneyden kuzeye doğru uzanan ve bazı kısımları dağlarla çevrilmiş bulunan bu ovanın adı *Cihannüma*'da Pelaşice olarak geçer.

Osmanlılar, birincisi 721 (=1389), ikincisi de Sultan II. Murat devrinde 852 (=1448) de olmak üzere aynı ovada iki büyük zafer kazanmış-

lardır. Osmanlı tarihine göre, birinci seferde ufak devletlere ait 500 kiral ve prens de dahil olduğu halde, hıristiyan ordusu 200,000 kişiden ibaretti. Sultan I. Murat bu muharebede, Sırbistan despotu Lazar'ın bir akrabası olan Mikail Kabiloviç tarafından hançerle vurulup öldürülmüştür.

ŞEHİRKÖYÜ, PREZNIK, PRAVIŞTE ve İHTİMAN

Şehirköyü adının doğru şekli Şarköyü'dür. Sofya'nın bir menzil uzağında bataklık bir mevkiide bulunan bu kasabanın tepe üzerinde yapılmış ve yanından su geçen bir kallesi vardır.

Preznik (Breznik), Sofya'ya yakın bir kasabadır ve, yazma *Cihannüma*'ya göre, civarında gümüş madeni vardır.

Pravişte dahi (grekçe *Pravista* veya *Pravi*) denilen Pravişte, Selânik yolu yakınında, Urfan ve Kavala arasında bir kasabadır. Cami, hamam ve iki kervansaray bulunan Pravişte'de çok güzel ihramlar işlenir.

İhtiman (grekçede *Ihtirman*), yazma *Cihannüma*'ya göre, Tatar pazarı'nın bir menzil uzağındadır. Aynı eserde, ihtiman ile Sofya arasında, Sofya'ya tabi olup umumiyetle Elbilad denilen Suluderbend nahiyesinin bulunduğu söylenir.

SAMAKOV, KÖPRÜLÜ ve MEKRİ

Samakov (grekçede *Samakovya*), Köstendil ve Sofya arasında bir kasabadır. Yazma *Cihannüma*'ya göre, ara sıra dağlardan inen sellerin neticesinde buranın vadilerinde demir kümeleri meydana çıkar. Yerlilerin dilinde «Samakov» kelimesi ile, o civardaki demir madenlerinin yanında su ile dönen çarklarla işleyen büyük demir-döğen alet ve örsler kastedilir. Burada gemi demiri ve başka demir aletler imal edilir.

Köprülü kadılığının adı grekçede *Velesos*'dur.

Mekri (grekçede *Makri*), Meriç nehrinin ağzının birkaç mil batısında bir sahil kasabasıdır. Burada cami ve iki kervansaray ve geniş zeytinlikler vardır.

Selanik yolu *Fere*'de ikiye ayrılır. Arabaların geçidine ait olan yol Mekri'ye, atlı yolcularınki de dağ ve tepeleri aşarak Göğercinlik'e gelir ve

iki yol nihayet *Şapçılar* denilen kervansarayı geçtikten sonra Gümülcine'de birleşir.

DİMOTİKA ve CİSR-İ ERGENE

Dimoteka'ya grekler *Didimotikhon*, kısaltılmış olarak da *Dimi* veya *Dimotikhon* yani «çift surlu» derler. Daha evvel dediğimiz gibi, burası Beylerbeyliğe tabi değildir.

Edrene'nin bir mil uzağında *Kasadlu* çayının kenarında bulunan Dimoteka şehrinde az sayıda ermeni ve harikulâde ikonu ile civarda şöhret bulmuş Surp Georg adlı bir ermeni manastırı vardır. Aynı manastır, tabi olduğu Edrene ermeni Murahhasının bir vekilinin idaresindedir. Rumların bir arşevklik makamı olan şehirde, yazma *Cihannüma*'ya göre camiler, üç medrese ve iki hamam vardır. Oruç Paşa tarafından yapılmış olup *Fısltı hamamı* denilen hamamın içindeki bir kemerin bir ucuna ağzı yapıştırıp çok hafif bir sesle yapılan konuşma, kulağını diğer ucuna yapıştırmış olan kimse tarafından aynen işitilir. Dimoteka'da çeşitli güzel toprak kaplar yapılır ve İstanbul'a kadar sevk edilir.

Dimoteka, Sultan I. Murad devrinde Hacı İlbey tarafından Edrene'den sonra zapt edilmiştir. O devirde Edrene henüz mamur bir şehir olmadığı için Sultan Murad Dimoteka'nın kalesinde muhteşem bir saray yaptırmış, kalenin içinden geçen Kasatlu çayının suyu da şehrin sarnıçlarına akıtmıştır. Bizans devrinde, İmparator Andronikos'un çocuklarına vasi tayin edilmiş olan Jan Kantakuzen kendisini bu şehirde imparator ilân etmişti.

Terma'ya ılcılarından dolayı bu ad verilmiştir. Meriç nehrinin sol tarafında sönük bir yer olan Terma, eskiden Trakya'ya bağlı *Trajanopolis* adını taşıyan meşhur bir şehirdi. Bazı müelliflere göre, daha evvel *Zermis* adını taşıyan şehir, Theodoros tarafından imar edilmiş, *Theodoslopolis* olarak adlandırılmış ve bir metropolitlik makamı olmuştu.

C i s r-i E r g e n e veya Ergene Köprüsü, Gelibolu'ya giden yolun üzerinde türk yapısı bir kasabadır. *Birzos*'tan gelen çay buradaki köprüünün altından geçerek Meriç'e dökülür. Daha evvel ormanlık ve bataklık bir yer olup Gelibolu yolundan başka bir çıkışı bulunmayan bu yer, bir eşkiya yatağı idi. Ergene suyu taşıdığı vakit bütün yolları kapattığı için, Sultan II. Murad ormanları keserek ve düzlüğü tanzim ederek suyun üzerinde yaptırdığı 170 kemerli yüksek bir köprü, köprüünün bir tarafında da cami, imaret ve hamam ile Ergene kasabasını meydana getirmiştir.

KAVALA

Yukarıda söylediğimiz gibi, Beylerbeyliğe tabi olmayan Kavala, Taşoz adasının yedi mil mesafesinde, Adalardenizi kıyısındadır. Şehrin havası sıhhi, limanı çok elverişlidir. Bağımsız bir dizdar ile askerlerin oturdukları şehir kalesi, adı geçen adaya bakar. Yazma *Cihannüma*, yakınında maden ocağı bulunduğunu söyler. Kavala'nın çevresinde, Mekri'yi geçtikten sonra *Marelye dağı* ve *Kiremit limanı*, batıda, ufak taşıtların kolayca girebildikleri *Karasu*, bundan sonra da *Kavala derbendi* vardır. Kavala derbendi eskiden korsanların bir barınağı idi, fakat Sultan Selim, Piri Reis'in tavsiyesi ile orada bir kale inşa etmiştir. Kavala'nın dört mil uzağında, üstü ve altı yol olan iki katlı bir kemer vardır. Üst kattaki yol, eski bir kaleden kalma büyük bir kulenin bulunduğu dağa çıkar.

Eskiden, Makedonya'nın kilit noktası olan Kavala, Ptolemeos ve Plinius'a nazaran *Topiris* adını taşırdı ve bazı sikkelerde de *Ulpia Topirisi* adı ile geçer. Kavala böylece Makedonya'ya bağlı gösterildiği halde, Procopius onun Trakya'nın ilk askerî limanı olduğunu söyler.

U r f a n (grekçede *Orfani*), Sidero kapısının kuzeyinde olup, cami, hamam ve iki kervansarayı bulunan bir kasabadır. Yazma *Cihannüma*, Urfan'ın 3 fersah batısında, Urfan ırmağının ağzında izleri görülmekte olan *Eski Urfan*'ın bulunduğunu söyler. Urfan'dan Selanik'e giden ve bir günde kat edilen yolun sağ tarafında, Paşasancağı'na bağlı birkaç Nahiye vardır.

E m b o l i veya Y a n b o l i, Selanik'in 65 mil doğusunda, bazı müelliflerin *Emboli ırmağı* da dedikleri Urfan ırmağının ağzına yakın bir harabe yeridir. Eskiden, Makedonya'ya bağlı namı bir şehir olup, Herodotos ve Tukidites'de Ennea Odi, yani «Dokuz yol» adı ile zikir edilen bu yer, daha sonra Atinalılarca «Çevrili şehir» anlamında Amfipolis olarak adlandırılmıştı. Filvaki, adı geçen şehir, Tukidites'in tarifine göre, Urfan (eski adı *Strimon*) nehri ile çevrili bir adacığın üzerinde kurulmuştu. Burası, adı geçen nehirle ikiye ayrılmış olduğu içindir ki Plinius, Enboli'yi Makedonya'ya Stilaks da Trakya'ya bağlı olarak gösterirler. Atinalı general Kimon (Cimon) buraya 10000 atinalı muhacir yerleştirmişti. Lakedemonyalı general Brasidas burasını Atinalılardan almış, sonra da Büyük İskender'in büyükbabası Makedonyalı Filip zaptetmiştir. Tukidites'in ve Plutarkos'un dediklerine göre, adı geçen nehrin ağzında *Rion* adlı bir liman bulunuyordu ki bunun duvar kalıntıları halen de görülmektedir.

EDRENE

Edrene, Meriç nehri ve onunla birleşen Arda ve Tunca çayları sayesinde suyu bol bir bölge ise de, bazan ilkbaharda suların taşması yüzünden şehir çok tehlikeli bir hale düşer. Nitekim, II. Selim zamanında adı geçen suların taşması neticesinde 4000'den fazla ev yıkılmıştır.

Köprüler:

Edrene şehrinde ve civarında adları geçen ırmakların üzerinde beş adet kârgir köprü vardır. Bunlardan, yeni padişah sarayının yakınında bulunan 10 gözlü *Saraçhane köprüsü*, Şehabeddin Paşa tarafından 855 (=1451) tarihinde yapılmıştır. İkincisi, Tunca üzerinde olup II. Bayezid camiine yakın olduğundan caminin adını taşıyan 6 gözlü bir köprüdür. Üçüncü köprü de Yıldırım Bayezid camiinin yanında olduğundan aynı caminin adını taşır. 951 (=1544) senesinde I. Süleyman tarafından tamir edilmiş olan bu köprünün Sefer Şah türbesine yakın iki gözü 1010 (=1601) yılında yapılmıştır. Dördüncü köprü olan *Mihal köprüsü*, Bağdad kalesinin fatihi Kara Mustafa Paşa tarafından Edrene bostancıbaşı Sinan Ağa'nın vasıtasıyla tamir edilmiştir. Önce tahta bir köprü olan beşincisi, 1025 (=1616) senesinde Ekmekcizade Ahmet Paşa tarafından kârgir gözlerle yeniden yapılmıştır. Edrene'de diğer sekiz köprü daha vardır ki bunlardan Hasbahçe'deki kârgir, diğerleri ahşap köprülerdir.

Bağ ve bahçeler:

Edrene'de birçok bağlar ve *Hıdırlık* denilen çok güzel mesire yerleri vardır. Bağlar önce, 1000 (=1591) senesine kadar *Topyolu* denilen yerde bulunuyordu fakat muharebeler yüzünden bozulup viraneye çevrilmiş olduğundan, o tarihten sonra şehrin güney tarafındaki bugünkü yere nakledilmiştir. Yazma *Cihannüma*, Edrene'de Meriç ırmağının etrafında 450 bahçe bulunduğunu ve dolaplı çarklarla sulandırıldığını söyler. Edrene'nin gülü ve hususiyle *Kızılca* köyünün gülyağısı çok nefistir. Meyvalardan ayvası meşhurdur. Kabak ve beyaz tahandan yapılan Edrene helvası ve *deva-i misk* denilen namlı tatlı hediye olarak başka yerlere gönderilir. Edrene'nin önemli bir ticaret maddesi olan sığır dili ise Avrupa'nın uzak yerlerine kadar sevk edilir. Edrene dolaylarındaki kırk kadılık ve kasaba, şehrin ticareti ile geçinirler.

Edrene Şehri:

Eski adı *Adrianopolis* olan Edrene, İstanbul'un kuzeybatısında 95 mil mesafede olup yazın 5-6, kışın ise 8-9 günde gidilebilen meşhur bir şehirdir. Etrafındaki birçok bahçeler de dahil olmak üzere, kısmen tepelerle çevrili bir düzlükte kurulu olan şehrin çevresi 8-9 mildir. Şehir, Müderris Abdürrahman'ın⁷ dediğine göre 12 kuleli bir surla çevrilidir. Tunca'nın yanında, herbir köşesinde birer yuvarlak kule bulunan dörtköşe bir kale vardır. Sözü geçen kulelerden biri Üçşerefeli caminin önünde, ikincisi, önceden hapishane olan *İlbeği burgos* denilen yerde; üçüncüsü, kaleden 40-50 kadem uzak Tunca kıyısında *Germe* denilen yerdedir. Bu kule ile kale arasındaki surda *Germe kapısı* veya orada bulunan su haznesi yani *taksim*'den dolayı *Su kapısı* denilen bir kapı açılmıştır; dördüncü kule halen hapishane olarak kullanılır.

Kapılar:

Adı geçen müellif, Edrene'nin dokuz kapısını adları ile şöylece sıralar: 1) Yukarıda adı geçen kulenin önünde bulunan *Kule kapısı*; 2) Cebehane kapılarının yanında olup Ketencilere açılan Alipaşa çarşısındaki kapı; 3) İç tarafında Tophane'nin bulunduğu ve Ağaçpazarı'na açılan *Top kapısı* (bu kapı Sultan Murat zamanında yapılmıştır); 4) Mihal köprüsü tarafına açılan ve önce kadın hapishanesi olarak kullanılan *Kafes kapısı*; 5) *Kazançılar kapısı* da denilen *Keçeciler kapısı*; 6) Germe kapısının yakınlarında kuytu bir yerde bulunduğu için *Uğru kapı* yani «*hırsız kapısı*» denilen ufak kapı; 7) Dariülhadis camiine açılan *Minyas kapısı*; 8) Taht el kale tarafında tavukpazarına açılan *Tavuk kapısı*; 9) Bitpazar tarafında açılan ve önce İstanbul kapısı denilen *İğneciler kapısı*. Bunlardan başka, 10'uncu kapı olarak Alipaşa çarşısının orta kısmına açılan *Orta kapı* da vardır.

Mahalleler ve Nüfus:

Şehrin amiri bostancıbaşı, kadısı da, dört önemli şehirlerin başında olduğu için 500 akçeli molladır. Edrene, Müderris Abdürrahman'a göre 160

⁷ Aslen Edreneli olup 1045 (=1635) senesinde kendi şehrinin bir topografyasını yazmıştır. Edrene'ye ait bu yazımın büyük bir kısmı aynı esere [*Enisü'l-müsamirin*] istinaden yazılmıştır (L.I).

mahalleye ayrılmış, nüfüsü da bazılarına göre 100,000'dir. Şehirde 600 haneden ibaret ermenilerin, arşevklik makamı olan Surp Toros adlı bir kiliseleri vardır. Bu kilise senelerce evvel iki defa yanmış ve uzun bir zaman aynı vaziyette kaldıktan sonra şimdiki padişah Sultan Selim devrinde, devletin müsaadesiyle 400 keseye mal olan daha büyük ve parlak bir bina olarak yapılmıştır. Edrene, «Bütün Emimont İpertimos ve Ekhzarkhosu» adı altında mühim bir rum metropolitlik merkezidir. Şehrin suyu, I. Süleyman'ın yaptırdığı yeraltı yollarla vadilerin üzerinden de su kemerleri vasıtasıyla bir menzil kadar uzak bir yerden getirilip Sarıcapaşa mahallesinin yakınında bulunan kubbeli büyük haznede biriktirildikten sonra 50-60 çeşmeye, camilere ve hamamlara dağıtılır.

Bedestenler:

Edrene'de bulunan iki Bedestenden biri şehrin orta kısmında olup Cami-i Atik'in vakfı, Eski Bedesten denilen diğeri de Gazi Sultan I. Murad vakfidir. Şehrin iki büyük çarşısından biri, banisi olan Sultan Süleyman'ın Vezir-i azamı Semiz Ali Paşa'ya izafeten *Alipaşa çarşısı* adını taşır. Kemerli bir yapı olup Kule kapısından İğneciler kapısına kadar uzanan bu çarşının 6 kapısı vardır. İkinci büyük çarşı olan *Katfaflar çarşısı* da kemerlidir ve II. Murad zamanında, *Meyva kapını* gibi Selimiye camiine vakıf olarak yapılmıştır.

Saraylar:

Edrene'de ilk Osmanlı sultanlarının ve, hususiyle harb esnasında olmak üzere, son zamanlara ait bazı padişahların ikamet ettikleri iki saray vardır. Saraylardan biri 856 (1452) senesinde Fatih Sultan Mehmet tarafından Tunca kıyısında yapılmıştır. Müderris Abdürrahman'ın dediğine göre, Fatih, aynı sarayı, toprağın altında taş ve yılan bulunduğunu tahmin eden hekim Beşir Çelebi'nin tavsiyesi üzerine orada yaptırmış, yer kazılınca da Ayn-ı hayat denilen lezzetli su fişkırmıştır. *Memek sarayı* denilen diğeri saray, öbürünün yakınında keza Tunca kıyısında olarak I. Selim tarafından yapılmıştır. Bu sarayın ahşab olan iç duvarı 1021 (=1612) senesinde, I. Ahmet tarafından kârgire çevrilmiş, aynı zamanda saray camisi de yapılmıştır. Adı geçen müellifin dediğine göre, aynı sarayın suru üzerinde üç gece içerisinde yapılmış olan *Alay köşkü*'nden başka, saraya yakın tepesinin üzerindeki yüksek köşk de 1043 (=1633) yılında IV. Murad tarafından yapılmıştır.

Hanlar :

Edrene'de mevcut 18 aded hanın başlıcaları şunlardır : en büyüğü olan *Rüstempaşa hanı*, diğerleri *Mustafapaşa hanı*, Ergene camisinin vakfı olarak II. Murat'ın yaptırdığı *Kurşunlu han*, İstanbul'un zaptında Fatih tarafından öldürülen Halil Paşa'nın yaptırdığı *Halilpaşa Hanı*, birisi Mehmetpaşa konağına bitişik, diğeri de aynı paşanın yaptırdığı hamamın yakınında olan iki aded *Mehmetpaşa hanları*, yediyol ağzına yakın bulunan *Ekmekcizade Ahmedpaşa hanı*. Bu hanlardan başka, yolculara mahsus 28 kervansaraydan en büyüğü, damı kurşunla örtülü olup, 1018 (=1609) senesinde Ekmekcizade Ahmed Paşa tarafından Ayşe Hatun mahallesinde yapılmış, kervansaraydır.

Edrene'de eskiden 33 hamam mevcut bulunduğu söylenirse de, bunların 11 adedi şimdi kullanılmaz bir haldedir.

Camiler :

Edrene'de 10'u seltin olmak üzere 42 cami vardır. Bunlardan *Süleymaniye camii* muhteşem ve büyük bir sanat eseridir. Mimar Sinan, İstanbul'da Şehzade ve Selimiye camilerini yapmakla elde ettiği bilgi ve tecrübeleri sayesinde bu caminin inşasında bütün sanat kabiliyetini uygulamıştır. İnşası 975 (=1567) senesinde başlamış ve 982 (=1574) de bitmiş olan caminin Ayasofya'nınkinden iki arşın daha büyük olduğu söylenen kubbesi sekiz kemer üzerine oturtulmuştur. Caminin nefis mermerden birçok sütunu, bin kadar penceresi, yükseklik, şekil ve duruşlarında tam ahenkli ve üçer şerefeli dört minaresi vardır. Harem tarafındaki iki minareye üçer merdivenle çıkılır. Doğu taraftaki minare, 992 (=1584) senesinde yıldırım çarpması ile yıkılmış, yapıldıktan sonra 1023 (=1614) de tekrar aynı suretle yıkılmış ve yeniden yapılmıştır. Selimiye caminin çok parlak medresesi vardır ve buranın müderrisi müderrisbaşı mevkiindedir.

II. Bayazed camii, padişah saraylarının bulunduğu tarafta Tunca kıyısında tek kubbeli ve çift minarelidir. 893 (=1487) yılında yapılmış olan caminin iki yanında tabakane, imaret, darülsifa, medrese ve hamam, Tunca üzerinde altı gözülü bir köprü, köprüünün yanında da değirmen ve su dolabı vardır.

II. Murat camii'nin inşası şehrin orta bir yerinde 841 (=1437) senesinde başlamış, 851 (=1447) de bitirilmiştir. Umumiyetle *Üçşerefeli* denilen bu caminin çeşitli oymalarla süslü büyüklü ufaklı 9 kubbesi vardır. Ca-

minin birinci haremi diğer hiçbir camide bulunmayan büyüklükte olup üç kapılıdır. Herbirinin ayrı yolları da bulunan 4 minaresi, eski ve yeni olmak üzere iki medresesi ve iki imareti vardır.

Büyük Muradiye camii, Mevlevihane olmak üzere II. Murad tarafından bir tepenin üzerinde yapılmıştır. Caminin, iç tarafı çinilerle süslü iki kubbesi ve aynı şekilde süslü bir minaresi vardır. İmaretinden, Mevlevihanenin fakirlerine olduğu gibi cami etrafında oturan halka de yemek dağıtılır.

Darülhadis camii, 836 (=1434) senesinde II. Murad tarafından Tunca kıyısında yapılmıştır. Önce Hadis okutulan medrese olarak yapılmış olan bu caminin mihrabının önünde II. Murat'ın Sultan Hasan ve Orhan Çelebi adlı iki şehzadesinin türbeleri vardır.

Camii Atik'in dıştan yalnız 5'i görülen 9 kubbesi, iki tarafında da biri çift şerefeli olmak üzere iki minaresi vardır. Haremi yoktur. Yıldırım Bayezid 804 (=1401) de Timur'a esir düştükten sonra oğlu Emir Süleyman Edrene'de tahta oturunca bu caminin temelini attırması, kendisi öldükten sonra da Musa Çelebi binaya bazı ilâveler yaptırmıştır. Nihayet, 816 (=1613) senesinde I. Ahmet, caminin inşasını bitirmiştir. Caminin üst katı, Kibleli Ramazan Ağa tarafından 1027 (=1617) senesinde yapılmıştır.

Yıldırım Han Camii, dört kemere oturtulmuş tek kubbeli bir cami olup şehrin dışında, Meriç kıyısında Yıldırım mahallesi denilen yerde aynı adı taşıyan padişah tarafından 802 (=1399) senesinde yapılmıştır. Önünde imareti bulunan bu camiye, birbirine geçirilmiş taş halkalarından dolayı *Küpelî cami* de denir.

Camii Hisar, kalenin içinde bulunduğu için bu adı taşır. Bu cami için, şehrin Osmanlılar tarafından fethinden evvel bir kilise olduğu ve Fatih tarafından yıkılıp yerine aynı caminin yapıldığı söylenir. Caminin dıştan 5 olarak görülen 6 kubbesi, tek minaresi ve orta yerinde çok eskiden kalmış olup Ayazma diye itibar edilen bir memba vardır.

Çelebi camisi, yakınında bulunan Çelebi medresesinden dolayı aynı adı taşır. Kalenin içinde bulunup tek kubbeli ve minaresiz olan bu cami de eskiden kilise idi. Şehrin fethinden sonra ilk cuma namazı burada kılınmıştır.

Ayşe Hatun camii. Fatih Sultan Mehmed'in kızının adını taşıyan bu kubbeli cami, 873 (=1468) senesinde yapılmıştır.

Sitti sultan camii. Fatih'in haremının adını taşıyan bu kubbeli caminin inşası 887 (=1482) de bitirilmiştir.

Süleymanpaşa camii. Sultan Bayezid'in vezirlerinden birinin adını taşıyan bu kubbeli cami, Tunca'nın kıyısındadır.

Kasımpaşa camii. Fatih'in vezirlerinden Kasım Paşa'nın adını taşıyan bu kubbeli cami Tunca kıyısındadır. Caminin imareti, yanında da banisinin türbesi vardır.

Mahmutpaşa camii. Umumiyetle *Taşlık camisi* denilen ve Fatih'in bir vezirinin adını taşıyan bu cami de kubbelidir.

Mihalbeg camii, 825 (=1421) senesinde Tunca kıyısında yapılmış kubbeli bir camidir, etrafında tabhane ve imaret vardır.

Selimçelesi camii, 867. (=1462) yılında kubbeli olarak Küçükpazar'da yapılmıştır.

Hekim Şarii camii. Bitpazarı'nda bulunan bu caminin orta kubbesinin etrafında 11 aded kubbecik vardır. İnşası 920 (=1514) senesinde bitmiştir.

Medrese ve Tekkeler :

Edrene'de mevcut 24 medreseden en meşhuru Namazgâh düzlüğünde Hasbahçe'nin yanında, II. Murat'ın yaptırdığı medresedir.

Şehirde, sekizinde cuma namazı kılınan 28 zaviye veya tekke vardır. Başlıcaları, Sultan Süleyman tarafından camiye çevrilmiş olan Tunca kıyısındaki *Şeyh Şuca Tekkesi*, Keçeciler çarşısındaki *Şeyh Sadık Dede türbesi*, Ekmekcizade Ahmet Paşa'nın yaptırdığı *Gülşeni tekkesi*, *Dizdarzade tekkesi*, *Şeyh Karamanî tekkesi*, *Şeyh Fazluşahin tekkesi*, *Mezidbeg tekkesi*, *Ali-paşa tekkesi*, *Şeyh Mesud tekkesi*'dirler.

Şehirde, içlerinde daima kandil yanan ve ziyaretgâh olarak rağbet edilen 11 kabırdan başlıcaları *Koyun baba*, *Ana baci*, *Osman baba* olup, Sultan Bayezid ve Malkoç beg bunların üzerinde yüksek türbeler ve abdallarına mahsus kurşunla örtülü ikametgâhlar yaptırmışlardır.

Tarihi:

Halkın dilinde *Edirne* olarak geçen şehrin Edrene adı, Roma imparatoru Hadrianus'a izafeten verilmiş *Adrianupolis*'in değişik bir şeklidir. Am-

mianus ve Sekstus Rufus'a nazaran, şehir daha evvel Trakya eyaletine dahil *Uskudama*, Lampridus'a nazaran da *Oresta* veya *Orestias* adını taşırdı.

Makedonyalı imparator I. Vasil'in de mensub olduğu ermeni Arşakuni sülâlesinden bazı asilzadeler, IX. asırda Adrianopolis'te ikamet ediyorlardı. Nitekim, Konstantin Porfirogenet, imparator Vasil için : «Makedonya menşeli olup, aslen bir Arşakuni ermeni idi» der. Aynı müellife nazaran, V. asırda imparator Leon zamanında İstanbul'a gelmiş olan iki ermeni zadedânı, bilâhere, beraber getirmiş oldukları oğulları ve kadınları ile birlikte imparator tarafından Makedonya'nın Niki bölgesine nakledilmişler, imparator Heraklius de onları Filipos (Filibe), daha sonra da Adrianopolis'e yerleştirmiştir. Adı geçen müellifin verdiği malûmata göre : «kendilerine uygun buldukları bu şehirde servet ve mevki sahibi olan bunlar, kendi asalet durumlarını muhafaza ederek ayrı bir hanedan olarak orada çoğalmışlardır». IX. asrın başlarına ait bir kayda göre, aslen ermeni olan Pankraduka adlı birisi Adrianopolis valisi olmuştur.

XIII. asrın başlarında, Latinler İstanbul'u zaptettiklerinde, Theodoros Laskaris ve halefleri, Mikael Paleologos'un İstanbul'u geri aldığına kadar imparator olarak 60 yıl bu şehirde oturmuşlardır.

Sultan Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa 760(=1358) senesinde Anadolu'dan Rumeli'ye ilk geçişinde Edrene'nin civar yerlerini zapt etmiştir. Sonra, Süleyman Paşa'nın küçük kardeşi I. Murat, şehrin zaptı için serdarı olan Lala Şahin Paşa'yı oraya sevk etmiş, kendisi de Babaeskisi denilen kasabanın zaptına gitmişti. Edrene prensi ve Lala Şahin Paşa kuvvetleri *Sazlı dere* denilen yerde şiddetli bir savaşa tutuşmuşlar ve yenilen prens kaleye iltica etmiş, Babaeski'den inen Sultan I. Murat da şehri sıkıca kuşatmıştır. Şehrin prensi, Meriç'in taşmasından istifade ederek adamları ile birlikte geceleyin kayıklarla Enoz'a kaçmış, şehir halkı da Osmanlılara teslim olmuştur. Edrene o zaman yeterince mamur bir şehir olmadığı için Sultan Murat kendisine ikamet yeri olarak Demoteka'yı seçmiş, Lala Şahin Paşa'yı da Edrene'de bırakmıştır. Şehir günden güne şenlendikten sonra, 768 (=1366) senesinde orada eski saray inşa edilmiş ve Edrene, İstanbul'un fethine kadar payitaht olmuştur.

Edrene çok eski bir zamandan beri bir piskoposluk merkezi olmuştur. Theodoros'un Athanaş'tan çıkardığı bir fıkırdaki, Adrianopolis piskoposu olarak Lukios adlı birisi zikr olunur. Bundan başka, İstanbul'da kurulan Beşinci Konsil kayıtlarında Adrianopolis piskoposu İoannes imzası vardır.

Edrene, 1754 senesinde çıkan büyük yangınla çok büyük hasara uğramıştır.

Hafsa, Edrene yakınında bir kasaba olup, Söküllü Mehmed Paşa orada cami ve kervansaray yaptırmıştır.

Araba burğası dahi denilen *Birğos*, Edrene yolu üzerinde bir kasabadır. Sokullu Mehmet Paşa, burada da cami, imaret ve yolculara mahsus günde iki defa yemek verilen bir kervansaray yaptırmıştır.

Stanimakos, aynı taraflarda bir kasabadır.

II. SELANİK LIVASI

Selanik livası, kuzeyden Üsküp ve Köstendil, batıdan Sofya, güneyden de Adalardenizi ve Tırhala ile çevrilidir. Livada, eski adı Strimon olan ve, Plinius ve Scylax'a göre Makedonya'yı Trakya'dan ayıran Urfan veya Yen-boli suyu denilen çay vardır. Bu çayın ağzında, Kondesa şehrine izafeten İtalyanlarca Kondesyen koyu, eski adı ile de Strimonyen körfezi denilen koy vardır. Mamari suyu da aynı koya dökülür. Eskiden Nesos veya Nes-tos denilen Karasu (rumcada Mavroneri) ve İnce kara veya İnce karasu ad-larını taşıyan çaylar da Urfan suyu'nun doğu taraflarına düşerler. Aynı li-vanın içinden akan balıkla dolu Vardar nehrinden Üsküp'e ait kısımda bah-sedilecektir. Selanik livasının içinde Lanze gölü ve dağ düzlüğünde, Siroz ve Sirderokapsi arasındaki yolun üzerinde 7 mil çevreli derin Doyran gö-lü vardır. Bu gölün suyu çok bataklık ve kokmuş olduğundan içinde hiç balık yoktur ve kışın yabani ördekler orada toplanır. Yayılar gölü, Sela-nik'in bir menzil kuzeybatısında üç mil çevreli bataklık halinde bir göldür. İçinde balık bulunmayan bu gölün kıyılarında yazın yarım ok menzili ge-nişliğinde beyaz bir tuz tabakası hasil olur. Eyaletin Aynoroz, Longos bur-nu ve Kesendre burnu denilen üç büyük burnu vardır.

Selanik; Üsküp, Ohri ve Sofya da dâhil olmak üzere, eskiden Make-donya adını taşırdı. Livius'a nazaran, daha eski adı, Rodop dağı tarafların-da oturan Beonyen halkına izafeten Beonya, daha sonra, Justinos'un de-diğine göre İmatya veya Ematya olarak adlandırılmıştır. Elianos, eyaletin Makedonya adının, Likäonya kralı İmate'nin aynı adı taşıyan oğluna iz-feten verilmiş olduğunu söyler.

Makedonya, Büyük İskender'in zamanına kadar Yunanistan ve eski Trakya arasında ayrı bir kralıkdı ki zamanla gelişmesi neticesinde sınırları o nispette değişkin olmuştur. İlk ve asıl Makedonya, kuzeyden Trakya, doğudan Egeon veya Adalardenizi, güneyden Tesalya ve kısmen de Epiros ile çevrili idi, batı tarafında ise kısmen İllirya ve kısmen de Epiros ile çev-rili olup sabit bir sınırı bulunmamıştır. Livius, Makedonya'nın dört bölgeye ayrılmış olduğunu söyler. Çellarios da, Livius'u takiben, eski Makedonya-

nın sınırlarını, onu Trakya'dan ayıran Strimon nehrine kadar uzatılmış olarak gösterir ve adı geçen nehrin öte tarafındaki kısma da Bitişik Makedonya adını verir. Plinius, Ptolemeos ve ermeni müverrihi Horenli Moses de, kendi zamanlarındaki Makedonya'yı İyonyen yani Adriatik denizine kadar yayılmış bir vaziyette gösterirler.

Makedonya, Konstantianos'un zamanında, Akaya, Makedonya, Girid, Tesalya, Eski Epiros ve Yeni Epiros olmak üzere altı bölgeden ibaretti. Şifalı Makedonya denilen bölgenin bir kısmı Yeni Epiros'un, bir kısmı da Daçya'nın içine girmişti. Son zamanlara ait coğrafyacılar göre, Makedonya'nın sınırları kuzeyden Sırbistan ve Bulgarya, doğudan Rumanya, güneyden Livadya, batıdan da Albanya'dır.

Velleius'a nazaran, baba tarafından Herakles'ten, anne tarafından da Akileos'tan inmiş olan Karanos adlı birisi, Korent'ten gelerek Makedonya kiralığını kurmuş, halefleri de, irsî hakla, hakimiyetlerini bağımsız olarak devam etmişler, fakat kuvvet bakımından çok zayıf oldukları için kendi istekleriyle gâh Atinalıların, gâh Teplilerin, bazan da Lakedemonyalıların himayesi altına girmişlerdir. Bu durumda, Atinalılar, Makedonya kralı Perdikas'ın zamanına kadar ülkeye hakim kalmışlardı. Sonra, cesur Lakedemonyalı kumandan Virasitas, Pelopones harplerinin 5ve 6'ncı yılında, Atinalıları Amfipolis'ten tard etmiştir. Küçülmüş ve zayıf bir durumda kalmış olan Makedonya, Amintas'ın oğlu Filipos zamanında birden yükselmiştir. Filipos, komşusu Yunan kiralıklarının ihtilaflarından ve Atinalıların gevşekliğinden istifade ederek Tesalya'yı, kısmen de Epiros ve Trakya'yı zapt etmiş olup en kuvvetli devleti kurmuş ve bu suretle Makedonya Adriatik'e kadar yayılmıştır. Filipos'un oğlu Büyük İskender'in zamanında ise, Makedonya, ne Yunanistan'ın ne de bütün Avrupa'nın aslâ görmemiş olduğu mutlak bir hâkimiyete kavuşmuştur. İskender, Yunanistan'ın tamamını, İran'a kadar bütün Asya'yı ve Afrika'nın bir kısmını Makedonya'ya ilhak etmiştir. Fakat İskenderin ölümünden sonra vasi Makedonya ortadan kalktı ve devlet, Filipos'tan evvelkinden daha büyük olmakla beraber, daralmış sınırları içinde sığındı ve nihayet, gitgide zayıflaması ve Romalıların da kuvvetlenmeleri neticesinde Roma'ya tabi oldu. Makedonya'da, Karanos'tan Andrisios'a kadar, bazan müşterek olmak üzere, 44 kiral hüküm sürmüştür. Hıristiyanlığın Makedonya'da yayılışı halkın isteğiyle ve şerefli bir surette olmuştur. Havari Pol, 59 tarihinde, Truva'da bulunduğu sırada Makedonya'ya çağrılmış, orada verdiği vaazlarla büyük başarı elde etmiş ve Selânik ve Filibe'de olmak üzere iki kilise kurmuştur.

Osmanlı resmî kayıtlarında Selânik Livası iki tuğlu paşalık, Selânik şehri de 500 akçeli bir mollaıktır. Liva, 1) Selânik, 2) Karaferye, 3) Avrat hisarı, 4) Yenice-i Vardar, 5) Vodina, 6) Doyran, 7) Lankaza ve 8) Ağustos olmak üzere sekiz kadılığa ayrılmıştır. Selânik hariç olmak üzere, adları geçen kadılıklarda kadı ve voyvodalar oturur.

SELÂNİK

Meşhur bir ticaret şehri olan Selânik, Vardar nehrinin doğusunda körfezin nihayetinde kısmen tepe kısmen de yamacın üzerinde kuruludur. İstanbul'dan kara yolu ile 13 menzil, deniz yolu ile 350 mil uzakta olan şehir, üç mil uzunluğunda olup kuleleri, üç kalesi ve beş kapısı bulunan surla çevrilidir. Kapılar, İskele kapısı, Vardar kapısı, Yeni kapı, Kule kapısı ve Gelemere kapısı adlarını taşır. Şehir halkı, türk, rum ve büyük sayıda olup çoğu İspanya'dan gelmiş yahudi ve pek az sayıda ermeniden ibarettir. Şehrin suyu yeraltı yollarla dışarıdan getirilmektedir. Suyollarından biri şehrin yarım menzil kuzeybatısında bulunan Hortaş denilen dağdan çıkar. Dağ tepelerinde bulunan birkaç gölcüklerin suyu kışın donar ve buzlar yazın Selânik'e götürülür. Yenisu denilen akarsu, Gelemere ve Vardar kapılarının büyük haznelerinde biriktirilir.

Şehirde çeşitli dokuma ve kumaşlar imal edilip muhtelif yerlere sevk edilir. Bunlardan, rengârenk geniş kilimler olan «Divanhane keçesi» ve çoğu yahudi imalatı olup yeniçerilerin giydikleri «Beylik çuha» çok meşhurdur. Bunlardan başka «Rehiz kebesi» v.b. dokumalar da imal edilir.

Selânik'te, içinde rumca kitabeleri havi eski mezarlar bulunan 30 rum kilisesi mevcuttur. Rum metropolit, «Bütün Tesalya'nın İmpertimos ve Eksarhosu» unvanını taşır ve emrinde sekiz piskoposluk vardır. Lâtinlerin tek bir kilisesi vardır. Camilere gelince, *Cihannüma*'da ondan fazla cami ve 8-9 hamam bulunduğu yazılı ise de, başka yazarlar, birçoğu kiliseden çevrilmiş olmak üzere cami sayısını 48 olarak gösterirler. Camiye çevrilmiş kiliselerin içinde en meşhuru Ayios Dimitri'dir ki yortu günün Kasıma rastladığından dolayı camiye Kasımiye adı verilmiştir. Cami iki katlı müazzam bir bina olup 1000 aded yeşim ve somaki sütünü bulunduğu söylenir. Aynı caminin içinde 15 kadem yüksekliğinde ve grekçe kitabeli bir mezar da vardır. Ayios Dimitri kilisesinin havari Pol'un vaaz ettiği mahalde yapılmış olduğu rivayet edilir. İmparator İnustinianos binası olduğu rivayet edilen Ayasofya camii de muhteşem bir yapıdır. IV. Mehmed tarafından çevrilmiş

olan cami, önce, Meryamana'ya ithaf edilmiş bir kilise idi. Bu caminin dört tarafında, kaideleri üzerinde haç şekilleri bulunan 12 mermer sütun vardır. Diğer bir cami de Melek Gabriel adını taşıyan eski bir kiliseden çevrilmiştir. Şehirde, yahudilerin 36'dan fazla sinagogları vardır ki bunların içinde Kastil, Portugal ve İtalya yahudilerine ait olanlar daha çok göze çarpar. Yahudilerin iki önemli okulları da vardır. Şehrin içinde ve dışında sütun ve zafer kemerleri gibi eski kalıntılar görülür ki bunlardan birisinin üzerinde Andonius'un kabartma resmi vardır. Eski sikkeler de bulunmuştur.

Selânik şehri, ticarî faaliyeti bakımından ikinci bir İzmir addedilebilir. Eski adı ile Termiyen veya Termokion denilen geniş Selânik körfezi, *Cihannüma*'ya göre Kesendre burnu'ndan başlayarak kuzeye doğru 100 mil uzunluğundadır. Körfez, çıkıntılı vaziyeti sayesinde, oraya gelen muhtelif devletlere ait birçok gemiler için elverişli bir limandır. Gemiler, Osmanlı devletinin Rumeli ülkelerinden sayısız kervanlarla kara yolu ile devamlı olarak Selânik'e taşınan buğday, mum, pamuk, yün, ipek, deri, demir ve diğer birçok mal ile yüklenir. Selânik'in bu elverişli vaziyeti ve ticarî faaliyeti, başka devletlerin orasını elde etmek arzu ve emellerini körüklemiştir.

Selânik, ilk önce, Strabon'a nazaran Makedonya eyaletinin Amfaksidis bölgesinde Termi veya Terma adını taşıyan bir köy idi ki daha sonra Kasantros tarafından şehir haline getirilmiştir. Zonaras, Kasantros'un, Makedonya kralı Filip'in karısı olan kızına izafeten şehri Tesaloniki olarak adlandırmış olduğunu söylerse de, Bizanslı Stefanos, Amintas'ın oğlu Filipos, Tesalyalıları orada yenmiş olduğu için yere aynı ad konulduğunu söyler. Şehrin bugünkü Selânik veya avrupalılarca Saloniki adı, eski adın kısaltılmış şeklidir. Selânik, Romalıların zamanında Makedonya'nın başşehri ve vali makamı olmuştur. Plinius'un serbest şehir olarak gösterdiği Selânik limanı, Zosimos'a nazaran Konstantianos tarafından inşa edilmiştir. Sicilya kralı Guilelmos, 1180 senesinde Selânik'i greklerin elinden almış, fakat imp. Andronikos Paleologos onu geri alarak Venediklilere satmıştır. Küçük III. Andronikos'un aslen ermeni olan annesi Meryem, cenaze mersiyesini de yazmış olan Nikeforos Gregoras'a nazaran 1333'de buraya defnedilmiştir.

Selânik önce Yıldırım Bayezid tarafından, sonra da 833 (= 1429) senesinde II. Murat tarafından fethedilmiştir. Şehir, 1759 senesinde çıkan büyük yangınla çok büyük hasara uğramıştır.

Selânik, Kilise tarihinde de şerefli bir yer işgal eder. Havari Pol 52 senesinde Selânik'e gelmiş, 53 senesinin başlarında da Atina ve Korent'ten

selâniklilere hitaben iki risaleyi yazmıştır. Hıristiyan martirleri içinde, başta St. Demetrios olmak üzere, aynı şehirde doğmuş veya orada öldürülmüş hayli aziz adlarına rastlanır. Selânik arşeveki ve aynı zamanda Homeros yorumcusu olan meşhur Eustatios, Konstantin Armenopulos ve başka birçok önemli din önderleri de Selânik'te büyük faaliyette bulunmuşlardır.

AYNOROZ

Bu ad, rumcada «mukaddes dağ» anlamında olan *Ayion Oron*'un bozuk bir şekildir. Eski ad ise, Çiçeron ve başka lâtın yazarların zikr ettikleri gibi Ato, Atos veya Aton idi. Bu ad, Nikandros efsanesine göre Trakya'dan oraya göç eden dev Ato'dan ileri gelmiştir. Selânik körfezinin girişinde ilk burun olan Aynoroz, bir yarımada şeklinde olup denizin içine uzanmış vaziyettedir. Bellonius'a göre üç günlük ve altı saatlik bir yol tutan dağın uzunluğu 24, genişliği de 9 mildir. Yarımada'nın *Prolakas* denilen boynu veya geçidi bir ok menzili kadar dar ve alçaktır, diğer kısımlar ve bilhassa doğu taraf çok yüksektir. Dağ tepelerinin içinde yalnız tek bir tepe asıl Atos adını taşır. Erod, Mela, Plinius ve Solinos'a nazaran Xerkses (Serhas) M.Ö. 481 senesinde, yarımada'nın karaya bitişik barzahı keserek gemilerin geçmesine elverişli birbuçuk mil genişliğinde bir kanal açmış ve yarımada'yı ada haline getirmiştir. Bu kanal açılışını Tukidites, Servios, Klodianos veya Klodius, Katullus ve Elianos da zikr ederler, fakat Amianos ve daha sonra gelen yazarlardan Bellonius, izi bile görülmeyen bu kanal açılışının sırf bir efsaneden ibaret olduğunu, Vosion ise su baskınları, Nikostratos da zelzele neticesinde kanalın dolmuş ve kapanmış olabileceğini söylerler.

Ato veya Aynoroz dağının yüksekliği eskiden beri dillere destan olmuştur. Yazma *Cihannüma*, dağın tepesinden, 280 mil uzakta bulunan Girit'in görüldüğünü, Yohannes Komnenos de berrak havalarda, 400 mil uzakta İstanbul'un sezildiğini söyler. Dağın kuzey taraflardaki dere ve çukurlarda yazın kar eksik olmaz ve en sıcak aylarda bile ateş yakılmadan orada durulmaz. Dağın yüksekliğinden bahs eden eski yazarlardan Plinius, Solinos, Apollonius ve Sofoklis, grup vaktinde dağın gölgesinin 55 mil uzakta Mirina şehri üzerine düştüğünü söylerler. Buna göre, dağın yüksekliğinin hemen hemen birbuçuk mil olması gerekmektedir. Yanaşılması pek zir olan zirvede halen ufak bir kilise vardır ve ruhanîler senede bir defa olmak üzere Transfiguration yortusu günü oraya çıkıp ayin icra ederler.

Aynoroz'un havası eskiden o derece sıhhi addedilirdi ki tepede bulun-

duğu söylenen Akroatos veya Akroton halkının diğer yerlerdeki insanlardan yarım misli fazla yaşadıkları ve bundan dolayı onlara *Makrov* yani «uzun ömürlü» denildiği rivayet edilirdi. Aynoroz dağlarında ufak çaylar ve meyva ağaçları bulunur ve nefis şarab da yapılır. Deniz çok derindir ve bazı yerlerde 400 kademe ulaşır. Dağda vaktiyle beş aded şehir bulunmuş ve, Filostratos'a nazaran, gök cisimlerini kolayca müşahede ve tetkik edebilmek için oralarda birçok filozoflar ikamet ediyorlardı. Şimdi ise, oradaki muhtelif manastırlarda münzevi keşişler otururlar. Leonklavius'un zamanında orada 200-300 keşişle 23 manastır bulunmuştur, fakat bugün, bazıları kale gibi metin ve şakilere karşı korunma tertibatı ile donatılmış surla çevrili 18 manastır kalmıştır. Çok sıkı bir perhizle ağır bir mahrumiyet içinde yaşayan keşişler asla et yemezler, taze ekmekleri bulunmaz ve yemekleri umumiyetle sebze, hububat, zeytinyağı, kuru incir, peynir, peksimet ve, pehritz dışı günlerde olmak üzere balıktan ibarettir. Keşişler, kendilerini gece gündüz dua etmeğe hasretmiş olup uykuya pek az zamanları vardır. Buradaki keşişlerin okudukları ilâhiler halis elen müzikisi olup bütün rum kiliseleri için çok makbuldür. Manastırlarda serbestçe çan çalınır, kadınların dağa çıkmalarına müsaade edilmez ve hatta dişi hayvanlar bile içeri alınmaz. Keşişler, toprak işleriyle meşgul olup bağ ve zeytinlikleri yetiştirir ve bakarlar, ağaç işle-meli ikon, haç, tesbih, kaşık v.b. şeyler yaparlar, Rum ruhanîlerin kullandıkları *kamiloki* denilen takke imal ederler, bazıları da terzi, dokumacı, duvarcı, müstensih, ciltci ve ressam olup bu işlerde çalışmakla nafakalarını temin ederler. Manastırların her birinin dağda ve Selânik'in civar yerlerinde kendilerine ait tarla ve çiftlikleri, balık avlamak ve Selânik taraflarından buğday getirmek için de kayıkları vardır. Manastırlar, iane toplamak için muhtelif yerlerde, hususiyle Ulah ve Buğdan'a ve ta Moskova'ya mümessiller yollarlar. Esasen, Ulah ve Buğdan'da Ayion Oros'a vakf edilmiş birçok emlak mevcuttur. Manastırlar, ikişer ikişer birleşerek, uşakların içinde çıkan alelade anlaşmazlıkları halletmek üzere kendi aralarında bir hakem seçerler, ağır vakaların zuhurunda ise Selânik'e müracaat ederler. Herbir manastırın etrafında şapeli ve bahçesi ile beraber ayrı hücreler vardır ve tam inziva hayatı yaşamak isteyen keşişler tek veya ikişer kişi olarak oralara çekilirler. Bu münzevilerin çoğu nafakalarını kendi çalışmaları ile temin eder ve manastıra ait olan hücre için de kira öderler.

Aynoroz dağında Kares adını taşıyan mamur bir köy vardır. Her cumartesi günü orada pazar kurulur ve keşişler manastırların günlük ihtiyaçlarını oradan temin ederler. Aynı köyün civarlarında, manastırlara ait ve

içlerinde şapel de bulunan hanlar vardır. Manastıra yetişmeyen yolcu keşişler geceyi orada geçirirler. Selânik metropolitine tâbi olan Ayion Oros piskoposu ve manastırların dış işlerine bakan ve onları korsanlara karşı korumağa memur olan Ağa, adı geçen köyde otururlar. Ayion Oros manastırlarının bütün vergisi Bostancıbaşı'ya tahsis edilmiş (*mukata*) olduğundan sözü geçen Ağa doğrudan doğruya Bostancıbaşı tarafından tayin edilir. Keşişler, Bostancıbaşı'ya senede 150 kese verdikten başka, orada oturan bostancı ve adamlarının masraflarını da kendileri öderler. Selânik kadılarının ara sıra verdikleri kararlar vergilerin ağırlaşması ve geçen harpten beri iane gelirlerinin azalması neticesinde ve kaza, manastırların aralarında çıkan geçimsizlik ve bundan dolayı Selânik'ten sık sık mubaşir gelmesi yüzünden yüklendikleri borçlarını ödeyemeyen birçok manastırlardaki keşişler başka yerlere dağılmışlardır. Manastır vergilerinin ağırlaştırılmasına, son Bizans kiralalarının hazinelerinin ve bilhassa kiral tacının, türk korkusundan orada saklanmış olduğuna dair türkler arasında dolaşan rivayet sebep olmuştur.

İoannes Dominos adlı aslen ulah bir tabib, 1701 senesinde Ayion Oros'u dolaşmış ve 22 manastırın adları, topografyası ve tarihçelerini tespit ederek bir kitap yazmıştır. Müşkülâtla elde edebildiğimiz bu eserin önemli kısımlarını, manastırlara mensup bazı keşişlerden şahsen edindiğimiz malûmatın ilâvesiyle, aşağıda hülâsaten derc ediyorum.

1) **L a u r a M a n a s t ı r ı**: Diğer bütün manastırların en başında olan bu manastır, yüksek ve metin bir binadır. Umumiyetle 300 ve bazan da 400 kadar keşişin ikamet ettiği bu manastır, arkasında dağ, önünde de Limni adası ve deniz olmak üzere güzel bir mevkidedir. Uruc-u Meryem adını taşıyan manastır kilisesi, imparator II. Nikeforos Fokas ve İoannes Çimişgik tarafından X. asırda yapılmış, sonra da, cümle kapısının üzerindeki kitâbede okunduğu gibi, Ungrovlaşya beyi Neagulos kiliseyi tamir ettirmiş ve damı kurşunla örttürmüştür. Kilisenin içinde ve etrafında 26 şapel, zengin bir kütüphane, 24 aded mermer masası ile geniş bir yemek salonu, kıyıda da ufak bir liman ve küçük gemilere mahsus bir tersane ve kiral yapısı olan bir kule vardır.

2) **A y a A n n a k i l i s e s i**: Yüksek yaylada bulunan bu kilisenin etrafında 60'dan fazla şapel ve bir ayazma vardır. Kilisede, azize Anna'nın sol ayağı olduğu söylenen mukaddes bir yadigâr (*relique*) mevcuttur. Kilise, aynı zamanda, üç gümüş kandil ve bir avize hibe etmiş olan İstanbul patriki Diyonesyos tarafından büyütülmüştür. Aynı patrik, zor geçitli yolları dü-

zeltmek, şapeller, hücreler ve kuleler yaptırmakla dağda birçok inşaatta bulunmuştur. Kilise, şapel ve hücreleriyle beraber, büyük Laura manastırının vesayetindedir.

3) **Vatopediyu Manastırı:** Bu manastırın «Annoncia-tion» a ithaf edilmiş olan kilisesi Büyük Konstantin tarafından inşa edilmiştir. Sonra, imp. Jülianos kiliseyi yıktırılmış da, Büyük Teodos, oğlu Arkadius'un Roma'dan dönerken İmroz adasının önünde uğradığı bir deniz kazasından mucize kabilinde kurtulup Aynoroz'da karaya düşmesi üzerine manastırı tekrar inşa etmiştir. Arkadius karaya atılıp bir *vatos* yani bir böğürtlenin altına düşmüş olduğundan, manastır Vartopediyu yani «böğürtlen tarlası manastırı» olarak adlandırılmıştır. 862 senesinde dağa akın eden Araplar, manastırı yağma etmiş, kilisenin içini de yakmışlardır. Kilise, sonra, Edreneli üç şahıs tarafından imar edilmiştir. Babası Simon ile birlikte Kilandariyu manastırını yapmış olan St. Sabba, Vartopediyu manastırındaki 6 şapeli de yaptırmıştır. İmp. Manuel Komnenos ve Andronikos Paleologos'un, manastıra birçok hibe de buldukları, manastırdaki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Manastırın, iç ve dışında olmak üzere, 16 şapeli, 5 kulesi, 2 kütüphanesi ve 24 aded mermer masalı geniş bir yemekhanesi vardır.

4) **Kılandariyu Manastırı:** Bu manastırın Meryemana'ya ithaf edilmiş ve damı kurşunla örtülmüş olan kilisesi, imparator Romanos'un damadı olan Sırbistan kralı Stefanos tarafından yapılmıştır. Aslen sırb olan St. Saba ve babası Simon da buraya bazı kısımlar ilâve etmişlerdir. Manastırın keşişleri sırb ve bulgardırlar.

5) **İviron Manastırı:** Bu manastırın Uruc-u Meryem (*Assomption*) adını taşıyan 60 kadem büyüklüğünde ve dört kubbeli kilisesi, önce imparator Romanos'un karısı ve oğlu tarafından yapılmış, sonra da, ruhanî olarak manastıra çekilen general Tornik⁸ tarafından daha güzel bir hale getirilmiştir. Romanos'un ölümünden sonra, imparatoriçe tarafından İranlılara karşı sevk edilen Tornik, Gürcüstan'a geçerek orada hazırladığı bir ordu ile düşmanı yenmiş, sonra da, yurttaşları için yaptırdığı ve bundan dolayı *İviron* (yani gürcülere ait) olarak adlandırılan manastıra çekilmiştir. Daha sonra, Gürcü kiral ve prensler tarafından tamir edilmiş ve surla çev-

8 Tornik ve bir az aşağıda rastlayan Aşot, adlarından da anlaşıldığı gibi, aslen ermeni prensler olup Gürcüstan'a iltica etmiş ve gürcü kralın hizmetine girmişlerdir.

rilmiş olan manastırda mermer masalarla büyük bir yemekhane ve muhtelif şapeller vardır ki bunlardan Meryemana'ya ithaf edilmiş ve dört sütüne oturtulmuş olan şapel, gürcü prensi Aşot tarafından yapılmıştır. Ungrovlaşya beyi İoannes Servan Kantakuzen aynı şapeli tezyin etmiştir. Manastırın 16 şapeli, eski ve yeni kitaplarla dolu olup ayrı ayrı yerlerde bulunan üç kütüphanesi, imparator, patrik ve prensler tarafından verilmiş birçok ferman ve hōcetleri vardır. Kıyıda manastıra ait bir iskele ve 60 basamaklı bir kule, bir az uzakta da bir cūzzam hastahanesi vardır. Manastırın senelik hasılatının 100 kese olduğu söylenir.

6) Tu Diyonisiu Manastırı: Kastorya yani Gölkesre'nin Gorisos köyünden Diyonisios adlı bir adam, yaylanın denize karşı güzel bir yerinde inzivaya çekilmişken orada her gece bir ışığın parladığını görünce, Trabzon'a giderek şehrin arşeveki olan kardeşi Teodoros'un vasıtasıyla Trabzon imparatoru Aleksios Komnenos'a müracaatla aynı yerde bir kilise ve manastır yapılmasını rica etmiştir. Böylece, Vaftizci Yahya'ya ithaf edilmiş olan kilise 1380 senesinde yapılmıştır. Kilisede mevcut birçok imparator ve patrik hōcetleri içinde, adı geçen imparatorun bir fermanı ve tasviri vardır. Daha sonra, Ungrovlaşya beyi Neağulos, kiliseyi tezyin etmiş ve aynı zamanda, üzerinde kendi adının hakedilmiş olduğu büyük bir kule yaptırmış, manastıra su getirmiş ve Vaftizci Yahya'nın kafasından mukaddes bir bakiyeyi de hediye etmiştir. Aynı zatın oğlu Teodos da bazı inşaatta bulunmuştur. Manastır yangınla hasara uğradıktan sonra Ungrovlaşya beyi Petro Bey 1580 senesinde onu tamamiyle imar etmiş, kiliseyi büyütmüş ve tezyin etmiştir. Daha sonra, Pakumenos adını alarak ruhanî olan Aleksander adlı bir ulah prensi, bazı ilâve inşaat yapmış, sözü edilen Petro Bey'in kızı olan karısı da orada bir hastahane ve yemekhane yaptırmıştır. Manastırın zengin bir kütüphanesi de vardır. Yukarda sözü geçen Vaftizci Yahya'nın mukaddes bakiyesine gelince, I. Sultan Hamid'in zamanında, manastır keşişleri, yakınlarında bulunan bir adada zuhur eden veba hastalığının yok olması için mukaddes bakiyeyi oraya götürürlerken, Osmanlı donanması tarafından rus casusu zannı ile tutulup Boğaz Hisar'a Cezayirli Hasan Paşa'nın yanına götürülmüşlerdir. Keşişler, mukaddes bakiyeyi göstererek niyetlerini anlatmış ve masuniyetlerini ispat etmişlerse de, Hasan Paşa, Hazret-i Yahya'nın mukaddes kemiğini ellerinden almış ve İstanbul'a getirmiştir. Rum ve ermeni ilerigelenleri, bakiyenin yerine iade edilmesi için araya girmiş ve mukabilinde 1000 altın da teklif etmişlerse de Paşa razı olmamış, onu kendisi için uğurlu sayarak, önünde daima yanan

gümüş bir kandil olduğu halde evinde hususî bir yerde yerleştirmiştir. Paşa 1204 (=1789) senesinde öldükten sonra, mukaddes bakiye de, onun bütün varlığı ile beraber hassa hazinesine devredilmiştir.

7) Pantokratoros Manastırı: denize yakın bir yerde, bilahire imparator olan general Aleksios tarafından yapılmıştır. Aleksios'un kardeşi İoannes Primikiryos da orada bazı inşaatta bulunmuştur. Manastır, daha sonra, iki ulah prensi tarafından tamir edilmiştir. Manastırın «Transfiguration» adını taşıyan kilisesi dört sütun üzerine oturtulmuş bir binedir.

8) Kisiropotamu Manastırı: Bu manastırın kilisesi dört sütuna oturtulmuş büyük bir bina olup, bakiyelerini ihtiva ettiği Sebast (Sivas)'ın kırk martirine ithaf edilmiştir. Manastır, İmp. Romanos tarafından inşa edilmiş, bilahire Ulah beyi Aleksandır onu tamir etmiştir. Manastır, son olarak, 25 sene evvel tekrar tamir edilmiştir.

9) Kutlumusi Manastırı: İlk önce Aleksios Komnenos'un yaptırmış olduğu bu manastır, yıkıldıktan sonra Ulah beyi Yağulos, Besarabya beyi Radulas ve diğer iki bey tarafından kısım kısım tamir edilmiştir. İçinde, adları geçen beylerin tasvirleri de bulunan ve «Transfiguration» (Temessül-u İsa) adını taşıyan manastır kilisesi, dört sütun üzerine oturtulmuş kurşunla örtülü bir binedir.

10) Prodaton Kilisesi: Uruc-u Meryem (*Assomption*) adını taşıyan ve en güzeli olan bu kilise, Kutlumusi manastırının yakınında Kares köyündedir. Büyük Kostantin'in yaptırdığı kilisenin iç kısmı İmp. Julianos tarafından yakılmıştır.

11) Simonos Petras Manastırı: «Simonos menzili» dahi denilen bu manastır, dağdan ayrılmış bir vaziyette olan bir kayalığın ucundadır. Buralarda inzivaya çekilmiş olan St. Simon, geceleri kayanın tepesine bir yıldızın indiğini görerek, İsa'nın doğuşuna ithafen Yeni Beyt ul Lahim olarak adlandırdığı bu yerde bir kilise yapmağa başlamıştır. Sırb kralı Unglis de, hasta kızının St. Simon'un duaları sayesinde şifa bulması üzerine, kilise inşaatının bitirilmesine yardım etmiş; kendisi de bilâhere ruhanî olarak aynı manastıra çekilmiş ve orada ölmüştür. Oraya dua etmeğe giden ziyaretçiler, dağın eteğinden kayanın tepesine kadar olan yolu yaya çıkarlar. Kilisede, Mihail Beyin hediye etmiş olduğu bir incil saklı bulun-

maktadır, kayanın yüksek bir yerinde yapılmış bir şapelde de St. Simon'un ikamet ettiği olduğu hücre vardır.

12) **Zoğrafu Manastırı:** Bu manastır, imp. Jüstinianos'tan inmiş Moiz, Aron ve İoannes adlı Ohri'li üç kardeş tarafından imp. Filozof Leon'un zamanında yapılmıştır. Adları geçen üç kardeş ruhban sınıfına girip aynı manastırda kalmışlardır. Manastır daha sonra yanmış olup Moldovlaşya voyvodu Stefanos tarafından 1502'de tekrar yapılmıştır. Adı geçen voyvodun tasviri kilisenin dışında resmedilmiştir. St. Georg'a ithaf edilmiş olan kilise, dört sütuna oturtulmuş, kurşunla örtülü altı kubbeli bir binadır. Kilisede, adı geçen azizin iki tasviri vardır ki bunlardan birisinin elle yapılmış olmayıp doğrudan doğruya azizin yüzü ile temas ettirmekle meydana gelmiş olduğu söylenir. Sözü geçen resim, rivayete göre, daha evvel bulunduğu Filistin'deki aynı adı taşıyan manastırdan kendi kendine buraya gelmiş ve bundan dolayı manastır da *Zoğrafu* (yani ressam) olarak adlandırılmıştır. Diğer resim için de Arabistan taraflarından deniz yolu ile kendi kendine gelmiş olduğu rivayet edilir. Bu manastırda aslen Sırb ve Bulgar olan keşişler ikamet ederler.

13) **Dokariyu Manastırı:** Bu manastır, aynı dağda inzivaya çekilmiş olan St. Evtimios tarafından imp. Nikeforos'un zamanında yapılmıştır. Evtimios'un akrabasından Nikolaos adlı bir prens manastırı ikinci defa olarak yeniden yaptırmış, kendisi de ruhanî sınıfına girerek Evtimios'tan sonra manastır reisi olmuştur. Manastır, 1578 senesinde Moldavya beyi Aleksander tarafından tamir edilmiş ve beş kubbeli kilise de yapılmıştır. Kilisenin banisi Aleksander Bey'in karısı ve oğulları ile beraber yapılmış olan bir resmi kilisede mevcuttur. Kilise önce St. Nikolaos adını taşıdı, fakat sonra, keşişler onu tamir etmeğe teşebbüs ettikleri vakit melekler, karşıdaki Longo yarımadaşında saklı bulunan hazineyi göstermiş oldukları için kilise melaik-i kebir Gabriel ve Mikail'e ithaf edilmiştir. Kilisede, imp. Andronikos'un zamanında açılmış bir ayazma vardır.

14) **Ayiu Pavlu Manastırı:** Bu manastırda bulgar ve sırb asıllı keşişler ikamet ederler. Dört sütuna oturtulmuş ve St. Georg adını taşıyan kilisenin damı kurşunla örtülüdür. Manastırda, imp. Moris'in haremağasının oğlu olduğu söylenen ve şapeli inşa ettiren St. Pol'un ve diğer inşaatı yaptırmış olan Semendrelî Syrus adlı bir prensin iki oğlu ile beraber yapılmış tasvirleri vardır. Manastırın kulesi, yemekhanesi ve bir

şapeli de başka bir bey tarafından yapılmıştır. Manastırda, üzerinde İsa'nın hayat sahnelerini hakedilmiş ve latin harfleriyle bir yazı bulunan Büyük Konstantin'den kalma altın ve gümüşten yapılmış bir haç vardır. Manastırda mevcut mukaddes bakiyeleri içinde, meliklerin nevzad İsa'ya taktim ettikleri hediyelerden olduğu söylenen bazı şeyler de vardır ki bunlar, bilahire Fatih Sultan Mehmed'in zevcesi olan sırp prensi Kura'nın kızı Moro tarafından manastıra hibe edilmiştir.

15) Ksenofu Manastırı: St. Ksenofon'un yapmış olduğundan dolayı aynı adı taşır. Ungrovlasya prenslerinden biri, kardeşi ile beraber 1545 senesinde manastırı tamir etmiş, St. Georg adını taşıyan kiliseyi boyatmış, diğer bir bey de kilise avlusunu ve yemekhaneyi resimlerle süsletmiştir. Denize yakın bir yerde bulunan bu manastırda bulgar ve sırb asıllı keşişler ikâmet ederler.

16) Grigoriyu Manastırı: Yaylanın denize yakın bir mevkiinde olan bu manastır, Küçük Grigorios adlı bir aziz tarafından yapılmış olup onun adını taşır. Manastır, 1497'de Moldavya beylerinden birisi tarafından tamir edilmiştir. Yakınında, Simenos Petras denilen manastır iskelesi vardır.

17) Garagalı Manastırı kilisesi: Denizden bir saat uzakta bir yaylanın üzerinde, St. Petrus ve Paulus'a ithaf edilmiş kurşunla örtülü bir binadır. Kilise, İoannes Komnenos'a nazaran, önce Romalı Antonius Garagalos tarafından yapılmış olduğundan manastıra onun adı verilmiştir. Sonra, Buğdan beyi Petros kendi spatarı ile beraber manastırı temelinden tamir etmişler, kendileri de ruhanî olarak oraya çekilmiş ve orada ölmüşlerdir.

18) Simenu veya daha doğrusu Esfiğmenu Manastırı: Üç tepenin arasında bulunduğu için böyle adlandırılmıştır. Manastır, Kilandariyu manastırından bir saatlik, Vadopediyu'dan da üç saatlik yol uzakta denize yakın bir yerdedir. Manastır, Küçük Teodos ve hemşiresi imparatoriçe Pulkerya tarafından yapılmıştır. Kilisesi Uruc-u İsa (*Ascension*) adını taşır.

19) Filoteyu Manastırı: Bu manastır, yaylada inşa edilmiş, kilisesi «Annonciation» adını taşır. Manastır, kilise avlusunda resimleri bulunan Arsenios ve Diyonisios tarafından yapılmıştır. 1492'de de Gür-

cü kralı Leontios ve oğlu Aleksandros, manastırı daha güzel olarak yeniden yaptırmış, bir de yemekhane ilâve etmişlerdir. Adları geçen baba oğulun resimleri manastırda mevcuttur.

20) **Roson Manastırı**: Düzlükte yapılmış olan bu manastırın kilisesi Panteleimon adını taşır, kiliseye bağlı altı aded şapel de vardır. Manastır, sırb prensi Lazaros tarafından yapılmıştır.

21) **Katamonitu Manastırı**: Adının doğru şekli Konstantinu Moni (yani Konstantianos menzili) olan bu manastır, önce Büyük Konstantianos tarafından yapılmış, sonra da imp. Manuel Paleologos tarafından tamir edilmiştir. Meyilli bir yerde yapılmış olan manastırın St. Stefanos adını taşıyan kilisesi beş kubbelidir.

22) **Stavronikida Manastırı**: Deniz kıyısında bulunan bu manastır, İstanbul patriki I. Eremya tarafından yapılmıştır. Kilise St. Nikolaos adını taşır. Azizin altın kaplama gümüş tasviri orada mevcuttur. Tasvirlere karşı mücadele (İkonoclaste) devrinde denize atılmış ve hayli zaman sonra çıkarılmış olan bu tasvirin üzerinde kabuk bağlamış istridyelerin izleri bugün de görülmektedir. Ungrovlaşya beyi Servanos Kantakuzenos, büyük bir masrafla buraya içme suyu getirtmiştir.

Eskiden Makedonya'nın Halkidikis bölgesine dahil olan Aynoroz yarımadasının kuzeydoğu ucunun eski adı Akratos, güneybatı ucunki de Nimfeon idi. Aynoroz körfezi de, Singos dağının adı ile Singit körfezi adını taşırdı.

Erisos ve Franko Kastro. Aynoroz yarımadasının berzahında, eski adı Akantos olan Erisos ve eskiden Antiokos'un karısına izafeten Stradoniki denilen Franko Kastro kasabaları vardır.

Libanova, Sofianos'a nazaran eski adı Stagiros, Laerdius'a göre de Aristo'nun yurdu olan bu kasaba, Aynoroz yarımadasının yakınındadır. Önünde bir liman ve eski adı Kapros olan Limpiada denilen bir adacık vardır.

Rentina, Selanik'e tabi bir piskoposluk makamı olan bu kasabanın eski adı Aretusa idi.

Longos, Selanik körfezine girilmeden rastlanan ve Aynoroz'dan daha ufak olan ikinci burundur. Burnun kuzeydoğu ucunun eski adı Am-

belos idi, güneybatı ucuna da bugünkü Tederra şehrine izafeten Terris denirdi. Burnun iki tarafındaki dağlar karaağaçlarla kaplı ormanlıktır ki buradan gemi inşaatı ve *top kundağı* yapılmağa mahsus kereste çıkarılır. Aynoroz ve Longos'un arasında İncir körfezi vardır ki bugünkü Longos'un eski adı olan Doroni'ye izafeten Doron körfezi adını taşırdı. Doron şehrine şimdi Longos, başkalarca da Kastelli Rambo denir.

Kesendre, Selanik'e en yakın olan burundur. Yazma *Cihannüma*'da «nâhiye» olarak gösterilen burnun kuzey tarafında Çanak limanı adını taşıyan bir liman vardır. Kesendre kıyıları, İnekburun denilen yayladan Kumburnu yaylasına kadar olan kısımda alçaktır ve yüksek çam ağaçlarıyla örtülüdür. Burnun ucuna yakın bir mevkide olan Kesendre'nin asıl adı, şehri imar etmiş olan Filip'in damadı Kasandros'a izafeten Kasandria'dır. Eski adı ise Boditea idi. Burası, İstanbul patrikliğine tabi bir arşevklik makamıdır.

Siderokapsi, Selanik'in iki menzil doğusunda dağların arasında bulunan bir kasabadır. Yazma *Cihannüma*'ya göre denizden üç fersah uzakta bulunan bu kasabada 1 cami, 2 hamam ve, bugün mevcut olmayan, bir darphane vardır. Siderokapsi'nin güneyinde, aynı eserde denildiği gibi, 10 fersah genişliğinde ve uzunluğunda olan büyük dağın eteğinde bir gümüş madeni vardır ki senelik hasılatı, Daradova'dan çıkarılan 10760'ın ilâvesiyle 60965 çekiye ulaşır. Dağda berrak kaynaklar ve güzel ormanlık gezi yerleri vardır. Oba halkının kışlık yerleri olan kıyılarda aynı mevsimde bol süt ve keçi bulunur. Büyük İskender'in babası Filip'in zamanında, Krisidis veya Krisides denilen bu yerin yakınında senede 1000 taler hasılatı olan bir altın madeni bulunmuştu.

Beşik. Siderokapsi'nin bir menzil uzağında, göl kıyısında bir kasaba olan Beşik'de bir cami ve gölün karşı kıyısında da suyu çok sıcak olan kubbeli bir kaplıca vardır.

Pazargâh-ı Cedid, Siderokapsi'nin bir menzil uzağında ve ona tabi olan bu kasabada bir cami vardır ve her hafta pazar kurulur.

KARAFERYE

Kadılık merkezi olup Selanik'in kuzeybatısına düşen Karaferye'de çarşılar, camiler, etrafında da pirinç tarlaları ve meyve bahçeleri vardır. Şehirde *vellençe* veya *kebe* denilen uzun püsküllü rengârenk arkalıklar imal edi-

lır. «Tedalya İpartimos ve Eksarkosu» unvanını taşıyan rum metropolitlik makamı olan Karaferye'nin eski adı, Tukidides, Ptolemeos ve Filodortios'da Verria, Plinius'da da latince telaffuzu ile Beroia, Amel-i Resül'de de (XVII-10) Beria olarak zikredilmiştir. Ordellios, Cedrenos'tan naklen, imparatoriçe İrene'nin şehri imar ve İrinopolis tesmiye etmiş olduğunu söyler. Amel-i Resül'ün yukarıda zikr edilen faslında, Beria sakinlerinin en asil dindarlar oldukları ve ibrânîlerden başka birçok putperest greklerin de İsa'ya inandıkları söylenir.

Avrathisarı

Avrat-hisarı'nın bugün harabe halinde olan kalesi, Selanik'in kuzeyinde yüksek bir tepenin üzerindedir. Maruliye adlı hıristiyan bir kadının tasarrufunda olduğu için ona Avrat (kadın) adı verilmiştir. I. Murad'ın vezirlerinden Evrenos Bey, kaleyi birkaç ay muhasaradan sonra adı geçen kadının elinden almıştır.

Vardar Yenicesi

Kadılığın ikinci şehri olup, Vardar çayının yakınlarında, Selanik'in yarım menzil mesafesinde bulunan Vardar-Yenicesi'nde çarşı, cami, imaret, medrese ve hamamlar vardır. Şehrin rumca adı Yenitza'dır. Ptolemeos'a nazaran, Makedonya eyaletinin Ematya bölgesine ait Bella şehri buraya yakın idi ki Mela, Belle olarak zikr ettiği aynı şehir için Makedonya şehirlerinin içinde en büyüğü ve muhteşemi olduğunu, kiral Filip'in ve, Yüvenalis'in «Belli genci» olarak adlandırdığı, Büyük İskender'in burada büyüdüklarını söyler. Livios'a nazaran, aynı şehir, kiral Filip tarafından büyütülmüş ve Romalıların eline geçtiğine kadar Makedonya kırıllarının payitaht şehri olmuştur. Şehrin bir Roma kolonisi olduğu, Plinius ve imp. Avgustus sikkelinde görülür. Şehir, III. asrın sonlarında Lücianus zamanında solmuştur. Bugün Mavroneri (Kara-su) denilen ve yaz aylarında suyu çekilen Litios veya Lutios çayı, Bella şehrinin yakınından akardı. Meşhur şair Evripides'in mezarı aynı şehrin yanında bulunurdu.

VODİNA

Selanik ve Manastır'ın arasında bulunan Vodina'da Çınarlık denilen meşhur bir mesire yeri, en yüksek yerinde de bir menzil uzaktan görülen bir akar su vardır. Burada kasabanın adını taşıyan nefis kavun yetiştirilir. Vodina eskiden, Plinius'a nazaran Makedonya'ya tabi Ematya bölgesinde

olup Etesa, Justinos'a göre de Egea veya Egi (yani keçi) adlarını taşırdı. Zikrolunan Egi adının menşei için aynı yazarın dediğine göre, Makedonya kralı Karanos, yağmurlu bir günde kaçırdığı keçilerini takip ederken gizlice şehre girip zapt etmiş olduğundan ona bu ad verilmiştir. Ptolemeos, Etesa ve Egea diye iki ayrı şehir göstermiştir ki bu doğru değildir. Diodoros ve Plinius'a nazaran, Makedonya kırıllarının mezarları burada bulunmuştur. Diodoros'un dediğine göre, İskender'in babası Filip payitahtını Bella'ya nakletmeden evvel, burası bir zaman payitaht şehri olmuştur.

DOYRAN veya DOYURAN, LANKAZA, AĞUSTOS

Timur-hisar ve Avrat-hisar'ın arasında bulunan Doyuran'da cami, hamam, çarşı ve aynı adı taşıyan bir göl vardır. Kasaba kısmen bu gölün kenarında yapılmıştır.

Lankaza'da kubbeli bir ılıca, yanında da bir soğuk su kaynağı vardır.

Ağustos bir köydür, yakınında nefis al mermer çıkarılan bir taşocağı vardır.

Kidron, Selanik'in 50 mil uzağında, körfeze yakın ve Selanik sancağına dahil bir kasabadır. Büyük İskender'in annesi, karısı ve oğlu, Desandros tarafından bu yerde öldürülmüşlerdir. Buranın eski adı Bitna idi. Keza, Pol Emilios, Makedonya kralı Bersan'ı buraya yakın bir yerde vurmuştur.

III. ÜSKÜP LİVASI

İki tuğlu paşalık olan Üsküp sancağı, Selanik'in kuzeyinde, aynı sancak ile Sofya ve Köstendil'in arasındadır. Sancağın kasabalarından Kalkandelen'in yakınından akan Vardar ırmağı (eski adı Aksiyon), Vistritsa (eski adı Erigon) çayı ile birleştikten sonra Selanik körfezine dökülür. Kalkandelen dağında, ırmağın üzerinde Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın yaptırdığı köprü vardır. Köprü yapılmadan evvel Vardar sallarla geçilirdi. Bundan başka, Selanik-Karaferye yolunun üzerinde de tahta yapısı bir köprü vardır.

Resmî kayıtlara göre, Üsküp livası : 1) Üsküp, 2) Kalkandelen, 3) Kırçova, 4) Köprü, 5) Pirlepe, 6) Kıvırcık, 7) Kırnık, 8) Kaçanık kadılıklarına ayrılmıştır ki her birinde kadı veya naib oturur.

ÜSKÜP

İstanbul'dan 16 menzil uzakta bulunan ve büyük bir şehir olan Üsküp'de (rumca adı Skopion), bedesten, çarşılar ve camiler vardır. Camilerden biri, şehrin eski katedrali olan Paraskeva kiliseinden çevrilidir. Şehrin kalesinden başka, minare şeklinde yüksek bir kule vardır ki *Cihannüma*'ya nazaran bu, eskiden çanların sesi iki fersah uzaktan duyulan bir çankulesi idi. Üsküp Türkleri okuma ve yazmada çok faal insanlardır. Şehir, Ptolemeos'a nazaran Misya eyaletinin Dardanya bölgesine, Stefanos'a göre de Trakya eyaletine dâhildi. Teodos kanunnamesinde şehrin adı Skuppi olarak kayıtlı olduğuna göre, şimdiki adın aynı ismin bozuk bir şekli olduğu anlaşılır.

KALKANDELEN, KÖPRÜ veya KÖPRÜLÜ

Kalkandelen kasabası, Üsküp'ün kuzeybatısındadır ve yanından Vardar ırmağı akar. Doğusunda Şar-dağı denilen dağ vardır. Burada nefis elma yetişir.

Köprülü, Üsküp ile kayalık bir geçit olan İştîp'in arasındadır. Burada iyi cins sarı meşin ticareti yapılır. *Cihannüma* burasını «nahiye» olarak gösterir.

VARDAR

Cihannüma'ya göre, Vardar, Vardar-Yenicesi'nden ayrı bir kasabadır ve Vardar ırmağı oradaki taş köprüünün altından geçtiği içindir ki Vardar olarak adlandırılmıştır. Vardar'da cami, hamam vardır ve orada iyi cins kavun yetişir.

PIRLEPE, KAÇANİK

Pirlepe, Moskof camı veya Meryem buzu denilen kıymetli madenlerin bulunduğu ve aynı adı taşıyan yüksek dağın eteğindedir. Glikas, Grigoras ve Cedrenos, burasını Prilapon, daha eski yazarlar ise Albanopolis adları ile zikr ederler.

Kaçanik (rumca adı Kazaniki) kasabası, Üsküp'ün bir menzil uzağındadır. Sinan Paşa burada bir kale yaptırmıştır. Bu taraflarda, paşasancağı'na tabi bazı nahiyeler de vardır.

IV. OHRİ LİVASI

İkituğlu paşalık olan Ohri, Üsküp ve Dukagin'in arasında olup yanından Rimo nehri akar. Liva şu sekiz kadılığa ayrılmıştır: 1) Ohri, 2) Debre veya Dobri, 3) Zürübala, 4) İstarve, 5) Akça-hisar, 6) Eşim, 7) Mat, 8) Usturga.

OHRI

Greklerce Akhris, Okhrita, Akhrita denilen Ohri şehri, Üsküp'ün batısında, aynı adı taşıyan gölün doğu tarafında kuruludur. Halkı Türk, Bulgar ve Rumlardan ibaret olan Ohri, daha evvel müstakil arşevklik makamı idi fakat 1763'den beri İstanbul patriğine tabi kılınmıştır. Yazma *Cihannü-*

ma, Ohri'de yedi cami, gümüş ve kükürt madenleri bulunduğunu söyler. Burada senede bir defa olmak üzere, 8 Eylülde panayır kurulur.

Ohri'nin ilk adı, Liknitos idi ki Livianus'a göre Makedonya, Livius'a göre de İllirya'ya ait bir şehirdi. Bundan, Ohri'nin, adları geçen iki eyalete yani Makedonya ve İllirya'ya sınırdış olduğu anlaşılır. İmparator Jüstinianos, kendi doğduğu şehir olan Ohri'yi imar etmiş, surla çevirmiş ve Nikeforos'a nazaran, kendi adını taşıyan diğer şehirlerden ayırmak için onu Birinci Justiniani olarak adlandırmıştır. Meletios, Ohri'nin Sassaripi adını da taşıdığını, Koniat da burasının Tırnova'dan evvel Bulgarların kiral şehri olduğunu söylerler.

OHRİ GÖLÜ

Dağların arasında, yuvarlak şeklinde olan bu gölün çevresi, *Cihannüma*'ya göre bir günlük uzunluğunda ve 150 kulaç derinliğinde, kıyıları da yer yer sazlıktır. Suyu tatlı olup içinde 36 cins balık bulunan göle iki dere akar ki bunlardan biri Ohri şehrinin içinden geçer, diğeri de şehrin yakınında taşköprüünün altından akar. Gölün eski adı, Polivius'a nazaran Liknida, Stefanos'a göre de Liknidos idi. Kara-drin ırmağı bu gölden çıkar.

Debre veya Dobri, Yukarıda sözü geçen gölün nihayetindedir. Rumcada Divri denilen Debre'nin eski adı, Ptolemeos'a göre Divoros idi.

USTARUH

Ohri gölü'nün doğu kıyısında bulunan bu kasaba, *Cihannüma*'da «nâhiye» olarak gösterilir. Ustaruh'un güneyinde Keşilik denilen manastır vardır ve Persepe gölünden çıkan dere, manastırın 4 saat, Ustaruh'un de birbuçuk saatlik mesafesinde ahşap bir köprüünün altından akar.

Kisenyon veya Sadista, Avles veya Grevena, Voskopolis, Kiroça ve Saliçites kasabaları aynı taraftadır.

AKÇA-HİSAR, MAT

Akça-hisar kalesi, İstanbul'dan 20 menzil uzaktadır. Fatih bu kaleyi İlbasan kalesine karşı yürüdüğü vakit, düşmana karşı emniyet tertibatı olarak yaptırmıştır.

Mat kasabası, İstanbul'dan 20 menzil uzakta, Dobri ile Akhisar'ın arasındadır. Yakınlarda, «Selit» denilen asî arnavud köyleri vardır. Kasabanın aynı adını taşıyan ırmak, doğudan batıya akar ve Körfez denizi (Adriatik)e dökülür.

Terane, Peş yolu üzerinde bir köydür. Mat ırmağı Terane ve Peş'in arasından geçer.

Usturğa, İsterğa veya İsturğa

İlbasan'ın iki menzil kuzeyinde, Ohri'nin de üç saat mesafesinde bulunan Usturğa, gölün kenarında ufak bir kasabadır. Köprüsü vardır ve gelip geçenlerden baş toplayan memur orada oturur. İskenderye'ye giden yol burada ayrılır.

Vostantsa (eski adı Antaristos), Starakino (eski adı Stovi), Dekala (eskisi Doliki), eski adı ile Kamvuya denilen Valutsa dağları tarafındadır. Adları geçen yerler eski devirde Makedonya eyaletinin Belagonya bölgesine dahildirler.

V. KÖSTENDİL LİVASI

Eskiden Misya, daha sonra da Bulgarlar adını taşımış ve halen iki tuğlu bir paşalık olan Köstendil şu 14 kadılığa ayrılmıştır : 1) Köstendil, 2) Ilıca, 3) Radomir, 4) Hersek, 5) Karatova, 6) Kumanova, 7) İvranye, 8) Petriç, 9) Tikveç, 10) İştıp, 11) Radavüşte veya Radüşte, 12) Ustrumeli, 13) Dubniçe, 14) Eğridere palankası. Buralarda kadı, naip ve subaşı oturur.

KÖSTENDİL

Oniki ilçası, camileri ve çarşıları ile önemli bir şehir olan Köstendil, rum kilise kayıtlarında Kestendil adı ile zikredilen bir metropolitlik makamıdır. Şehrin suyu yeraltı borularla dışarıdan getirilir, ayrıca da dağlardan inen büyük ve küçük bazı dereler şehrin bahçelerini sular. Derelerden biri Eğri-su adını taşır. Şehri çevreleyen birçok bahçelerden yetişen meyvaların içinde nefis bir elma cinsi de vardır. Hayvanların içinde misk kokulu bir cins

hayvan ve «ankıt» denilen bir nevi kuş zikre şayandır. Şehrin doğusunda, Eğri-su'yun yanında bulunan Köstendil dağı en çok meşe ağacı ile kaplıdır. *Cihannüma*, dağın içindeki madenlerden çıkan altın ve gümüş ile Karatova'daki darphanede para basıldığını söyler.

Bulgarların 1371 senesinde Köstendil'i zapt etmek için yaptıkları ilk teşebbüste, şehrin hakimi, Sultan I. Murat Hüdavendigâr'a sığındı ve Köstendil Osmanlılara vergiye tâbi muhtar bir bölge oldu. Şehrin Köstendil adının Justiniani isminin bozuk bir şekli olduğu farz edilirse de, bu doğru olmasa gerek.

KARATOVA

Yüksek dağların arasında bir vadide bulunan Karatova'da, *Cihannüma*'ya göre cami, harikulâde bir hamam ve darphane vardır. Burada, yakınında gümüş ve bakır madenleri bulunduğu için güzel bakır kaplar imal edilir. Eğri-su ve Eğri-dere dağlarına bitişik olan Karatova dağı iki günlük yol uzunluğunda, iki fersah genişliğindedir. Karatova'dan Köstendil'e dağın üst tarafından gidilmektedir. Dağda mevcut bir duvarın bitişiğinde kurşunla kaplı kubbeli bir bina vardır ki burada, bölgenin eski hakiminin oğlu ve karısı medfundurlar. Bazı yazarlar, birçok sırp kiralzadenin de Karatova'da medfun olduklarını ve buranın Osmanlı hakimiyetinin ilk devrinde Paşa Sancağı olduğunu söylerler.

İVRANYE

Köstendil'den bir konak uzakta Karadağ'ın eteğindedir. Burada, yakınında bulunan ve Ulasine denilen demir madenlerinden istifade edilerek balta ve muhtelif silâhlar imal edilir.

TİKVEŞ

Cihannüma'da «nahiye» olarak gösterilen Tikveş (rumcada Tikvesi), Perlepe ve Köprülü arasındadır. İçinden, Köprülü'den gelen Vardır ırmağı akar. Burada iyi cins buğday yetişir. Tikveş, Ptolemeos'a nazaran eskiden Dimakon adını taşır ve Tuna'dan uzak Misya eyaletine dahil idi. Şehrin Dimakos ırmağının yanında kurulu olması muhtemeldir.

İŞTİP

Ustrumiçe'nin kuzeybatısında, Darakova'nın kuzeyinde bir konak uzakta yüksek bir tepenin üzerinde kurulmuştur. İştîp'te kale, çarşı, hamamlar, camiler ve yüksek bir bina olan kervansaray vardır. Şehir, I. Murat tarafından zapt edilmiştir. İştîp'e yakın tepelerin arasında, bağ ve bahçelerin içinde başka bir kasaba da vardır. Yukarı ve Bano da buraya yakındır.

USTRUMİÇE

Rumca adı Strumiça veya Stromniça olan bu kasaba, Petriçi ve Radavuştinin arasında yüksek bir tepenin yamacındadır. Siroz şehrinin iki konak batısında, Üsküp'ün de üç konak uzağında bulunan Ustrumiçe'de harap bir kale, çarşı, hamam ve cami vardır. Su, borularla dışarıdan getirilir. Ustrumiçe'nin güney ve batı tarafları geniş ovadır ve içinden akan sular değirmenleri işletir, tarlaları sular. Her sene, 10 ekim günü, burada Dolyan denilen ve 40 gün süren büyük bir pazar kurulur. Dağın eteğinde birçok mabadan fıskıran büyük bir ılica vardır. Ustrumiçe'nin eski adı Tiberiopolis idi.

DUBNİÇE

Sofya'nın güneybatısında, Üsküp yolunun ortasında bir düzlükte kurulu olup içinde cami, hamam ve çarşısı vardır. Çarşının içinden bir su akar. Kasabanın kuzeybatısında aynı adı taşıyan dağ vardır ki Sofya dağlarına kadar uzanır. Dağda demir madeni vardır.

Dubniçe'ye yakın Pomposevo kasabası, iki mil güneybatısında da içinde kubbeli bir ılica bulunan Siyoru köyü vardır.

VI. TIRHALA LİVASI

Eski adı Tesalya olan Tırhala sancağı kuzeyden Selanik, doğudan Selanik körfezi, güneyden İnebahtı, batıdan da Yanya ile çevrilidir. Dağlardan en meşhuru, Tırhala şehri ile Yenişehir arasında üç mil büyüklüğünde

bir ovanın içinde yükselen Kalabak-kaya'dır. *Cihannüma*'ya göre 100 arşın yüksekliğinde olan dağ, kayalıktır ve üzerinde *Medeora* denilen rum manastırları vardır. Dağa çıkan yol bulunmadığı için, iniş ve çıkış ip merdivenlerle yapılır. Manastırların günlük ihtiyaçları olan yiyecek ve öte-beri de iple sarkıtılmış büyük sepetlerle yukarı çekilir. İp merdiveniyle çıkmak istemeyenler de aynı sepetin içine girip yukarı çekilirler.

Dağın yakınında, eski adı, Sdrenos'a göre Sdokos, Küropalat'a nazaran da Sdekos olan Kalabak köyü vardır ki Yenişehir metropolitliğine tabi bir piskoposluk makamıdır. Adı geçen köy, eski devirde Komfi adını taşıdığı ve, Jül Sezar'a göre Tesalya'nın birinci şehri idi.

L A K A, eski devirlerin meşhur *Olimpos* dağdır ki bu ad «tüm parlak dağ» anlamında olan *Oros ololampon* deyimi ile tefsir edilmiştir. Ptolemeos onu Makedonya eyaletine dahil gösterirse de, Pozanias «dağın bir tarafı Makedonya'ya, bir tarafı da Tesalya ve Pinios ırmağına nazır» olduğunu söyler. Homeros şiirlerinde Dios ve diğer ilâhların ikamet yeri olarak gösterilen Olimpos, Girid kralı Diyos'un kalesi idi ve, bütün yüksek dağlar gibi, Olimpos da Dios ilahına ithaf edilmiş olup adına mabedler yapılmıştı. Homeros, dağın yüksekliği için «bulutlardan üstün» demiş ve eski yazarlarda Olimpos adı göke eşanlam bir kelime olarak kullanılmış ise de, Permul'un gösterdiği ölçüye göre dağ, deniz sathından 1017 arşın yüksekliğindedir ve yaz aylarında orada kar bulunmaz. Bundan, Olimpos'un, daima karla örtülü olan Alp ve Birenyen tepelerinden alçak olduğu anlaşılır. En eski devirlere ait «Göke çıkanlar» efsanesi, «Dev» denilen haydutların Diyos'un kalesini zapt etmek için Olimpos'a tırmanmış olduklarına ait hikâyelerden çıkmıştır.

Dağ, doğudan batıya doğru uzanan bir silsile olduğu içindir ki Homeros onu uzun diye gösterir. Lukanos da, dağın kuzey ve güney eteklerinde hava o kadar farklıdır ki iki taraftaki sakinlerin başka bir kıtaya ait halkmış gibi birbirine benzemediklerini söyler. Kıral Antiokos Larisa şehri kuşattığı zaman, Romalı Appios Klodius, dağın birçok yerlerinde ateş yakmış, Antiokos da bundan Roma ordusunun büyüklüğüne aldanarak kaçmıştır.

K i s a v o (eski adı ile Ossa) dağı için Virjil, Titanların onu üç defa Pilyon dağı, Olimpos'u da Ossa'nın üzerine koymağa gayret ettiklerini fakat Dios'un şimşekleri ikisini de devirdiğini söyler. Ovradius ve Seneka da aynı şeyi tekrarlamışlardır. Pinios veya Güstem ırmağının Olimpos ve

Ossa dağları arasından akıp geçmesi bu efsanenin uydurulmasına sebep olmuştur.

Petra (eski adı Pilion veya Pelios) dağı için eski coğrafyacıardan Dikiarkos 1250 kadem yüksekliğinde olduğunu söylemişse de bu doğru değildir. Herakles ve diğer kahramanlara türlü türlü hünerler öğreten meşhur *sentoros* Kiron'un mağarası bu dağın içinde idi. Plinius, Petra'nın eskiden Tesalya'ya bağlı Magnisa'nın bir kısmı olduğunu söyler, Ptelemeos ise Magnisa'yı Tesalya bölgeleri olan Pelaskiotis'te, kısmen de Fitiotis'de gösterir. Diğer bazı yazarlar, Pilion'un bugünkü Samation dağı olduğunu zannederler.

D e l k h a, Ossa'nın güneyinde, eski adı Ostris olan dağdır.

Adları geçen dağlardan başka, aynı mntıkada diğer birçok tepe ve ormanlıklar vardır ki elen efsanelerindeki *Sentoros* ve *Lapitler* mücadelesinde zikredilir.

Sancağın ırmaklarından *Güstem*, harabe halinde olan *Ligostomion* şehrine izafeten adlandırılmış, fakat bu ad zamanla *Güstem* şeklini almış olsa gerek. Greklerce *Salavria*, eski devirlerde ise *Pinios* veya *Peneos* adını taşıyan ırmak, *Tırhala*'nın, *Yenişehir*'in ve *Hasanbaba* geçidinin içinden akarak denize dökülür. Plinius, *500stade* (yaklaşık olarak 62 mil) uzunluğunda olan *Güstem* ırmağının yarısının seyre elverişli, *Prokopius* da onun sakin bir ırmak olduğunu söylerler. Sicilyalı *Diodoros* ve *Strabon*'un dedikleri gibi, aynı ırmak, vaktiyle, denize yakın yerlerdeki yolunun yüksekliğinden dolayı taşar ve etrafı su altında kalırdı, fakat sonra, vukubulan zelzele ile yarılan ve şeklini almış ve *Yenişehir* tabi bir köydür. Eski zamanda Tesalya'nın tedavisinde usta hekimlerdirler.

K a r l a, *Yenişehir*in yakınında ufak bir göldür. Gölün eski adı, *Strabon*'a göre *Nesonis*, *Ordlios*'a nazaran da *Nessonion* idi.

Tırhala sancağını teşkil eden bölgeye eskiden, *Tesalos* adlı kırala izafeten *Tesalya* denirdi. *Strabon* ve *Velleius*'a nazaran, bölge, kimi zaman o raya hakim olan *Emonya*, *Pelaskyen* *Argos*, *Hellas*, *Triopis* ve *Pelakya* adlı kıraların isimleriyle de adlandırılmıştır. *Tesalya*, *Strabon*'a göre, doğuda *Termopil*'den *Pineos* ırmağının ağzına; güneyde *İda* dağından başlayarak *Pintos* dağına; batıda *Edolyen*, *Akarnanyen* ve *Amfilokyen* dağlarına; kuzeyden de *Pineos*'un ağzından adı geçen dağlara kadar yayılmıştı. *Pineos* ırmağının ağzı, *Makedonya*'yı *Tesalya*'dan ayıran sınır idi. Avrupalı

coğrafyacılara, Tesalya'nın son zamanlardaki sınırları, kuzeyde Makedonya ve Arnavudluk, doğuda Adalardenizi, güneyde Livadya, batıda da İperos olarak göstermişlerdir. Strabon, Tesalya'nın, Fitiodi, Estiodi, Tesaliodi ve Pelaskiodi adları ile dört kısımdan ibaret olduğunu söyler ki Plinius, Mağniton veya Mağnitya (latincesi Magnezya) nın ilâvesiyle bunu beş kısma çıkarmıştır.

Tesalyalılar, tarihte, ihanetleriyle şöhretlidirler. Onların bu kötü hareketleri en çok Atinalılara o kadar dokunmuştur ki ihanet anlamında olarak «Tesalya hüneri», kalp para yerine de «Tesalya parası» deyimleri yayılmıştır. Tesalyalıların ve hususiyile kadınlarının büyüçülüğü o kadar şöhret bulmuştur ki şair Ovidius onların yıldızları indirmek kudretine sahip olduklarını söylemiştir. Tesalya'ya, yetiştirdiği çokça ve cins atlardan dolayı «Atistan» denmişti. Keza, Tesalya ve hususiyile başşehri olan Larisa'nın sikkelerinin alâmeti at resmi olmuştur. Tesalya askerleri de umumiyetle «suvari» olarak belletilirdi ki yarı at yarı insan *sentoros* efsanesi bununla izah edilebilir.

Truva harbinden evvel, önce Pelias, sonra da Yason, Tesalya'nın Yolkos şehrinde hüküm sürmüşlerdir. Diğer şehirlere de ayrı ayrı müstakil kiral veya prensler hakimdi, fakat daha sonra Tesalyalıların büyük çoğunluğu, kiralalarını bertaraf ederek tek bir devlet halinde birleşmişlerdir. Bu devlet, başında Farsolos adlı bir kiral olduğu halde Pelopones harbine kadar Pilaiki denilen bir meclisle idare edildi. Sözü geçen harp esnasında Tesalya'nın bir kısmı Trakya devletine tabi idi, kalan kısmın halkı ise Lakademonyalılarından çok Atinalılara taraftar idi. Yason adlı biri, kardeşleriyle beraber onları zorlamağa kalkmışsa da, onlar Teplilerin yardımı ile kurtulmuşlardır. Makedonyalı Filip'in zamanında, Tesalya soyluları ona müracaatla kendilerini zorbalardan korumasını dilediler. Filip de Tesalya'yı kurtardıktan sonra hakimiyeti altına almıştır. Tesalya, böylece, Romalıların fethine kadar Makedonya'ya bağlı kalmıştı.

Osmanlı kayıtlarına göre Tırhala livası, bir vezirin nezareti altında şu sekiz kadılıklara ayrılmıştır: 1) Tırhala, 2) Yenişehir-i fener, 3) Alasonye, 4) Velesin, 5) Çatalca, 6) Platamana, 7) Tumnik, 8) Ermiye.

TIRHALA veya TRİKALA

Tırhala'nın, Üsküip ve Yanya arasındaki dağın eteğinde, Güstem ırma-

ğından 2 mil uzak ufak bir kalesi vardır. Halkı türk ve rumlardan ibarettir. Yıldırım Bayezid tarafından 1395'de feth edilmiş olan Tırhala'da hamamlar, camiler, medrese, akar su ve pek çok da bağlar vardır. *Cihannüma*'ya göre Tırhala'ya tâbi beş nahiyé vardır. Eski devirlerde Tesalya'nın Estiote bölgesine ait olup Triikka adını taşıyan şehir, Homeros, Strabon, Livius, Ptolemeos ve Ateneos tarafından zikr edilmiştir.

Ova nahiyesi, iki dağ arasında sarp bir mevkidedir. Diğer bir nahiyeye olan Ağrafadan Yanya'ya geçilir. Yanya sınırında, köprü olarak, iki yüksek tepeyi birbirine bağlayan iki kalın ve uzun zincir gerilmiştir ve dağın hristiyan halkı, yükleri sırtlarına almış oldukları halde yolcuları bu köprüünün üzerinden geçirirler.

YENİŞEHİR-İ FENER

Grekçe adı Larisa olan Yenişehir, çok geniş bir yaylanın içinde kuruludur. Selânik'in dört menzil güneybatısında, Tırhala'nın bir menzil kuzeydoğusunda, denizden de o kadar uzak olup kuzeyinde meşhur Olimpos dağı bulunan Yenişehir'in batı tarafındadır. Tırhala'dan gelen Güstem su, dokuz gözlü kâgir bir köprüünün altından ve Hasanbeg camii'nin alt tarafından geçer. Şehrin bir mahallesi ırmak ve köprüünün öte tarafına düşer. Halkı türk, rum ve yahudiden ibaret olan ve geçici tacirler de eksik olmayan Yenişehir'de senede bir defa, 18 ağustosta panayır olur. Üstü kapalı başlıca pazar yerlerinden başka, şehirde ayrıca bedesten, hanlar, hamamlar ve yüksek bir mevkide de eski bir padişah sarayı vardır. 1669 senesinde, Venediklilerle olan Girid savaşı esnasında, Sultan IV. Mehmed bu sarayda ikamet etmiştir.

Yenişehir, «İmpertionos ve ekzarkhos» unvanı ile bir rum metropolit makamıdır ki Tesalya ve bütün Hellad'da ikinci mevkide olup kendisine tâbi dokuz pisikoposluğu vardır. Şehir, aynı zamanda, 500 akçeli bir mollalık olup, altı mollalığın birincisidir. Camilerden Bayraklı cami şehrin orta yerindedir. Yenişehirin havası iyi değildir, etrafında verimli bağlar vardır. Kuşların içinde şahin pekçoktur. Şehrin civarında çok sayılı köyler vardır.

Şehrin eski adı olan Larisa, antik sikkelerin üzerinde görülür. Livius ve Solinus da, Akileos'un doğduğu yer olan bu şehri «tesalya'nın muhteşem şehri» diye yad ederler. Şehrin uğramış olduğu su baskınları ve neticeleri

Teofrades hikâye etmiştir. İmparator Justinianos'tan evvel surları hemen olduğu gibi yıkılmış olduğundan, adı geçen imparator yeniden yaptırmıştır, fakat şimdi, bugünkü şehrin yanında Larisa'nın yalnız bazı izleri görülmektedir.

H a s a n b a b a b e l i, Yenişehir ovasından pek uzak olmayan bir geçittir ki civarda olup ve içinde bir kervansaray bulunan Baba denilen köyün adı ile isimlendirilmiştir. Eski devirlerde Dembik (latincesi Dembe) adı ile meşhur olan bu geçit, Livius'un dediğine göre beş mil uzunluğunda, içi de yüklü bir hayvanın ancak geçebileceği kadar dar olduğundan başka iki tarafında başdöndürücü uçurumlar ve vadide akan derin Pinios (Güstem suyu) nun korkunç gürültüsü insani dehşet içine düşürürdü. Geçit, vadinin bir kenarında olup, Olimpos, Pilion ve Ossa dağları arasında yayılmış olan asıl vadi, Plinius ve Elianus'un methettikleri güzellikte bir yer idi.

M a ş k u l u r y a, grekçe Maskururi adının halk dilinde Masholurya şeklini almış ve Yenişehire tabii bir köydür. Eski zamanda Tesalya'nın Estioti bölgesinde Kiretye adlı bir şehir olan bugünkü Maşkulurya'da senede bir defa olmak üzere 20 haziranda panayır olur.

K o l o s veya **G o l o s** (grekçesi Volos), Yenişehrin limanı olan körfezin ucunda aynı şehrin bir menzil güneydoğusunda çorak bir düzlükte kurulu müstahkem bir şehirdir. Evleri, iki grup halinde birbirinden ayrı bulunan bu şehirde hamam, cami, kapının önünde bir kuyu ve donanma için pişirilen bir peksimet deposu vardır. Şehrin suyu, civar yerlerinkinden daha boldur. Sahilden takriben 100 adım içerde olan kale, metin bir binadır ve batı tarafında dört köşe iki büyük kulesi vardır. Civar toprakları buğday ve diğer tahıllar yetişen tarla ve tepelerden ibarettir. 1665'de Venedik donanması tarafından zapt edilmiş olan şehrin eski bir adı Pağase idi ki bu ad, su bolluğundan dolayı, çeşme anlamında olan grekçe «Piğe» kelimesinden ileri gelmiş olsa gerek. 80 mil uzunluğunda olup elverişli bir gemi durağı olan körfez, Strabon ve Plinius'a nazaran Pağasyen körfezi adını taşırdı. Çok eski bir devirde, Pağas'ın yakınında Afete denilen bir mevki vardı ki Argonotlar Golhis'e gitmek üzere oradan gemiye binmişlerdir.

M a n a s t ı r B u r n u, yukarıda adı geçen ile Selânik körfezlerinin arasında bir burundur. Pers kralı Serhas'ın 500 gemisi, doğu fırtınası esnasında, eski adı Siplas olan bu burnun önünde batmıştır.

S i t r o; Magnezya'nın karşısında, eski Fere şehridir ki yakınında eski adı Vivis olan Ezeros gölü vardır.

Alasonye (grekçesi Elason). Kadılığın bu şehri, Yenişehir - Manastır yolunun üzerindedir. Burada, senede bir defa 6 ağustosta panayır olur. Bir rum manastırı bulunan Alasonye, İstanbul patriğine tabi bir arşevklik makamıdır. Şehrin eski adı Oloson'dır ki Strabon «Berrivyen şehri» Bizanslı Stefanos da «Magnezyen» diye zikretmişlerdir. Bundan, Berrivyenlerin (lâtincesi Berrhebyenler), Tesalya'nın sınırını teşkil eden Magnez'ya'nın içlerinde ikamet etmiş oldukları anlaşılır.

Çatalca (grekçesi Fersala). Yenişehirden pek uzak olmayan bu şehirde senede bir defa 20 ağustosta panayır kurulur. İstanbul patriğine tabi bir arşevklik makamı olan Çatalca'nın eski adı Farsalos veya, Fasit ve Ovidius'a göre, Tesalya'nın Fitiotis bölgesinde Enipeus çayının yanında olan Farsalia idi. Adı geçen su, Apitaos suyu ile birleştikten sonra Penios (Güstem)e dökülür. Strabon'un dediğine göre, şehir, yeni ve eski olmak üzere iki tane olup eskisinin adı Paleofarsalos idi ki Roma tarihinde önemli bir yer işgal eder, zira Pompeus'un Jül Sezar'a yenildiği büyük savaş bu şehrin yakınında olmuştur.

Pladamana, sarp bir dağın üzerinde kalesi bulunan bir şehirdir ki halk meskenleri umumiyetle kalenin içinde bulunur. Deniz kıyısında bir limanı, kalenin karşısında bir çeşme ve bir kervansaray vardır. Kervansaray, Turhan Bey'in soyundan olup 1643'de İstanbul'da başı kesilen Faik Paşa tarafından, Sultan İbrahim'in zamanında yapılmıştır. Kale, daha evvel, Platea adını taşıyan bir manastır idi. Selânik metropolitliğine tabi bir piskopuluk makamı olan Platamana, Selânik - Yenişehir yolunun üzerine düşer. Kadaha ve Çetruğ köylerinden ve Tunca'nın büyüklüğünde olan Şeftalu suyu'ndan geçen bu yol iki günde kat'edilir.

Ermiye, Dolos koyu kıyısında ufak bir şehir olup İtalyanlarca Armiro veya Armira denir. Şehir, Yenişehirin 40 mil güneydoğusuna, Eğriboz'un da 20 mil kuzeyine düşer. Onun, eski zamanlara ait Eritriya veya, Livius'un zikrettiğine göre, Tesalya'nın Fitioti bölgesine ait eski Eretriye şehri olduğu zannedilir.

VII. DELVİNE LİVASI

Eski adı Epiros, İtalyancada da Delfino olan Delvine Livası, Adriatik denizi kıyısında, Korfu adasının karşısında Avlunye ve Yanya bölgelerinin

arasındadır. Dağlardan, eski adı Keronya veya Akrokeronya olan Kimerra denilen dağlar meşhurdur. Dağların «şimşek tepe» anlamında olan Akrokeronya adı, oraya pekçok isabet eden şimşek çarpmasından dolayı verilmiştir, nitekim dağın türkçe adı olan Yıldırımdağı da aynen eski adın tercümesidir. Livanın diğer dağları, Yanya yakınında Çumerka, Muçukeli, Oliçika adlarını taşır. Akar sulardan Kalamas (eski adı ile Akeron) ve Giliki (eski adı ile Tiamis) vardır. Kalamas çayının yakınlarında bugün harabe halinde olan Çanak limanı denilen şato vardır.

Delvine livasını teşkil eden topraklar, eskiden, «kara» anlamında olan İpiros veya Epiros adını taşıyan ve Lürige'ye hemsinir büyük bir eyaletti. Epiros, Keronyen dağlarından başlayarak Arakdon çayı ve aynı çayın döküldüğü Emrakyen körfezine kadar uzanır ve Hanoia, Teoprodia, Melosia veya Molosis ve, bazı yazarlara göre, bunlara ilâveten Kasiopi, Kesdrini ve Pintos adlı bölgelere ayrılmıştı. Ptolemeos; Almini, Akarmania, Tolopya ve Atamandia bölgelerini de İperos'un içinde gösterir. Grekler, İpiros'un bir kısmına yerleştikten sonra, eyalet, Grek İpirosu ve Barbar İpirosu adlarıyla ikiye ayrılmıştı. Barbar İpirosu denilen kısım yalnız yerli halkın idaresinde Harnia, Tesprokia, Karsiopi ve Almini bölgelerinden ibaretti. İpiros, son zamanlara ait coğrafyacılar göre, kuzeyden Arnavutluk, doğudan Tesalya, güneyden Akaya, batıdan da deniz ile çevrili olup, kuzeyde Kimera veya Kanina, güneyde de Arda olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Birçok tarihçiler, Albanya adını İpiros ile karıştırmışlardır.

Epiros toprakları, Arrianos ve Eustathios'un da dedikleri gibi, hususiyetle Makedonya ve Tesalya'nın arasında bulunan yaylalar, sulak ve geniş otlakları ile hayvan yetiştirmekte çok elverişlidir. Hayvanların içinde, bilhassa Molosis bölgesinde yetişen ve aynı adı taşıyan köpekler meşhurdu, nitekim latinlerce de iri köpeklere Molosus denir.

İpirotlar denilen ipirolular cesur, savaşçı, zengin ve sayıca da pek çok idiler, öyle ki, Livius'a nazaran, Roma kumandanı Pol Emilius bir günün içinde orada 70 şehir ve 150000 esir almıştır. İpiros'a hakim olan kırallardan tarihte ilk belletilmiş olan Akileon'un oğlu Piros'dur ki o, devletinin Hanonia adını taşıyan kısmı Priamos'un oğlu Elenos'a vermiştir. Elenos'a Piros'un oğlu Molosos halef olmuş ve hakimiyeti altında bulunan kısma kendi adını vermiştir. Moloson öldükten sonra, çocuğu olmadığı için hakimiyet Piales'e geçmiştir. Piales'in halefi ise meşhur Pyrrhus'dur ki bu, Roma'ya karşı yaptığı iki savaşı kazanmış, üçüncü savaşta ise yenilmiştir.

Pyrrhus, Makedonya'ya iki defa taarruz etmiş, bir kısmına hakim olmuş, sonra da Mora'da bir kadın tarafından öldürülmüştür. Bundan sonra, İpiros kiralığı Makedonya ile birleşmiş, daha sonra da Romalıların eline geçmiştir.

Bizans imparatorları, Epiros'u, Got kralı Dodila'dan inmiş olduğu söylenen Doli hanedanına vermişlerdi. Epiros despotu denilen bunların ikiyüz senelik hakimiyetinden sonra, son Epiros despotu olan Leonardo, Sultan II. Murad'ın önünden kaçarak Papa Sikstinus'a sığındı.

Osmanlı kayıtlarına göre, iki tuğlu bir paşalık olan bu liva, Delvine, Mizarak, Margalie ile beraber Aydınat olmak üzere üç kadılığa ayrılmıştır.

DELVİNE

Livanın en iyi şehri olan Delvine, Pintos dağının yakınında olup, denizden dört mil uzak metin bir kalesi vardır ki *Cihannüma*'ya göre Korfu adasının 10 mil mesafesinde bulunup adanın dağlarından görünür. Delvine kıyıları taşlık ve sarp yerlerdir, halkı arnavutlardan ibarettir.

Aydınat veya Ayidonat, Ayi Donato demektir. Eskiden Giliki adlı bir kale olan bu yere Paramitia da denir.

Mizarak, İstanbul'dan 20 menzil uzak, Korfu adasının karşısına düşen bir kaledir. Kalenin karşısında Sane denilen elverişli bir liman vardır. Mizarak toprakları kâmilten kayalık olduğundan, hepsi de arnavut olan halk çiftçilik yapamayıp ticaretle meşguldür. Mizarak kayalık dağın eteğinde kıyıda bir yaylanın üzerinde, Parğa veya İpartos adını taşıyan kale vardır ki bir vakit Venediklilere ait olmuştur.

Karuliş, Avlunya ve Delvine arasında, sahilde, bazı serkeş arnavut köyleridir.

Kimera, eski bir kale idi ki şimdi bir önemi kalmamıştır. Posanias'a nazaran, Epiros eyaletinin Tesprotya bölgesinde Akroteron dağlarında yapılmış olan bu kalenin eski adı Kimeron idi.

Ayisaranda, «kırk şehitler» demektir ki sahilde, Korfu adasının karşısına düşer. Bazı yazarlara göre, Onkizmon veya Onkezmon adını taşıyan bu yerde bir de liman vardır.

Vudrindon (İtalyancası: Butrindo), kara ile Korfu adasının arasındaki boğazda bir sahil kaledir. Önünde aynı adı taşıyan elverişli ve balıklarla dolu koy vardır. Strabon ve Plinius'a nazaran, burası eskiden Vutroton adlı bir Roma kolonisi idi ki bu, İmp. Ogüst'a ait sikkelerle de teyid edilmiştir.

VIII. İSKENDERİYE LİVASI

İtalyanlarca Skudari, umumiyetle de Arnavudluk ve Albanya adları ile bilinen İskenderiye livası, kuzeybatısından Dalmaçya, güneydoğudan Dukagin, güneyden de Adriatik denizi ile çevrilidir. Albanya veya Arbanye adının menşesine dair çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Şöyle ki : Meliteos, Albanya'nın İllirlerden ve Asya'daki Albanlardan (ermenicede Ağuvan, Arran) inmiş olduklarına dair fikirleri reddederek, onların İtalya'dan Dyrrachium (Durazzo)ya gelerek bu taraflara dağılmış olan Keltler olduklarını söyler. Son zamanlarda Albanya'da ve diğer birçok memleketlerde bulunmuş olan metropolit Gennadios ise, onların, Roma'nın yakınındaki Alpa halkından olup Jül Sezar'a karşı yapılan savaşta yenildikten sonra Roma'ya dönmekten korkarak bu taraflara dağılmış ve memlekete kendi Alban adını vermiş olduklarını söyler. Eski yazarlardan yalnız Ptolemeos Albanopolis ve Albanlar diye bir şehir ve halkı zikreder ve onu kiral Filip zamanında çok genişlemiş bulunan Makedonya'nın içinde gösterir. Yazma *Cihannüma*'da Arnavudluk iki kısma ayrılmış olarak gösterilir ki bunlardan İskenderiye, İlbasan, Berzerin ve Dukagin'den ibaret olan birinci kısım Arnavudluk adını taşır, ikinci kısım da eski Epiros'u teşkil eden Avlunya ve Delvine'den ibarettir. Zamanımızın avrupalı coğrafyacılarından bazıları Albanya'yı geniş bir saha halinde, diğer bazıları da mahdut bir vaziyette gösterirler. Geniş Albanya'nın sınırları kuzeyde Dalmaçya ve Hersek, doğuda Sırbistan, Makedonya ve Yanya, güneyde de Livadya ve kısmen deniz olarak gösterilir. Bu geniş sahanın asıl Albanya olan kuzey kısmı «Yukarı», güney kısmı da «Aşağı Albanya» diye adlandırılmıştır. Bu sınırların içinde gösterilen Albanya, görüleceği gibi, hemen hemen bütün Epiros'u, İllirya'nın bir bölgesi olan Dalmaçya'nın bir kısmı ve Misya'nın bir parçası olan Dardanya'yı içine almış oluyor. Yeni coğrafya haritalarında, Epiros ve Akarnanya Albanya'dan ayrılmış olarak görülmektedir.

Albanyalılar, uzun boylu, güçlü ve savaşçı insanlar olup, harplerde, Osmanlılara olduğu gibi Alman imparatoru ve Napoli kralı yararına da kahramanca savaşmışlardır. Bundan dolayı, adı geçen devletler onlardan daima asker toplamağa gayret ederler. Arnavud askerlerinden atlılar piyadeden daha şöhretli, «kapelek» denilen ve umumiyetle hıristiyan olup çok kez Venediklilere hizmet etmiş olanlar da yenilmez askerlerdir. İlk silahları kılıç, mızrak ve oktan ibaret olan bu askerler, son zamanlarda ateşli silahları kullanmağı çok iyi becermişlerdir. Bununla beraber, arnavutlar serkeşliğe meyilli insanlar olduklarından, harplerde yaptıkları talanlarla sebep oldukları kargaşalıklardan başka, birçokları şekavet ve korsanlıkla geçinirler. Birçok yerlerde dağılmış ve ticaretle, zanaatlarla meşgul arnavutlar da vardır. Şöyle ki, birçok Osmanlı şehirlerinde kasaplar arnavuttur. Onlar, aynı zamanda, yapı işlerinde ve bilhassa su yolları ve bendler inşaatında, hiçbir alet kullanmadan yükseklik ve uzunlukları tespit etmekte maharet gösterirler. Bundan başka, Arnavutlar hekimlikte ve hususiyle bağırsak hastalıkları tedavisinde usta hekimdirler.

Arnavutlar çoğunlukla müslüman, kısmen de hıristiyanlardır. Kırkbin hane kadar tahmin edilen katolik arnavutların çoğu Durazzo'dan Dalmaçya sınırına kadar olan yerlerde ikamet ederler. Bunların üç arşevklik makamı vardır ki birincisi Antivari, Karniyola ve Budvada'dır; ikincisi İskenderiye'den 11 saat uzak olan Silas'ta; üçüncüsü de, idari taksimattan dolayı Arnavudluk dışında olan Sofya'dadır. Yedi piskoposluklar ise 1) İskenderiye, 2) İskenderiye'den 6 saat uzak bir dağ kasabası olan Pulti, 3) Ninşaat, 4) Göğmarko, 5) Leş, 6) Malsori ve 7) Pırzınıt'dır. Adları geçen yerlerden dağlarla çevrili ve Zadrin'a sınırdış olup çok nüfuslu bir şehir olan Göğmarko'nun beyi 10-15 bin kadar haneye hükmeder ve paşanın her talebi üzerine istenilen sayıda asker verir. Burada, halkın birçok tarlası olduktan başka, çok miktarda bal ve balmumu çıkarılır. İskenderiye'nin yukarısında 500 hanelik bir dağ kasabası olan Malsori halkı da dağ sakinlerine has güçlü ve dayanıklı insanlardır ve hemen hemen çıplak gezerler.

Arnavudluk iklimi mutedildir. Dağlardan en meşhuru İskenderiye'nin kuzeyine düşen ve çetin bir silsile olan K a r a d a ğ (italyancası : Monte Negro, yerli halkca da Çernagora)dır. Dağa İskenderiye'den deniz yolu ile iki günde varılır, karadan ise yolsuzluktan dolayı ancak yaya gidilir. *Cihan-nüma*'nın tarifine göre, adı geçen dağ silsilesi Bosna'nın güneyinde, Ratene denilen yayladan başlayarak Akhisar'ın batısına doğru uzanır, doğuda sırplarla meskûn Yan denilen nahiyeyi geçerek Belune çayının batı tarafına

kadar uzanır, Sukueta palankası'nı geçtikten sonra Budraftiçe nahiyesinin doğu tarafına, ondan da Unne çayı kaynağına, sonra da Bihke ve Bila ufak kaleyi geçtikten sonra Sinek kalesi denilen kalede nihayet bulur.

Karadağ kayalık ve verimsiz olduğundan halk fakir kalmıştır ve çoğu şekâvetle geçinir. Ortodoks hıristiyan olup cesaretleri ile nam kazanmış olan bu adamlar, hürriyetleri için insan üstü güçle mücadele ederler ve vergi taleplerini reddettikleri müslüman arnavutlara karşı daima silahlı dururlar. Bunların muharip askerlerinin sayısı 10000'i geçmez.

M a r a n a d a ğ ı, Slavonlar ve gemicilerin Urumya dedikleri bu dağın Boyana ırmağına bakan tarafı Kırayn, denize dönük tarafı da Antivari adlarını taşır. Raguza dağlarına kadar uzanan bu silsilenin en yüksek tepesi Pult kasabasının yanındadır. İskenderiye şehrinin kuzeyinde bulunan **B e l l e n** dağının üzerindeki Sals kasabasında 360 kilise harabeleri görülür. Aynı şehrin doğusunda, vaktiyle iki kızkardeşe ait olan Fraskaneli veya Katerini dağları, Dukagin'de Zaim, İskenderiye'den 6-saat ötede de Kroya ve Malsori dağları vardır.

Livanın en meşhur akarsuyu olan **B o y a n a** veya Buyana nehri, Moraca (türkçesi : Marace, italyancası : Moraka) ve Zetta çayları ile birleşerek, İskenderiye şehrinin yanında bir göl peyda ettikten sonra şehrin 18 mil uzağında San Nikolo kasabasının önünde Buyana limanı denilen yerde Adriatik denizine dökülür. *Cihannüma*'da «Gölbaşı» diye adlandırılan kalenin ismi nehrin İskenderiye şehri yakınında meydana getirdiği ve şehrin veya nehrin adını taşıyan göle izafeten verilmiştir. Nehrin döküldüğü limanda çok işlek ve malikâne olan bir dalyan vardır ki buradan çıkarılan «buyana» denilen ufak bir balığın kurutulmuşu öteye beriye ve Venedik'e sevk edilir. Buyana nehrinin geçtiği vadi'de birdenbire patlayan bir bora Adriatik denizinin şiddetle çalkalanmasına sebep olur ve büyük tehlike meydana getirir. Yukarıda adları geçen akarsulardan başka, Moraca'ya dökülen Çan deresi ve *Cihannüma*'da Révas diye yazılı Kidyı veya Dırnas suları da vardır. Yazın alelâde bir dere halinde olan Dırás (Revas)ın suyu kışın bollaşır ve şiddetle akar. İskenderiye şehrinin doğusunda akan Dırás'ın üzerinde iki ahşab bir de İskenderiye paşası Mehmed Paşa'nın babası Ahmet Paşa tarafından kalenin yanında yapılmış dokuz gözlü kârgir bir köprü vardır.

D r i n a, Arnavutluğun büyük bir nehridir ki Ohri gölünden çıkan Karadrin ve Sırbistan dağlarından gelen Akdrin çaylarının birleşmesiyle

meydana gelir. Din-suyu da denilen bu nehir, Dukagin bölgesinden geçtikten ve Zadrin'de ikiye bölündükten sonra Leş şehrinin yakınında Drinu koyu denilen yerde Adriatik denizi'ne dökülür. Geadri ve Kalmet çayları da Drinu körfezine dökülür. Yukarıda adı geçen Ahmet Paşa, Kara ve Akdrinlerin üzerinde iki büyük kârgir köprü yaptırmıştır. Aynı paşa, keza, İskenderiye'nin dört saat mesafesinde olan Geadri ve Kalmet çaylarının üzerinde birer köprü yaptırmıştır. Ahmet Paşa, aynı zamanda, Drin nehrinin suyunu yukarıya alarak iki büyük değirmen yaptırmış, değirmenin suyunu da İskenderiye'den takriben 6 saat uzaktaki topraklara akıtarak pirinç tarlaları meydana getirmiştir. Bahsedilen Drin nehri, Sava'ya dökülen ve bazı yazarların Dırınaçça olarak kaydettikleri Dırın çayı ile karıştırmamalıdır.

M a t, Gög-Marko dağlarından gelen coşkun bir nehirdir ki Zadrin dağlarının yanından aktıktan sonra denize dökülür. Ahmed Paşa, aynı nehere karışan ve kışın taşmakta olan derenin üzerinde yaptırdığı altı aded ufak köprüünün birleştirilmesiyle taş döşeli bir yol meydana getirmiştir.

İ s m i, sakin bir çaydır ki aynı adı taşıyan şehrin ve Kroya dağıının yanından akarak denize dökülür.

Er zen (ital. Semno) çayı, İlbasan'dan gelerek Basdova yakınında denize dökülür. Adı geçen çayın üzerinde kârgir bir köprü vardır.

A p u l u n y e (ital. Pollonya, Apolonya veya Lao) çayı, *Cihannüma'*ya nazaran Avlunya'nın 18 mil mesafesinde akar.

Dağlık bir memleket olan Arnavutluğun kuzey kısmı güneye nisbeten verimli topraklardan ibaret olup, orada her türlü tahıl, çeşitli meyvalar, nefis şarap, zeytinyağı, yün v.s. yetişir.

Albanya, Epiros ve adaların birçoğu ile beraber, üç hanedanın elinde kalmıştı ki bunlar Sultan II. Murat zamanında, 1440 senesine kadar henüz hüküm sürüyorlardı. Bu hanedanlardan, Bizans imparatorlarından inmiş olup Dıraç, Avlunya ve diğer bazı sahil kısımlarına hükmeden Komnenler, II. Murat tarafından tard edilmiş, Got kıralı Dokil'den inmiş oldukları söylenen ve ikiyüz seneden beri Delvine ile Karliel'e hakim olan Dokyanların son prensi Leonardos da kaçarak Papa IV. Sikstin'e iltica etmiş, Kroya (Akçahisar) şehri ile diğer bazı yerlere hükmeden Kastriot hanedanının reisi Yuvan da, 1448'de II. Murat'la barış aktetmiş ve üç oğlunu rehine vermiştir: Sultan Murat, fethettiği Albanya ve Makedonya halkını müslüman olmağa zorlamış, Yuvan'ın küçük oğlu Georg'u da sünnet ettirerek ona İs-

kender Bey adını vermiştir. Biâhere, her bakımdan mükemmel ve cesur bir adam olarak yetişen İskender Bey, Sultan Murat'a büyük hizmette bulunmuş, Sırbistan'ı ve diğer bölgeleri zapt etmiştir. Sultan Murat da, onun büyük kardeşi Koragos'un ölümü üzerine, İskender'i babasına halef tayin etmiştir.

Bunun üzerine, İskender (George) tekrar hıristiyanlığa dönerek birçok yerlerle beraber Kroya'yı zapt etti, az sayılı kuvvetiyle Osmanlı devletini çok uğraştırdı, Venediklilerden, hakimiyetleri altında bulunan Albanya şehirleri için eskiden beri taahhüt ettikleri vergiyi yıllık 1500 altın olarak talep etti, Kalabria dükü Jan'a karşı harb eden Napoli kralı Ferdinand'a yardıma gitti ve Papa II. Pius'la görüşmek için gittiği Roma'dan döndükten sonra 1467 senesinde öldü. İskender'in kurduğu birçok kanun ve nizamlar Arnayutluk'ta şimdiye kadar yürürlükte ve kendi hatırası Arnavut milleti içinde dünyanın en büyük kahramanlardan biri diye yad edilir. İskender'in oğulları Fatih Sultan Mehmed'in yanından kaçarak diğer bazı soy-lu arnavutlarla beraber Napoli kralı Ferdinand'a sığındılar, halktan büyük bir kısım da Kattaro'ya ve Venedik'e ait adalara, birçokları ise Mora ve diğer Osmanlı ülkelerine dağıldılar. Bu suretle, Albanya tedricen Sultan Mehmed (Fatih)'in eline geçti. Fatih, 1466'da, Jan'ın «Yuvan ili» denilen toprakları, ertesi sene de diğer birçok arnavut bölgelerini zaptetti.

Osmanlı resmî kayıtlarına göre, «İskenderiyeli arnavut olan bir paşanın oturduğu» iki tuğlu paşalık olan İskenderiye livası 1) İskenderiye, 2) Altunabad, 3) Burguriçe, 4) Bila ile beraber Budimli, 5) Kumerati ile beraber Akve, 6) Ğusne ve 7) Ülkünbar olarak yedi kadılığa ayrılmıştır ve her birinde bir kadı ve arnavut reislerinin tayin ettikleri zabitler oturur. Livanın son paşası Mahmut Paşa, livayı üçtuğlukluğa çıkartmıştır.

İSKENDERİYE

Yazma *Cihannüma*'da, İskenderiye için «Makedonyalı İskender'in şehirlerinden biri» diye yazılı ise de, şehrin bugünkü adının eski *Skodra*'nın bozulmuş veya, daha çok, uydurulmuş bir şeklidir. Yerli halk, şehre şimdi de eski adı ile aynen veya biraz değişik olarak Skadra, italyanlar da Skudari derler. Sofya'nın 6 günlük mesafesinde, Buyana nehrinin güney kıyısında, Livanın en meşhur ticarî şehri olan İskenderiye 25 mahalleye ayrılmıştır ki bunun yirmisi Tophane ve Terzihane, diğer beş mahalle de Tabak semtindedir. Şehir halkının 8000 hanesi müslüman, 600'ü de katolik hris-

tiyandır ki bunlar piskoposlarının evinin de bulunduğu Perasip, Perasiposter ve Marma mahallelerinde otururlar. Katoliklerin Marma'da bulunan St. Nikola adlı kiliseleri Kia çayının taşması ile yıkılmış ve yalnız kubbesi kalmıştır. Kilisenin yeniden yapılması için ellerinde üç emirname olduğu halde, işi becerememişlerdir. Aynı adı taşıyan rum kilisesi, Çavuş Paşanın zamanında katoliklerin elinden alınmıştır. İskenderiye'de mevcut 40 caminin ikisi Mahmut Paşa'nın babası Ahmed Paşa tarafından yapılmıştır. Pazarın içinde bulunan namı Hünkâr camisi, Santa Maria adlı kiliseden çevrilidir. St. Lazar manastırı da şimdi kervansaray ve türk mektebi olarak kullanılmaktadır. Şehirde ayrıca 10 aded han da mevcuttur. Şehrin kalési iki kapılı olup, Kia çayının kıyısında kârgir köprüünün başındadır. Kalenin içinde paşa sarayından başka 150 kadar türk evi ve kiliseden çevrilmiş iki cami vardır. Kalede, rivayete göre İspanyollardan kalmış ve içinde bir adamın rahatca oturabileceği genişlikte muazzam bir top vardır. Fatih'in vezirlerinden Hadım Süleyman Paşa, 1477-78'de, Venediklilerin elinde olan bu kaleyi kuşatmış, surun bir tarafını yıkmış fakat zaptedememişti. 1479'da kale ikinci bir kuşatmada da zaptedilemeyince, Evrenos'un oğlu Ahmed Bey büyük bir ordu ve yeni topraklarla gelip kaleyi çok sıkıştırmış, içerdekiler de teslim olmuşlardır.

İskenderiye, eski devirde Lüriky'e'nin bir bölgesi olan Dalmaçya'nın, Ortaçağ'da hıristiyanlık devrinde de Prevalidana bölgesinin içine düşerdi. Plinius, şehir Drilo nehri kıyısında gösterir ve onu «Romalıların şehri» olarak vasıflandırır. Gerçekten de, İmp. Klodius'un sikkeleriyle belletildiği gibi, şehir bir Roma kolonisi idi. Livius'a nazaran, burası, Milattan 160 yıl önce «bütün kiralığın kalési» olarak Lüriky'e kiralı Çençios'a ait olup iki çayla çevrili ulaşılmaz bir kale idi. Aynı tarihçiye göre, Lapeadit gölünden çıkan ve kaleyi çevreleyen iki çaydan doğudaki Klozula, batıdaki de Barbana adlarını taşırdı.

Drinisti, İskenderiye'nin birbuçuk saat uzağında dağların içinde oval bir tepenin üzerinde kurulmuş bir şehirdir. Altında Kiya çayı akar. Şehrin çoğu müslüman olan 1000 hanelik halkı kısmen kalenin içinde, kısmen de dışında oturur. Drinisti'de her çeşit sebze yetişir.

Jabyako, ki *Cihannüma*'da Zabyak adı ile geçer, İskenderiye'den birkaç saat uzakta, Buyana'nın kenarında, eski zamanlardan kalmış bir kaledir. Çoğunlukla rum olan 1500 hanelik nüfusu vardır. Buranın hasılatı en çok bal ve peynirdir ve her cuma günü pazar kurulur.

Buyana nehrinin civarında bulunan kasaba ve köylerden, nehrin sol tarafındakiler şunlardır : Kiya çayının köprüsü ile şehre bağlanmış olan Bahçelik, Bırdıça, Bıltonza, Trunşen, Darıgat ve Zabiot'un yarım saat yukarısında bir iskele kasabası olan Sisirk ki eskiden, Venedik çekdirileri burada demir atar ve panayır olurdu. Dayl, Sırek, Muşan, Vabela, Kirokin ve Buyana nehrin ağzında St. Nikola köyünün karşısında olup *Cihannüma*'da Bule olarak adlandırılmış Puleyi. Bu köyün 60 hanelik halkı hepsi hıristiyandır ve kiliselerinin yortusu gününde panayır kurulur.

Buyana nehrinin sağ kıyısına düşen kasaba ve köyler ise şunlardır: İskenderiye'den üç saat uzak, dağın içinde kurulmuş bir kasaba olan Kiraynina. Çoğu hıristiyan olan bu kasabanın 1000 hanelik nüfusu vardır ve burası katolik arşevekin başlıca makamıdır. Karaynina'da her çeşit meyve bulunur. Buzmave, İskenderiye piskoposunun oturduğu Şikoka, Tebuna, denizden 10, İskenderiye'den 20 mil uzakta güzel ve mamur bir kasaba olup 100 hanelik halkı kâmilen katolik olan Obot. Venedik gemileri burada boşalır ve yüklenir.

Purzuriçe. Yerlilerin *Podgoriça* olarak adlandırdıkları bu şehir, göllerin ve Moraca-su ile Karadağ'ın yakınında bir düzlükte kuruludur. 2000 hanelik nüfusunun yarısından fazlası rum, kalanı müslümandır. Toprak verimli olup buğday, başka tahıllar, yağ, bal, peynir, ve çoğu erik olmak üzere her türlü meyva yetişir.

Ülkümbar, İskenderiye'nin güneybatısında, iki müstahkem şehir olan Ülküm ve Bar'ın birleşimidir. İki şehrin birbirine çok yakın ve müşterek bir kadılık teşkil ettikleri için adları birleştirilmiştir. İtalyanlarca *Dolcino* veya *Dolçineo* denilen Ülkün, İskenderiyenin 6 saat uzağında, Meteris ve Pinyezi adlarını taşıyan iki tepenin üzerinde kuruludur. Deniz tarafında yapılmış olan metin kalesinin karaya bakan iki kapısı vardır. 3000 haneden ibaret olan halk umumiyetle müslüman olup ticaret ve denizcilikle meşguldür. Şehir deniz kıyısında olduğu halde limanı yoktur ve gemiler ya üç mil kuzeydeki Valdenos'a gider veya güneyde Buyana'ya girerler. Buradan büyük miktarda zeytinyağı çıkar. Osmanlılar Ülkün'ü 1571'de zaptetmiş, Venedikliler onu 1696'da kuşatmışlardır. Şehrin bir az kuzeyinde, Antivari'nin yakınında ve deniz kıyısında *Eski Dolçineo* vardır ki Ptolemeos'a nazaran Orginion veya Ulkinion, Plinius'a göre Olkinium, Livius'a göre de Olçinium adını taşırdı.

İkinci şehir olan Bar'a latince Andabarum veya Andibaros, italyancada da Andivari denir. Ülkün'ün 10 mil kuzeyine düşen ve denizden yarım saat uzak olan Bar'ın bir limanı vardır. Nüfusu 2000 hanedir ki bunun ancak 40 hanesi hristiyandır. Bir vakit burada Venedik konsolosu otururdu. Güzel bir yapı olan kalesi tepenin üzerindedir. İki pazarı vardır ve burada Ülkün'den daha çok miktarda zeytinyağı çıkarılır. Osmanlılar burasını 1538'de kuşattılsa da Venediklilerin elinden alamadılar, fakat 1573'de zaptettiler. Venedikliler 1648'de Bar'ı kuşattılsa da alamadılar.

İskenderiye livasındaki diğer kasaba ve köyler şunlardır: Kilementi, cesur bir halkla meskûn Hot, Grizya, İskenderiye'nin 6 saat uzağında Kastrar, İskenderiye piskoposluk makamı olan Iryoli, Sosi, yüksek dağların üzerinde İskenderiye'den 8 saat uzakta Sala, bir manastır harabesinin bulunduğu Raşi, Mes, Mazareka, Duşman, Kul, Üban, Şildinye, Skola, Kanyola, Spatari, Buşati, Ruzgâp, Barbıruş, Kısakli, Baldırımı ve Sent Andon ki burası, Leş şehri karşısında, İskenderiye livasının sınırı olup ötede Dukagin livası başlar.

IX. AVLUNYA LİVASI

Delvine'nin kuzeyine, Dukagin'in ve Ilbasan'ın güneyine düşen Avlunya livası'nın batısı Adriatik denizi'dir. Osmanlı resmî kayıtlarına göre iki tuğlu paşalık olan liva, her birinde birer kadı ve subağı bulunan şu 10 kadılıklara ayrılmıştır: 1) Avlunya, 2) Arnavud Beliğradı, 3) Meza-kiye, 4) Uskurbar, 5) Argiri kesri, 6) Ubar, 7) Puğunye, 8) Tepe-delen, 9) Birmidi, 10) Timurince.

AVLUNYA

Rumca adı Avlonas, italyancası da Valona olan Avlonya, Adriatik denizinin kıyısında, nehirden 6, Korfu'dan da 80 mil uzak bir sahil şehri-dir. Tüm livada olduğu gibi, şehrin nüfusu sırf arnavutlardan ibarettir. Önünde geniş bir koy varsa da o kadar emin bir liman değildir. Koy, Sa-zunye veya Sazeno adasına açılır, bir yanda Karaburun denilen burun, öbür tarafta da şehrin önünde bulunan ufak ada vardır. Şehir ile adanın arasında balıkla dolu bir göl meydana gelmiştir ki buraya kayıklar iki ta-raftan da girebilir. Burada *mukataalı* bir dalyan ve bir tuzla vardır. *Cihan-nüma*'ya göre, Fatih Sultan Mehmed, bir arnavut şehri olan İskenderiye'yi aldıktan sonra, Adriatik denizinin karşı kıyısında Napoli'ye ait olan Pulya ile beraber zapt etmek emriyle Avlunya'nın fethini Gedik Ahmed Paşa'ya bırakmıştır. Sonra, Frenkler, II. Bayezid zamanında burasını tekrar geri al-mışlardır. Avlunya halkı o zaman tekrar isyan etmişse de, Kanunî Sultan Süleyman 1536'da Korfuya karşı yürüdüğü vakit, vezir Ayas Paşa verdiği akıllica nasihatla Avlunyalıları Osmanlı Devleti'ne itaata razı ettirmiştir. Venedikliler 1690 senesinde Avlunya'yı zaptettilerse de, ertesi sene, koyun müdafaası için yapılmış olan iki kaleyi yıktıktan sonra onu Osmanlılara iade ettiler.

Arnavut Beliğradı, bir tepenin üzerinde surla çevrili bir şehirdir. Yerli halk, şehre Veladağra adını vermiştir.

Puğunye (italyancası: Poloniye)nin, Strabon'a nazaran, Korentli-ler tarafından kurulmuş ve gelişmiş kültürü ile meşhur Apolonia adlı eski şehir olması muhtemeldir.

X. İLBASAN veya ELBASAN LİVASI

Dukagin ve Ohrida'nın güneyine düşen İlbasan livası, Osmanlı Sicili'ne göre şu beş kadılığa ayrılmış bir *Mütesellimlik*'dir : 1) İlbasan, 2) Çirmenika, 3) İşbad, 4) Dıraç, 5) Sulve.

İLBASAN

Adriatik denizi'nin iki, Peranya'nın bir, İstanbul'un da 18 menzil uzağına düşen bir düzlükte kurulmuş büyük bir kasaba olan İlbasan'ın güneyinde Adriatik'e dökülen Uşkumbin çayı akar. Arnavutların isyanı üzerine, Fatih Sultan Mehmed onları tenkil ettikten sonra, 1466 senesinde memleketlerinin orta yerinde, askerî üs olarak, Pürürşek'in yakınındaki kaleyi yaptırdı ve adını İlbasan koydu.

Dıraç (ital. Durazzo), İlbasan'ın iki menzil, İskenderiye'ye 22 saat ve Sazuné adasının deniz yolu ile 90 mil uzağında olan bu ufak şehir, dar bir yarımadanın üzerinde kurulmuştur. Kıyıda, güzel bir yapı olan kalesi vardır. Şehrin 1500 hanelik nüfusu müslüman, rum ve iki kiliseye sahip olan katoliklerden ibarettir. Şehrin limanı varsa da, gemiler, kayalardan dolayı, kaleye yanaşamazlar. Senede 40 gemi buradan buğday, pirinç, zeytinyağı, mum, iyi cins tütün ve yün yüklenir. Buranın kavunu ve karpuzu da meşhurdur.

Strabon'a nazaran, bu şehir, eski devirde Epitamnos adını taşıdı ki daha sonra, bulunduğu yarımadanın Dirrakion adını almıştır. Pozanias ise, Dirrakion adının şehrin banisine izafeten verilmiş olduğunu söyler. Plinius ve Dionisios'a nazaran, Epidamnos'a yeni muhacirler getirmiş olan Romalılar, «zararlı» anlamında olan Epidamnos adını uğursuz addederek, kıyılarının çetinliğinden dolayı ona Dirrakium adını vermişlerdir. Dirrakium, Adriatik denizinin meşhur bir ticaretgâhı olduğundan, Kagullos onu «Adriatik pavyyonu», Çiçeron da, Roma'dan sürüldükten sonra Dirrakium'da hür yaşadığı için onu «Hür şehir» olarak vasıflandırmıştır. Şehrin bugünkü Dıraç ve Durazzo adları eski Dirrakion'un değişik bir şeklidir.

Eski adı Paniasos olan Spırnaça çayı, buradan çok uzak olmayan bir yerde denize dökülür. Dıraç burnundan İskenderiye'ye doğru 3 mil uzakta Portobalu veya Palo adını taşıyan liman vardır. *Cihannüma*'ya nazaran, Apulunye çayının ağzında ve Akkale'nin yanında Eski Dıraç vardır ki burada sur, ev ve bir darphane harabeleri görülmektedir.

Dronya, Durazzo'nun 4, denizin 6, İskenderiye'nin de 15 saat uzağında, dağın üzerinde kurulu bir şehirdir. Altta Erzen ırmağı akar, 2000 den fazla nüfusu umumiyetle müslüman olan Dronya'nın yüksek ve gayrimeskûn bir kalesi vardır. Ürünleri buğday, zeytinyağı, şarap, rakı, mum, tütün ve sakızdan ibarettir ki Durazzo'ya nakledilerek orada gemilere yüklenir.

XI. BERZERİN LİVASI

Yerli halkın *Pırzırınt* dediği, *Cihannüma*'da ise Arnavutluk sınırında *Perezzin* olarak yazılı olan Berzerin şehri ve kalesi İstanbul'un 18, Üsküp'ün de 2 menzil uzağında büyük dağın kuzey eteğindedir. Osmanlı Sicili'ne göre, 6 kadılığa ayrılmış olan Berzerin Livası'nda mütesellim oturur. Kadılıklar : 1) Berzerin, 2) Sahve, 3) Viypa, 4) Kâmurince, 5) Biçik, 6) Berguşte'dir ki herbirinde bir kadı oturur.

XII. DUKAGİN LİVASI

İskenderiye ve İlbasan arasında bulunan Dukagin Livası'nın batısında Adriatik denizi vardır. Buranın cenkçi ve asi halkın dili de, *Ch'annüma*'da söylendiği gibi, diğer arnavutların dilinden büsbütün ayrıdır. Osmanlı Sicili'ne göre, Dukagin livası'nda iki tuğlu bir paşa, bazan da mütesellim oturur. Kadılıkları : 1) Dukagin, 2) İpek, 3) Ğure veya Kavası Berzeri, 4) Altuneli ile beraber Bakuve, 5) Leş ile beraber Zadrin, 6) Zadrin'dır. Yazma *Cihannüma*'da, Diakova, Bila, Karadağ ve Burimile'yi de ilâveten gösterilir.

DUKAGİN, İPEK

Dukagin, İstanbul'un 19 menzil uzağındadır.

Yerli halk tarafından *Peki* veya *Pek* olarak adlandırılan İpek,

Teodor Laskaris'in ve patrik Arsenios'un zamanında, 1212 senesinde bir Arşevklik makamı olmuş ve arşevlek Peki şehrinden bir mil uzak Uruc-u İsa adlı manastırda otururdu. Osmanlı tabiiyetinde olan birçok metropolitler aynı makama tabi idiler fakat Karlofça barışı neticesinde ikiye ayrıldılar. Osmanlı hakimiyetinde bulunan şehirlerin metropolit ve arşevlek sayısı 13, imparatora ait şehirlerdeki sayıları da 5 idi. Daha sonra, 1763'de İstanbul Patriği olan Samuel'in zamanında Peki makamının üstünlüğü kaldırıldı ve bütün salâhiyet İstanbul rum patrikliğinde toplandı.

Zadrim bölgesi, İskenderiye'nin yakınında, Leş'e kadar yayılmış verimli bir düzlüktedir. Ürünleri buğday, arpa, darı, fasulye, büyük miktarda mısır, tütün, kenevir ve yünden ibarettir. Zarim, sol kıyısında bulunduğu Drim ırmağı ile sulanır.

Leş (italyancası : Alessio), İskenderiye'nin 6 saat veya 2 menzil mesafesinde Drim ırmağının ağzından 2 mil uzak bir yerde olup, Zadrim'in liman şehridir. Dağ yamacında kurulmuş olan Leş'in bir kalesi vardır, ve nehirden denize açılan gemiler önünden geçer. Şehrin nüfusu, çoğu Hristiyan olmak üzere 1000 haneden ibarettir. Ürünleri, büyük miktarda buğday, darı, yün, şarab ve bol miktarda balıktan ibarettir. Burada yapılan ve 50 kuruşa kadar yüksek bir fiyatla satılan değirmen taşları dışarıya sevkedilir. Daha evvel sözü geçen İskender Beg, 1467'de bu şehirde ölmüştür.

Plin ve Ptolemeos'a nazaran, Dalmaçya'ya dahil olup eski adı Lissos veya İlissos olan Leş şehri, İllirya veya Lürike eyaleti ile Makedonya eyaletinin sınırında idi. Şehir, Ortaçağda, yani Büyük Konstantianos'tan sonra Prevalidana eyaletine geçmişti. Sicilyalı Dionisios, aynı şehri büyüterek surla çevirmiş, oraya göçmenler yerleştirmiş ve Anapos deresinin yanında da bir stadium inşa ettirmiştir. Oraya aynı zamanda Romalı göçmenler yerleştirilmiş olduğundan, Plin, onu «Roma vatandaşları şehri» olarak vasıflandırmıştır. Buraya Lürike kırılları Demetrios Farios ve Cenizos hüküm sürmüşlerdir. Şehrin Akrolisos adını taşıyan kalesi şehirden ayrılmış bir vaziyette idi.

Kâret, Tuş, zengin bir kasaba olan Vierda, Badenya, Laçi, Kaça, Daraç, Ranzi, Fistuli, Baba, Dayçiy, Krugâgâdrik, tüfenkçakmağı yapılan Haymel, Viniylet, Kotri, beyaz buğday çıkarılan Krams, Gâdri, Zoyzi, Pıliniştî, İştirpolet, Nınoştî, Kalmet ve Diroşan adlarını taşıyan kasaba ve köyler, Zadrim kadılığına tabidir.

Kruyya veya Kroea, İsmi çayının yakınında aynı adı taşıyan dağın yamacında bir şehirdir. Şehrin alt tarafında kükürtlü bir dere vardır.

Aynı şehir ve Leş arasında da Mat ırmağı akar. Metin bir kalesi bulunan Kruyya'nın 3000 hanelik nüfusu çoğunlukla müslüman ve pek az hıristiyanından ibarettir. Şehrin yanında Bardloyya denilen ve malikâne olan bir orman vardır. Ürünleri buğday, sakız ve siyah renkte fena cins zeytinyağıdır.

İ s m i (italyancası : Hismo), aynı adı taşıyan yakınındaki dağın üzerinde, İskenderiye'nin 12 saat uzağına düşen müstâhkem bir şehirdir. Nüfusu müslüman ve üç kiliseye sahip hıristiyan olmak üzere 2000 haneden ibarettir. Toprağı verimlidir ve, buğday, arpa, mısır, zeytinyağı, tütün, sakız ve yünden ibaret olan ürünleri Sen Piyer denien koya indirilip orada gemilere yüklenir.

XIII. ALACAHİSAR LIVASI

Osmanlı Sicili'ne göre, Alacahisar livasında Mütesellim oturur ve liva şu dört kadılığa ayrılmıştır : 1) Alacahisar, 2) Kurşunlu, 3) Eskufçe, 4) Üsküp.

ALACAHİSAR

Kuruçeşme ve Yağutne arasında Mora ırmağının kenarında, metin kalesi ile önemli bir kasabadır. Las denilen topluluğun başı olan Vilekoğlu'nun merkezi olan bu yer, II. Murad'ın vezirlerinden Sinan Paşa tarafından zapt edilmiştir.

Alacahisar'ın yakınında Yoğotna veya Yağutne adını taşıyan kasaba vardır.

Kurşunlu'da madenler vardır. *Cihannüma* bu madenleri Alacahisar'ın sınırında göstermiş fakat buldukları kadılığı zikretmemiştir.

E s k u t ç e , Kurşunlu'nun yakınlarındadır kasabaya İskufçe de denir. Burada her sene ağustos ayında panayır kurulur.

Ü s k ü p , Köstendi'den çok uzak değildir. Bunun Prokopia veya Prokopi rumca adının menşei bilinmiyor. İmparator Adrianus'un bir sikkesinin üzerinde Prokopia adı vardır ve Ordelios da «büyük şehir Prokopiana» diye bir şehirden bahsederse de bunun, konumuz olan Prokopia olup olmadığı kesinlikle söylenemez.

B o l v a n , Beliğrad'a giden yolun üzerinde bir nahiyedir ki *Cihannüma* bunu İstufçe'den sonra gösterir.

XIV. VELÇETRİN LİVASI

Osmanlı Sicili'ne göre, Velçetrin livasında bir Mütesellim oturur ve liva şu kadıklara ayrılmıştır: 1) Velçetrin, 2) Morava, 3) Ferniçe, 4) Novaberde, 5) Yelance.

VELÇETRİN veya VİLÇETRİN

Pelaşice düzlüğünün nihayetinde kurulu olup Üsküp'ün 3 menzil batısına düşen Velçetrin kasabası dağlarla çevrilidir. Çarşısı, iki hamamı, iki camisi vardır ve önünden bir dere akar. Aynı zamanda hem madenlerin hem de Üsküp'ün nazırı olan mütesellim burada oturur.

B a n v a kasabası aynı zamanda bir nahiyedir ve düzlüğün kenarında bulunur. Nüfusu çoğunlukla hıristiyanlardan ibarettir.

Met z u k c e c i k , keza aynı düzlüğün sonunda, metin bir kalesi ile bir kasabadır.

Ter bec , Periştime ve Pelaşince arasında bulunan bu yerde *Cihannüma*'ya göre gümüş madenleri vardır.

M o r a v a , aynı adı taşıyan çayın kenarındadır. Adı geçen çay, Yenipazarı dağlarından çıkarak, Alacahisar, Velçetrin ve Niş'in yakınından aktıktan ve birçok dere ile birleştikten sonra Tuna'ya dökülür.

N o v a b e r d e kadılığı türklerce Yenipazar olarak adlandırılmıştır. Üsküp'ün bir menzil kuzeyinde, Raska çayının kenarında bir kalesi vardır. *Cihannüma*'nın dediği gibi, Üsküp madenlerinin çoğu bu kadılığın içindedir. Buranın despotu öldükten sonra, hazinesi aynı kalede olduğu için, Fatih Sultan Mehmed Üsküp'e gittiği vakit İsa Bey, padişahın emriyle 1454'de burasını zaptetmiştir.

XV. YANYA LİVASI

İkituğlu bir paşalık olan Yanya livası, sahilde, Korfu adasının karşısında olup batıdan Tırhala, güneyden Delvine, kuzeyden de eski adı Pintos olan Ercinfat dağları ile çevrilidir. Epiros eyaletine ait olan Teoprodis ve Molosis bölgeleri eskiden Yanya'ya dahil olmuşlardı. Livanın nüfusu çoğunlukla rumlardan ibaret olup, müslümanlar nisbeten azdır. 200-500 haneli 260 köyleri vardır. Kısmen düzlük, kısmen de dağlık olan Yanya toprağının sahil kısımları daha çok verimlidir. Esasen, liva tamamiyle yüksek dağlarla çevrilidir. Ürünleri içinde en önemlisi olup dışarıya sevk edilen nefis tütün ile kürk, kuru balık ve bez vardır. Burada, kadınlar için doğum tılsımı sayılan ve *Biyankas taşı* denilen bir nevi taş vardır ki Plinius bunu *beankides*, Marmoteos da (XII asır) *beanides* diye zikrederler.

Osmanlı Sicili'ne göre, Yanya livasında arnavut asıllı ikituğlu bir paşa oturur ve liva şu 6 kadılıklara ayrılmıştır: 1) Yanya, 2) Narda, 3) Kırandus, 4) Eğrikesri, 5) Funiçe ve 6) Reşim. Bu kadılıklarda birer kadı ve malikâne sahibi bir arnavut yönetici oturur.

YANYA

Yerli halk tarafından Yania (rumcası: Yoanina) olarak adlandırılan ve mamur bir şehir olan Yanya, aynı adı taşıyan bol balıklı gölün kenarında kuruludur. Eski devirde, adı geçen göle Akerusia, ondan çıkan çaya da Akeron denirdi. Bu çay, Kokidos adını taşıyan dere ile birleştikten sonra denize dökülür. Yanya nüfusunun çoğunluğunu teşkil eden rumlar mahir ve zengin tacirler olup, Rusya'ya kadar birçok yerlere dağılmışlardır. Yanya, «tüm Kerkira'nın İperdimos ve ekzarkos» unvanını taşıyan ve kendisine tabi dört piskoposluğu bulunan bir metropolit makamıdır. İmparator Andronikos Paleologos'un kütüğüne göre burası önce Nobakkos metropolitliğine tabi bir piskoposluk makamı idi, fakat sonra, vaziyeti aynı imparator tarafından değiştirilmiştir. Yanya'nın yakınında bulunan dağdan inen seller çeşitli maden cevherleri sürerler. Önce Mihail Dukas, sonra da, 1350'de despot Tomas, Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa'nın zamanında şehri surla çevirmişlerdir. Drivalonların, yani sırpların kiralı Stefan, Yanya'ya hakim olmuş, 1424'de ise, Sultan II. Murat tarafından zapt edilmiştir.

K a s t r i ç a, eski adı Kassiobi olan bir köydür.

N a r d a şehri (rumcada : Arda), İstanbul'dan 20 menzil uzak olup Narda körfezine dökülen çayın kenarında, denizden 15 mil içeride kuru-
ludur. 7000'e kadar olan nüfusun çoğunluğu rum, azı müslümandır. Bura-
nın metropolitini aynı zamanda, daha evvel makamı olan Eynebahti'nin de
metropolitidir. Şehrin başlıca kilisesi, 200 mermer sütunu ve bir yılın gün-
lerin sayısı kadar kapı ve penceresi bulunan büyük bir binadır ki büyük ka-
pının üzerindeki kitabeye göre Mihail Dukas Komnenos tarafından yapı-
lmıştır. Narda'da, mirî olan işlek bir dalyan vardır ve burada bolca tutulan
kefal ve diğer cins balıklar kurutulup başka yerlere sevk edilir.

Narda, Skilaks ve Tukidites'e nazaran, eski zamanlarda Argos Amfilok
adını taşıyan bir sahil şehri idi ki Melai onu latince olarak Arcia Amfilokis,
Stefan da Amfiloki olarak zikrederler. Buranın metropolitliğe tabi dört pis-
koposluk şunlardır : Preveza'nın 10 mil mesafesinde bir köy olan Rogos,
Voniça, Narda'nın iki günlük mesafesinde Edos kasabası ve piskoposu An-
geli Kasri'de oturan Akeleos.

A v r a k y a, Preveze'nin 30 mil doğusunda, Narda koyunun kena-
rında bir köydür. Pozanias, onun eskiden Epiros eyaletinin Tesbrodis böl-
gesinde meşhur bir şehir olduğunu, Polibius'de, Romalıların orada birçok
heykel bulmuş olduklarını söylerler. Bunu, yakınlarında olan eski Amvrakos
ile karıştırmamalı.

E ğ r i k e s r i (rumcası : Argiron Astron), eskiden Andikonias adını
taşıyan bir şehir idi ki Ptolemeos onu Epiros'un Khaonia bölgesinde göste-
rir.

F u n i ç e (rumcası : Voniça), sahilde olup Narda metropolitliğine ta-
bi bir piskoposluk makamıdır. Strabon ve Plin onu eski adı ile Anakdorion
olarak zikreder ve Epiros'da Anvirak (Narda) koyunun methalinde oldu-
ğunu söylerler. Funice'nin yakınında, Ailias denilen yerde eski Alizia şeh-
rinin harabeleri vardır. Burada, içinde Lysippe tarafından yapılmış kabart-
malar ile Herakles'in mabedi vardı. Bu kalıntılardan birçok parçalar, bir
aşilzade tarafından Roma'ya götürülmüştür. *Cihannüma*'nın Yanya livası
dahilinde Sarıgöl'ün kıyısında gösterdiği Dubniçe, Funice olsa gerek, çünkü
aynı eserde, Köstendil'deki Dubniçe ayrıca gösterilmiştir.

S e n P i y e r, sahilde eski büyük bir şehir olup, harabeleri görülen
Mirdariye'den çok uzak olmayan bir kasabadır.

Bunida veya Figalo, Narda körfezinin güneyinde bir burundur. Eskiden, buraya, aynı burunda bulunan ufak bir şehrin adı ile Akdion (lâtincesi : Akdium) denirdi. Tukidites ve Strabon'a nazaran, Akdion şehrinde Argonotlar tarafından yapılmış Apolon mabedi vardı. Suedon'un anlattığına göre, Ogüst, Marcus Andonius'a karşı yaptığı deniz savaşı bu kıyılarda kazanmış olup Apolon mabedini büyüterek onu Neptun'a ithaf etmiş ve beş senede bir yapılan olimpiik oyunları tayin etmiştir.

XVI. SEMENDRE LİVASI

Eskiden Yukarı Misia, daha sonra Serbia adını taşıyan ve İzvornik, Sofya ve Pelvine eyaletlerinin arasına düşen Semendre livası, kuzeyde Tuna nehri ile Macaristan'dan ayrılır. Nüfusun çoğunluğu sırp olduğundan, livaya daha evvel Sırp vilâyeti denirdi. Liva, doğudan Bulgarya, güneyden Makedonya ile Albanya, batıdan da Bosna ile çevrilidir. Sırbistan'ın güney kısmı eskiden Dardanya, daha sonra da Raska çayından dolayı Raskya adını taşırdı. Sırlara verilen Ratz adının Raskya'dan çıktığı söylenir. Memleket, eskiden, Serbiya ve Raskya olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Böylece, Tuna nehri tarafına düşen kısma Masovya Banati, ortaçağda Birinci Misia denilen Yukarı Misia'yı ve onun bir bölgesi olan Dardanya'yı da içine almış oluyordu.

Sırlar slav dilini konuşur ve ortodoksdırlar, fakat memlekette çok da müslüman vardır. Sırlar önce cenkçi bir milletti ve *Cihannüma*'nın dediği gibi, savaşa gittikleri zaman at kurban keserler ve düşman prenslerinin baş ve ciğerlerini kurban edeceklerine yemin ederlerdi.

Buradaki sırlar, Tuna'nın öbür tarafında ikamet eden ve bazı yazarlara göre Sarmatya'dan gelmiş olan sırlardan ayırdırlar. Onların bir kısmı İmparator Herklius zamanında nehrin bu tarafına geçmiş ve aynı imparator kendilerine Selânik bölgesini tahsis etmişse de onlar, İmparator Moris zamanında, talanlarla çöl haline gelmiş olan şimdiki yerleri tercih etmişlerdir. Sırlar aynı zamanda hıristiyanlığı kabul ettiler ve prensleri XIV. asrın sonlarına kadar kiral unvanını, bilahire de sırf despot unvanını almışlardır ki bu da XV. asrın ortalarında nihayet buldu ve sırlar Osmanlı hakimiyetine girdiler. Sırlar, bundan evvel, bir zaman Macaristan kiralına tabi olmuş ve macar kiralıları aynı zamanda «Sırbistan kralı» unvanını da kullanmışlardır. 1718 Pasarofça muahedesiyle Sırbistan'ın büyük bir kısmı Alman imparatorunun eline, 1739 Belgrat muahedesiyle de tamamiyle Osmanlılara geçti.

Semendre iklimi mutedildir. Tuna nehri burada çok genişlemiş bir

vaziyette akar. Raska da Sırbistan sınırından çıkarak önce kuzeyden güneye, sonra tekrar kuzeye doğru aktıktan sonra büyük Morava çayı ile birleşerek Tuna'ya dökülür. Bunlardan başka, Tuna'nın bir kolu olan İvar çayı da vardır. Memleket dağ ve ormanlık ise de, umumiyetle ufak olan dağların etekleri düzlük ve verimli tarlalar olduğundan çokça tahıl, şarap, ve davar hayvanları yetişir.

Osmanlı Sicili'ne göre, Semendre livasında Mütesellim oturur ve şu altı kadılikları vardır: 1) Beliğrat, 2) Semendre, 3) Hisarcık, 4) Yağudine, 5) Perakin (Beliğrat yolu üzerinde), 6) Niş. Bunlardan Beliğrat şehrinde molla ve, memleket serhat olduğu için, Muhafız denilen iktuğlu vezir oturur. Diğer kadıliklarda birer kadı ile mültezim oturur.

BELİGRAT

Cihannüma'da, «Ak-kale» anlamında olduğu belirtilen Beliğrat'a macarlar «Nantor Feyevâr», nemçeler «Grihiş Vaysenburg», lâtinler de «Alba Greka» derler ki üç ad da aynı anlama gelir. Beliğrat, kuzeyinde Tuna, güneyinde de Sava olmak üzere bu iki nehrin birleştiği yerde kurulu meşhur müstahkem bir şehridir. Beliğrat nemçelilerce, kalenin bulunduğu Vaserşad ve Relaytzenşad adları ile iki kısma ayrılmıştır. Şehir, birçok kulelerle takvim edilmiş iki kat surla çevrilidir, yontulmuş taşlarla yapılmış olan kale de nehirlerin geçmediği tarafta bir yaylanın üzerindedir. Beliğrat'ın geniş varoşu, çeşitli milletlerden ibaret nüfusu ile hayli geniştir ve orada kapalı çarşılar, iki bedestan, kervansaraylar, hamamlar ve, meşhur Süleymanpaşa camii de dahil, muhtelif camiler vardır. Şehrin güneyinde, Hünkâr tepesi denilen tepenin üzerinde 1633'de Abaza Paşa'nın yaptığı «Abaza köşkü» vardır.

Beliğrat, çok müsaid bir mevkide bulunduğundan işlek bir ticaret şehri olup sayısız tacirlerin uğrağıdır. Şehirde birikilmiş mallar, Karadeniz'e kadar uzayan Tuna'dan başka, yakınında akan ve Tuna'ya bağlı ırmaklarla birçok memleketlere kolayca sevk edilir. İstanbul'dan Viyana'ya ve Viyana'dan İstanbul'a gönderilen bütün mallar ve posta arabaları Beliğrat'tan geçer. Eski bir hesapla Beliğrat'ın başlıca gümrüğü yıllık 200 kese hasılat temin ederdi. Bundan dolayı, Beliğrat'ı zapt eden Macar kralı Sigismund'un ona «Macaristan anahtarı» dediği gibi, şimdi de Rumeli tarafları için, «Osmanlı devletinin anahtarı» demek yerinde olur.

Beliğrat birçok defa kuşatılmış ve harp sahası olmuştur. Osmanlı padişahları onu 1440, 56 ve 94 senelerinde kuşatmış ve şehir nihayet 1520'de veya Avrupalı tarihçilere göre 1521'de Sultan I. Süleyman tarafından zaptedilmiştir. Osmanlılar 1688'de Macar işgaline kadar Beliğrat'a hakim olmuşlardır. Şehir 1690'da tekrar Osmanlıların eline geçmiş olup, Macarlar 1693'de onu zaptetmeye teşebbüs ettilerse de buna ancak 1717'de muvafak oldular, fakat 1739'da şehri Osmanlılara iade etmeğe mecbur oldular. Macarlar, Beliğrat'ı teslim etmeden önce bütün istihkâmları yıkmış, yalnız eski surları bırakmışlardı. Beliğrat'ın teslimi zamanında, oradaki hıristiyanlar Zemlin'e geçmiş, mühim bir sayıda olan ermenilerin çoğu da Petrovaradin'e geçerek orada kendileri için kilise yapmış ve yerleşmişlerdir. Böylece, Beliğrat'ta çok az hıristiyan kalmış ve terk edilen kiliseler kısmen camiye çevrilmiş, kısmen de başka ihtiyaçlar için kullanılmıştır. Beliğrat, son olarak 1789 senesinde meşhur general Lavton'un eliyle Almanlar tarafından zaptedildi ise de Sistov barışı neticesinde Osmanlılara iade edildi. Macar şehri olan Budin Osmanlıların elinde bulunduğu zaman, Beliğrat'ta Budin paşasının mümessili olan bir mütesellim otururdu.

Beliğrat adı, İmparator Konstantin Porfirogenetus'un zikretmiş olduğuna göre, X. asırda mevcuttu. Şehir, eskiden, Plinius'a göre Panonia yani Macaristan'a dahil olup, Davronum adını taşırdı.

Havalye, Beliğrat'ın üç saat uzağında, aynı şehrin karşısına düşen bir kaledir. Kale, Beliğrat'ın kuşatıldığı sırada Fatih tarafından yapılmıştır.

Badçine, Beliğrat'ın yakınında türklerce Derbend denilen bir geçittir ki korkulu bir yer olduğu için Koca Sinan Paşa orada bir kervansaray ve bir palanga yaptırmıştır.

Semendre adı, lâtinçe Sanktus Andreas'ın slavcadaki «Sendrev»in değişik bir şeklidir ve *Sendrevi* de denir. Macarlar ise ona *Veg Şendrü* derler. Beliğrat'ın bir menzil uzağında, Tuna kıyısında Semendre'nin metin bir kalesi vardır. Eskiden büyük bir şehir olan Semendre şimdi aynı vaziyette değildir. *Cihannüma*'nın dediğine göre, buranın hakimi olan Vilekoğlu, gönül rızasıyla Sultan II. Murat'a tabi olmuş, fakat sonra Macarlarla birleştiği için şehir 1439'da elinden alınmıştır. Avrupalı tarihçiler, şehrin despotu Georg'un ve oğullarının elinden 1438'de alındığını söylerler. Osmanlı tarihçileri, Fatih Sultan Mehmed'in de Semendre üzerine yürümüş ve Bosna kiralı şehri gönül rızası ile teslim etmiş olduğunu söylerler. Macarlar, Se-

mendre'yi 1688'de Osmanlılardan almış, Osmanlılar 1690'da onu geri almış, Macarlar 1717'de tekrar zaptetmiş ve nihayet, Sırbistan'ın diğer yerleriyle beraber Semendre kalesi de Osmanlıların eline geçmiştir.

Pasaroviç, Morava çayı yanında olup, 1718'de İmparator Karlos ile Sultan III. Ahmet arasında orada aktolunan muahede (Pasarofça) sayesinde tarihte şöhretli bir yer işgal etmiştir.

Hamam, Semendre'nin 1, Yağudine'nin de 2 menzil uzağında bir kaledir. Buna, Tuna'nın biraz yukarısında bulunan *Hamam-ı Cedid*'den ayırmak için *Hamam-ı Atik* denir. Yazma *Cihannüma*'ya nazaran, Tımişvar'a bağlı olan bu yer Tımişvar alaybeyi Bali Çavuş tarafından zapt ve imar edilmiştir.

Yağudine veya Yağodina, Semendre'nin güneydoğusunda, Hasanpaşa palankasının yakınında, Yesava ve Morava çaylarının arasında bir kaledir.

Yazma *Cihannüma*'da, Semendre kadılığının içinde aşağıdaki yerler de gösterilir: Alacahisar'ın karşısında, Morava çayının kenarında **Çačka**, Yağudine'nin karşısına düşen **Kojozufçe**, Perakin'in sağ tarafında **Teove**, Beligrat yolunun kuzeyinde Yağudine'den bir menzil uzakta **Garğalufçe**.

Uziçe, Beligrat'ın 3 menzil uzağında, vadinin içinde kurulu bir şehirdir. Suyun kenarında metin bir kalesi ve kayalarda oyulmuş basamaklarla inip çıkılan bir su-kulesi vardır. Şehrin doğusundaki dağdan gelen bu su, şehri suladıktan sonra Dırım ırmağına dökülür. Yazma *Cihannüma*'ya göre, şehirde 70 aded cami ve birçok bahçe ve bostan vardır fakat az miktarda tahıl yetişir. Fatih, Bosna üzerine yürüdüğü vakit bu kaleyi zaptetmiştir.

Valyura, Saraybosna'ya doğru Beligrat'ın 2 menzil, Sava ırmağının da üç saatlik mesafesindedir. Bir tarafı dağ, öbür tarafı da Kalabra suyu vardır ki bu su, dağdan inerek, üç ahşap köprüünün altından geçtikten sonra Sava'ya dökülür. *Cihannüma*'ya göre, burada 9 cami ve 2 hamam vardır.

NİŞ (rumcası: Nisi şehri, yakınında çıkan ve yanından geçtikten sonra Morava'ya dökülen Nissava veya Niş çayı'nın kenarındadır. Şehir, Sofya-Beligrat yolunun üçüncü menziline, Üsküp'ün doğu tarafına düşer.

Sur ve toprak sedlerle çevrili olan şehir, Yukarı ve Aşağı Kala diye ikiye ayrılmıştır. Niş'e karşı yapılan bütün savaşlarda, şehir, yanında bulunan yüksek dağdan yapılan vuruşlarla zapt edilmiştir. Daha evvel Peki arşevelliğine tabi olan Niş, bir metropolitlik makamıdır. Niş'deki camilerden Hünkâr camisi ve Yusufbeğ camisi meşhurdur. Şehirde iki aded de hamam ve Sırbistan sınırı üzerinde Suha dağı ile Niş-suyu'nun arasında, kırmızımsı suyu ile meşhür ılıcalar vardır. *Cihannüma*, şehrin biraz ötesinde bulunan dağlarda altın madeni bulunduğunu söyler. Burada büyük miktarda her cins davar hayvanı ve nefis peynir vardır ki önceki zamanlarda Dobravenedikliler ile bu mallar üzerinde büyük ticaret yapılırdı. Niş, önce I. Murat tarafından zapt edilmiş, 1737'de Macarlar almışsa da ertesi sene tekrar Osmanlıların eline geçmiştir.

Niş'in eski adı Naklisos idi ki Ammianos'da Nessos, Ptolemeos'ta da Misia'nın Dardanya bölgesinde olup Nisos veya, daha doğrusu, Naisos olarak kayıtlıdır. Stefanos, onu, geniş olarak aldığı Trakya eyaletinde, Yorant da, Misia'nın dahil olduğu büyük Lürike eyaletinde gösterirler. Stefanos'a ve diğer bazı Bizanslı yazarlara göre, Büyük Konstantin bu şehirde doğmuş, onu büyütmüş, süsletmiş ve birçok nizamlar koymuştur.